

БІБЛОТЕ
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ.
у Львові.

ВЧЕННА

III

3033

1933

XI.

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

Ч.

~~1000~~

/XI.

Recurros -

[257]

04

11-1-4

Т. XI

1933

№.1-4

БОГОСЛОВІА ВОНОСПОВІН

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАНЕ

~~1933~~ / XI.

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛЬВІВ—LEOPOLI

Зміст (Index)

I

- Dr. Leo Hlynka — De potestate episcoporum necnon praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis (Disseratio canonico-historica) 1—50
- Др. Константин Чехович — Іван Могильницький та Йосиф Добровський (Dr. Constantinus Cěchovyč — Johannes Mohylnyckyj et Josephus Dobrovsky) 51—61
- Venceslas Zaïkyn — L'organisation juridique de l'archevêché d' Okhrid 89—96
- Іван Шпитковський — Рід і герб Шептицьких (Продовження слідує) (I. Špytkovskij—Famille et armoiries des Szeptycki (a suivre) 97—110; 186—217
- о. Юліян Дзерович — Автономія та гетерономія у вихованні (Prof. Julianus Dzerovyč — De autonomia et heteronomia uti principio paedagogico) 111—125
- Prof. Dr. Josephus Slipyi — De septenario numero sacramentorum apud Orientales uti vinculo Unionis et conservationis fidei 177—185
- о. Др. Микола Конрад — Нарис історії старинної філософії (Dr. N. Konrad — Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus) 218—257

II

Огляди й оцінки (Conspectus et recensioni)

Ks. Dr. M. Sieniatycki — Apologetyka czyli dogmatyka Fundamentalna (о. Др. Ст. Сампаса). Les plus beaux Sermons de Saint Augustin réunis et traduits par Chanoine G. Humeau; P. Polyeuete Guissard Portraits Assomptionistes; Les Eléments d'un Programme Social Catholique (о. Йосиф Схрайверс, Ч. св. Ізб.). О. Петро Дзедзик — По думці Христової Євангелії; Dr. Henryk Przeździecki — Listy pasterskie i przemówienia 1919—1928 (о. Др. Іван

Фіголь). Anton Michel — Von Photios zu Kerullarios (о. А. Ішак). Др. М. А. Андреева — Очерки по культурѣ византійскаго двора в XIII в; *Názory Theodora II Lasca- risa o ideálním paupníku*; Полемика Θεодора II Ласкаря съ Никифором Влеммидомъ; Адресати и датировка двух писем Никифора Влеммида; Къ вопросу о составѣ „Клиторологія“ Филофея (В. Заікин). *Der Grosse Herder* (о. А. Ішак).

66—80

Sacra Congregazione Orientale — Statistica con cenni della Gerarchia e dei Fedeli di rito Orientale (о. Др. Лев Глинка). Dr. Auguste Vallet et Dr. Robert Dubuch — *Les quérisons de Lourdes en schemas* (о. С. Сампара). Проф. Іван Огієнко — Богослужбова мова в словянських Церквах (Др. К. Чехович). Carolus Henricus Meyer — *Fontes historiae religionis slavicae* (В. Заікин). *Pamiętnik Historyczno-Prawny — Leon Halban: Zanik supremacji państwa nad Kościołem w Niemczech* (о. Др. Лев Глинка). Dr. Fritz Grübel — *Die Rechtslage der römisch — katholischen Kirche in Polen nach dem Konkordat vom 10 Februar 1925* (В. З.). Hayford Peirce et Royal Tylor — *L'art Byzantin* (В. Залозецький). *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama* (Вячеслав Заікин). X. Stanisław Szurek — *Seminarjum katedralne we Lwowie* (о. А. Ішак).

141—162

Martinus Jugie — *Theologia dogmatica christianorum orientalium* (о. А. Ішак). Ks. Dr. Urb. Atan. Fic, Z. K. — *Syon miasto Dawidowe w świetle tekstów i wykopalisk* (С. С.). Augustinus Merk, S. J. — *Novum testamentum graece et latine apparatu critico instructum edidit* (о. Др. І. Чорняк). *S. Congregazione Orientale — Codificazione canonica orientale* (о. Др. Лев Глинка). Urbanus Holzmeister, S. J. — *Chronologia vitae Christi, quam e fontibus digessit et ex ordine proposuit* (о. Др. І. Чорняк). *Związek polskiej inteligencji katolickiej — Ankieta w sprawie projektu prawa małżeńskiego, uchwalonego przez K. K.* (о. Др. Лев Глинка).

268—284

III

Вибрані питання (Analecta)

Евхаристійний піст священників. Інструкція клириків, що перебувають поза своєю територією серед чужих народів. О. Августин Джемеллі (з нагоди 25-ліття священства). — Відправа читаної Служби Божої (о. Др. Лев Глинка). Складна супружа квестія-уникання потомства (о. Л. Г.). Польський закон про Високі Школи (*Ustawa Akademicka*) (о. Лев Глинка). — IV Унійна конференція в Пинську (О. Л.). Нова праця про берестейську Унію (продовження слідує).

62—65; 126—140; 258—267

IV

Богословське Наукове Товариство (Societas Theologica)

IV Науковий збір дійсних членів Б. Н. Т. Засідання Ради Б. Н. Т. — О. Мітрат Олександр Лешкович-Бачинський (+). О. Олександр Стефанович (+). Комунікат Б. Н. Т. Доповнення звіту з IV Наукового Збору Б. Н. Т. — О. Др. Іван Фіголь (+). Короткий огляд наукової діяльності о. Мітрата Олександра Лешковича-Бачинського. 83—84; 165—167; 288—290

V

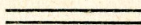
Всячина — Хроніка (Varia — Chronica)

81—82; 163—164; 285—287

VI

Книжки й часописи (Libri et ephemerides)

85—88; 168—176; 291—300

1933

Т. XI

1933

Кн. 1

ГОГОСЛОВІА ВОГОСПОВІН

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАНЕ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛЬВІВ—LEOPOLI

Зміст (Index)

	Стор. (Pag.)
Dr. Leo Hlynka — De potestate episcoporum necnon praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis (Dissertatio canonico-historica)	1 — 50
Др. Константин Чехович — Іван Могильницький та Йосиф Добровський	51—61
2. Вибрані питання (Analecta)	
Евхаристійний піст священиків; Інструкція про східніх клириків, що перебувають поза своєю територією серед чужих народів; о. Августин Джемеллі (з нагоди 25-ліття священства)	62—65
3. Огляди й оцінки (Conspectus et recensiones)	
Ks. Dr. M. Sieniatycki, Apologetyka czyli Dogmatyka Fundamentalna (о. Др. Ст. Сампара); Les plus beaux Sermons de Saint Augustin réunis et traduits par Chanoine G. Humeau; P. Polyeucte Guissard, Portraits Assomptionistes; Les Eléments d'un Programme Social Catholique (о. Йосиф Схрайверс, Ч. св. Ізб.); о. Петро Дзедзик, По думці Христової Євангелії; Dr. Henryk Przeździecki, Listy pasterskie i przemówienia 1919—1928 (о. Др. Іван Фізол); Anton Michel, Von Photios zu Kerullarios (о. А. Ішак); Др. М. А. Андреева, Очерки по культурѣ византійскаго двора въ XIII в; Ná-zory Theodora II Laskarisa o ideálnim ranovníku; Полемика Θεοδώρα II Λασκάρια съ Никифоромъ Влеммидомъ; Адресаты и датировка двух писем Никифора Влеммида; Къ вопросу о составѣ „Клиторологія“ Филовея (В. Заїкин); Der Grosse Herder (о. А. Ішак)	66—80
4. Всячина—хроніка (Varia—chronica)	
З греко-католицької Богословської Академії у Львові; Католицькі університети в Римі; Високі католицькі школи з правами надавати наукові ступні; 500-ліття богословського факультету лювенського університету; 150-ліття гр. кат. Духовної Семинарії у Львові; VII Зїзд Союзу богословських заведень у Польщі; Тексти св. Письма Нового Завіту в грецькій і латинській мовах; Oriens.	81—82
5. Богословське Наук. Т-во (Societas Theologica)	
IV Науковий збір дійсних членів Б. Н. Т.; Засідання Ради Б. Н. Т.	83—84
6. Книжки й часописи (Libri et ephemerides)	85—88

Dr. Leo Hlynka

De potestate episcoporum necnon praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis.

(Dissertatio canonico-historica)

§ 4. Potestas episcopi in bona ecclesiae temporalia.

1. Praenotanda. Primis saeculis episcopi in unaquaque fere civitate residebant (interdum etiam in pagis — sic dicti chorepiscopi)¹⁾ ita, ut a nonnullis concluditur, si in aliqua civitate deerat episcopus, hoc significat, ibi nullos vel paucissimos christianos fuisse²⁾. Bona ecclesiastica, quae, sicut iam superius dictum est, ante Constantinum praesertim ex liberis oblationibus proveniebant, non poterant esse copiosa in episcopatu, qui una civitate cum aliquibus forte adiunctis vicis et pagis continebatur. Nihil proinde mirum, quod in principio bona ecclesiastica episcopus ipse sine aliquo clerico bonis administrandis destinato administrabat.

2. Divisio bonorum temporalium in eparchia sub respectu subiecti dominii et potestatis episcopi in eadem. Ad potestatem episcopi in bona

¹⁾ Cf. Sard. c. 6; Laod. c. 57. — In Eusebii Hist. eccl. l. 5, 16 (MG 20, 471) commemoratur episcopus pagi Cumane Zoticus; cf. § 1. n. 3, p. 1 introductionis huius dissertationis.

²⁾ In Constit. Apost. (P. I, 82) praecipitur, ut, si in aliqua civitate deest numerus sufficiens hominum ad episcopum eligendum, i. e. saltem duodecim, ex proximis ecclesiis, quae plebe abundant, tres viri sumantur, qui in electi ne episcopi perficienda adiuvent. „Πέτρος εἶπεν: Ἐὰν ὀλιγανθρία ὑπάρχει, καὶ μή ποῦ πλήθος τοῦ χάνει τῶν δυναμένων ψηφίσασθαι περὶ ἐπισκόπου, ἐν τῷ δεκάδῳ ἀνδρῶν, εἰς τὰς πλησίον ἐκκλησίας ὅπου τοῦ χάνει πεπηγυῖα, γραφέτωσαν, ὅπως ἐκείθεν ἐκλεκτοὶ τρεῖς ἄνδρες, παραγενόμενοι δοκιμῇ δοκιμάσαντες τὸν ἄξιον ὄντα, εἴ τις φήμῃ καλὴν ἔχει ἀπὸ τῶν ἐθνῶν“. — Cf. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums. Leipzig 1924, 4 Aufl. B. I, p. 478: „Wo bischöflich verfasste Gemeinden spärlich waren, da waren die Christen überhaupt spärlich; hatte eine Stadt keinen Bischof, so war die Zahl der Christen daselbst ganz unerheblich“.

ecclesiae temporalia determinandam necesse est ut bona, quae in eparchia inveniebantur, in duplicem classem dividantur: a) bona, quae in eparchia inveniebantur et ad sedem episcopalem iure dominii (κυριαρχικῶ δικαίῳ, δεσποτικῶς) tamquam ad subiectum dominii bonorum temporalium immediate pertinebant eiusdemque usui inserviebant, et b) bona, quae quidem in eparchia inveniebantur, sed iure dominii ad alia subiecta dominii bonorum temporalium et non ad sedem episcopalem pertinebant, ut erant e. g. monasteria, pt ochotrophia, xenodochia, eorumque usui inserviebant¹⁾.

Haec utraque classis habebat suam peculiarem administrationem et diverso modo potestati episcopali subiciebatur. Solummodo potestas episcopi in primam classem bonorum temporalium in eparchia summa, immediata et propria, i. e. omnino ipsius administrationi et dispositioni obnoxia, dicenda est.

3. Summa potestas episcopi in bona temporalia ecclesiae cathedralis (sedis episcopalis). Principium generale de potestate episcopi in bona temporalia ecclesiae cathedralis habetur in Ap. c. 38, quo episcopo summa potestas in eadem bona attribuitur: „Omnium negotiorum (sc. bonorum temporalium) ecclesiasticorum curam episcopus habeat et ea velut Deo contemplante dispenset“²⁾. Ista potestas erat summa, quia ex una parte, ex citato canone episcopus uni tantum Deo „velut Deo contemplante“ (Θεοῦ ἐφωροῦντος) rationes suae administrationis bonorum temporalium reddere tenetur³⁾, ex alia autem parte nemo in eparchia, e. g. presbyteri vel diaconi, quidquid statuere vel agere poterant circa bona temporalia ecclesiae cathedralis absque sententia episcopi⁴⁾.

Haec larga potestas episcopi in bona ecclesiae temporalia asseritur expresse in aliis quoque canonibus, nempe Ap. c. 41, Ant. cc

¹⁾ Cf. Bals. in Constant. 1 et 2, c. 1 (MG 137, 1008—1009; apud Bev. I, 333)

²⁾ Ap. c. 38 (P. I, 21): „Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω φροντίδα καὶ διοικεῖτω αὐτὰ ὡς Θεοῦ ἐφωροῦντος“.

³⁾ Cf. Cyrillus Alexandr. (†444) epist. canonica, c. 2 (P. I, 651).

⁴⁾ Ap. c. 39 (P. I, 21): „Οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ἐπιτελείωσαν“. Ex sequentibus autem verbis hic canon videtur referri solummodo ad curam animarum „αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ πεπιστευμένος τὸν λαὸν Κυρίου καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν λόγον ἀπαιτηθὸς“. Sed cum haec circumstantia consideratur, quod hic canon invenitur inter can. 38, 40, 41, qui omnes de una materia scil. de administratione bonorum ecclesiae temporalium tractant, dicendum esse videtur prohibitionem presbyteros et diaconos nihil sine sententia episcopi agere in canone contentam referri potius ad actus administrationis bonorum temporalium, quia aliter non potest explicari, cur can. 39 inter can. 38 et 40, 41 de

24, 25 et Nic. II, c. 12; continetur autem implicite in Gangr. cc. 7, 8, Carthag. 26, 33 et Cyrilli Alexandrini epistola canonica c. 2. In omnibus istis canonibus agnoscitur potestas episcopi disponendi de proventibus bonorum temporalium, nec non de eorundem substantia. Episcopo residenti dispensationem incidentium sumptuum secure credi — docet Cyrillus Alexandrinus in epistola canonica, c. 2¹⁾; ipse enim, etiamsi in canonibus, excepto casu accusationis, rationes suae administrationis nemini reddere tenetur, habet iudicem, cui respondere debet, apud quem nullae tergiversationes iuvare possunt²⁾. Si enim episcopo animae hominum pretiosae creditae sunt, multo magis oportet eum curam pecuniarum gerere ita, ut potestate eius indigentibus omnia dispensentur³⁾. His verbis continetur ius episcopi suo iudicio de bonis temporalibus statuendi et disponendi tum quoad proventus eorundem tum quoad substantiam; dispensare enim debet sua potestate omnia indigentibus; si igitur necessitas indigentium exigit, ex canone nihil impedit, quominus episcopus bona ecclesiae temporalia alienet ad indigentes sublevandos⁴⁾. Sine consensu episcopi vel saltem delegati episcopi rigore prohibutum erat sub sanctione anathematis oblationes ecclesiae extra ecclesiam accipere vel dare⁵⁾. Contractus alienationis bonorum ec-

clesiae administrationis bonorum ecclesiae temporalium tractantes positus est Balsamon revera Ap. c. 39 in sensu allato explicat (Bals. in Ap. c. 39; Bev. I, 27). Cf. Ник., Пр. I, 108, 109.

¹⁾ Cyrillus Alex. (†444) epist. can. c. 2 (P. I, 651): „θαρσεῖσθαι δὲ τοῖς κατὰ καιρὸν τὴν θεῖαν διέπουσιν ἱεροσὸν τὴν (sc. episcopis residentibus) τῶν παραπιπτόντων ἀναλομάτων τὴν οἰκονομίαν“.

²⁾ Citato sub n. 2 loco: „ἕκαστος γὰρ ἡμῶν (sc. episcoporum) τῶν ἰδίων καιρῶν δώσει λόγον τῇ πάντων κρίτει“.

³⁾ Ap. c. 41 (P. I, 22): „τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων. Εἰ γὰρ τὰς εὐμίας τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς αὐτῷ πιστευτέον, πολλῶν ἂν δέον περὶ τῶν χρημάτων ἐντέλλεσθαι, ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι τοῖς δεομένοις διὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων“. Ant. c. 24 (P. I, 464): „Τὰ τῆς ἐκκλησίας... διοικεῖσθαι προσήκει μετὰ κρίσεως καὶ ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου τοῦ πεπιστευμένου πάντα λαὸν καὶ ψυχὰς τῶν συναγμένων“. Ant. c. 25 (P. I, 465): Ἐπίσκοπον ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων ἐξουσίαν ὥστε αὐτὰ διοικεῖν εἰς πάντας τοὺς δεομένους μετὰ πάσης ἐδλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ“.

⁴⁾ Ex Carthag. c. 26 (R. P. S. III, 372; Bev. I, 551, c. 29) in urgenti necessitate ecclesiae episcopus bona temporalia alienare poterat sine praevia denuntiatione causae suo metropolitae et absque examinatione eiusdem a synodo; ex Nov. 7, 8 et Nov. 120, 10 poterat episcopus bona ecclesiae temporalia — etiam vasa sacra — alienare ad captivos redimendos; ex Nov. 65 poterat episcopus bona temporalia alienare non solum ad captivos redimendos, sed etiam ad pauperes sublevandos.

⁵⁾ Gangr. c. 7 (P. I, 490): „Εἴ τις καρποφορίας ἐκκλησιαστικὰς ἐθέλοι λαμβάνειν ἢ διδόναι ἕξω τῆς ἐκκλησίας παρὰ γνώμην τοῦ ἐπι-

clesiae temporalium a presbyteris ecclesiae, in cuius titulum ipsi ordinati sunt, sine consensu episcopi facti rescindibiles erant¹⁾). In Nic. II (a. 787) c. 12 principium generale in Ap. c. 38 expressum de summa potestate episcopi in bona temporalia ecclesiae repetitur et confirmatur²⁾ ita, ut dicendum esse videtur hanc summam potestatem episcopi in bona ecclesiae temporalia per omnia prima novem saecula mansisse immutatam — etiam tunc, quando ad episcopum in bonis temporalibus administrandis adiuvandum, abusus amovendos et suspicionem contra episcopum tollendam peculiare officium oeconomi ad bona ecclesiae temporalia administranda primum consuetudine introductum et deinde Chalc. c. 27 expresse praeceptum est.

Post edictum enim Constantini ecclesiae omnibus modis in lege agnitis bona temporalia libere acquirere poterant; qua libertate consecuta bona ecclesiastica augebantur, eorundem administratio iam magnam curam et multum tempus exigebat; praeterea periculum abusuum et usurpationum valde crescebat et revera nonnulli abusus habebantur³⁾). Inde et necessitas orta est peculiarem clericum destinare, cuius officium esset — bona ecclesiastica secundum instructiones episcopi administrare. Iam in Gangr. c. 7 et 8 supponitur factum committendi alicui ab episcopo administrationem bonorum temporalium⁴⁾, sed nondum expresse praeceptum erat in canonibus hoc peculiare officium. Prima vice obvenit hoc officium apud Theophilum Alex. (†412) in eius epistola canonica c. 10⁵⁾, deinde Chalc.

σκόπου, ἣ τοῦ ἐγκειρισμένου τὰ τοιαῦτα, καὶ μὴ μετὰ γνώμης αὐτοῦ ἐθέλοι πράττειν, ἀνάθεμα ἔστω“; cf. Gangr. c. 8 (etiam in P. I, 490). — Citati canones Gangrenses lati sunt contra Eustathianos, qui multos errores suos contra doctrinam christianam spargebant, e. g. condemnabant matrimonium tamquam contrarium saluti, docebant prohibitum esse carnes comedere, ieiunia ab ecclesia constituta spernebant et alia etiam die dominica instituebant, fructus qui ecclesiae offerri solebant, invadebant ac inter se invicem partiebantur. Cf. Bals. in Gangr. 7 et 8 (Bev. I, 420); Morino Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica. Venezia MDCCCXLIII, vol. 22, p. 215, Van-Espen, Opera omnia. Lovanii 1753, t. 3, p. 119.

¹⁾ Carth. c. 33 (R. P. S. III, 390; Bev. I, 560, c. 36): „Ομοίως ἤρεσεν, ὥστε; τοὺς πρεσβυτέρους παρὰ γνώμην τῶν ἰδίων ἐπισκόπων πράγμα μὴ πιπράσκειν τῆς ἐκκλησίας, ἐν ᾗ καθιέρωνται“.

²⁾ Vide pag. 2, n. 2.

³⁾ Cf. Thomassinus, op. cit., p. III, l. 1, c. 2, 3.

⁴⁾ Gangr. c. 7 (P. I, 490) „...παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, ἣ τοῦ ἐγκειρισμένου τὰ τοιαῦτα, ...“; Gangr. c. 8 (P. I, 490): „παρεκτὸς τοῦ ἐπισκόπου ἣ τοῦ ἐπιτεταγμένου εἰς οἰκονομίαν εὐποιίας, ...“.

⁵⁾ Theophilus Alexandr. (†412) epist. can. c. 10 (P. I, 648): „Ὡστε γνώμη παντὸς τοῦ ἱερατείου οἰκονόμον ἀποδείχθῆναι ἕτερον, ἐφ’ ᾧ συντίθεται καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀπόλλων, πρὸς τὸ τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς δέον ἀναλίσκεσθαι“.

c. 26 introducit institutionem peculiaris oeconomi sub comminatione sanctionis poenalis.

4. Potestas episcopi in bona temporalia monasteriorum et institutorum ecclesiasticorum, quae in eparchia inveniebantur. Nunc nobis dicenda restant aliqua verba de potestate episcopi in bona temporalia secundae classis, quae ad monasteria et alia instituta ecclesiastica tamquam subiecta dominii bonorum temporalium pertinebant.

a) Num principium generale de summa potestate episcopi in bona ecclesiae temporalia in Ap. cc. 38, 41, Ant. cc. 24 et 25 et Nic. II c. 12 expressum etiam ad bona temporalia monasteriorum et institutorum ecclesiasticorum refertur? Ad hanc quaestionem negative respondendum esse videtur. In citatis enim canonibus attribuuntur episcopo tamquam repraesentanti ecclesiae cathedralis, prout ille subiectum est dominii bonorum temporalium, iura proprietaria — suo iudicio disponendi de proventibus et substantia bonorum temporalium ecclesiae (sc. cathedralis)¹⁾. Monasteria autem et instituta ecclesiastica tamquam subiecta dominii bonorum temporalium²⁾ suos peculiares repraesentantes habebant, quibus iura proprietaria secundum praescripta canonum exercenda competebant.

Profecto non poterat episcopus suo iudicio bona monasteriorum vel institutorum ecclesiasticorum temporalia indigentibus dispensare, cum ista bona suos in statutis praefinitos fines habebant secundum quos administrari debebant. Hic sufficit haec brevis animadversio ad quaestionem, quae sequente explicatione melius manifestabitur.

b) Generalia principia. Generalia principia quoad potestatem episcopi in monasteria et instituta ecclesiastica, praesertim autem in monasteria, habentur in Chalc. cc. 4 et 8; item in Nov. 123, 23. Eadem sunt:

α) Sine permissione episcopi civitatis non poterat aedificari aut constitui in eparchia monasterium vel orationis domus³⁾.

β) Rescripta, in quibus omnia, quae ad monasterium sc. monasterii dispensationem et monachorum sufficientiam ab exstructore danda erant et ipsum monasterium describi debebant, in archivis episcopalibus reponebantur⁴⁾.

¹⁾ cf. n. 3. (in textu) huius paragraphi, p. 2 sqq.

²⁾ Cf. § 3 n. 2 (in textu) sub b) huius dissertationis (t. X, p. 278 sqq.).

³⁾ Chalc. c. 4 (P. I, 524): „μη δένα μὲν μηδανοῦ οἰκοδομεῖν μηδὲ συνιστᾶν μοναστήριον, ἢ εὐκότερον οἶκον παρὰ γνώμην τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου“.

⁴⁾ Const. I et 2, c. 1 (MG 137, 1005): „πάντα δὲ τὰ ἐν αὐτῷ προσήκοντα σὺν αὐτῷ ἐκείνῳ βρεβίῳ ἐγκαταγράφεσθαι, καὶ τοῖς ἐπισκοπικοῖς ἀρχείοις ἐναποτίθεσθαι“.

γ) Monachi et clerici praefecti ptochiis¹⁾ atque administratores ptochotrophiorum, xenodochiorum, nosocomiorum et aliorum institutorum ecclesiasticorum²⁾ sub potestate episcopi civitatis remanere debebant.

δ) Episcopi civitatis competentem monasteriorum providentiam et curam gerere debebant³⁾, i. e. tum in spiritualibus tum in temporalibus talem curam et sollicitudinem gerere, ut monachi vitam quietam et solitariam orationi et occupationibus secundum ipsorum regulam dedicatam gerant et ne sub praetextu necessitatis de necessariis providendi singuli monachi occasionem habeant e monasterio egredi, rebus ecclesiasticis et saecularibus se immisceri ac per civitates diversas vagare; contra hos enim abusus Chalc. c. 4⁴⁾).

In hoc quarto statuto canonum potestas episcopi in bona temporalia monasteriorum asserta est, non tamen iure dominii ipsi competens, cum monasteria tamquam subiecta dominii bonorum temporalium suos immediatos superiores tamquam repraesentantes suos habebant, quibus potestas in bona temporalia eorundem iure dominii exercenda competeat.

c) Determinatio potestatis episcopi in bona temporalia monasteriorum et aliorum institutorum ecclesiasticorum. Nunc quaeritur, in qualibus facultatibus potestas episcopi in bona temporalia monasteriorum et institutorum ecclesiasticorum manifestaretur? Praecipuae facultates episcopi in monasteria et instituta ecclesiastica sub respectu bonorum temporalium erant sequentes:

α) Episcopus facultatem habebat monasteria alienata et e statu sacro in privatam conditionem redacta vindicare et in pristinum

¹⁾ Ptocheia erant domus destinatae pauperibus sustentandis curandisque, quae suas ecclesias habebant. Cf. Zon. in Chalc. c. 8 (Bev. I, 121); Chalc. c. 4 (P. I, 524): „τοὺς δὲ καθ' ἐκάστην πόλιν καὶ χώραν μονάζοντας ὑποτετάχθαι τῷ ἐπισκόπῳ“. Chalc. c. 8 (P. I, 525): „Οἱ κληρικοὶ τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων καὶ μαρτυρίων, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἐκάστη πόλει ἐπισκόπων κατὰ τὴν τῶν ἁγίων πατέρων παράδοσιν διαμενέτωσαν“. Cf. Cod. I, 3, 40

²⁾ Nov. 123, 23.

³⁾ Chalc. c. 4 (P. I, 524): „Τὸν μὲν τοι ἐπίσκοπον τῆς πόλεως χρὴ τὴν θεοῦσαν πρόνοιαν ποιεῖσθαι τῶν μοναστηρίων“. Cf. Nov. 123, 42.

⁴⁾ Cf. Chalc. c. 4 (P. I, 524); Van-Espen, Opera omnia. Commentarius in canones iuris veteris ac novi et in ius novissimum. Lovanii MDCCCLIII, t. 3, p. 222; Lupus Christianus, Opera omnia. Synodorum generalium ac provincialium decreta et canones (12 vol.). Venetiis MDCCXXIV, t. 2. p. 72.

statum reducere; haec facultas ipsius etiam a potestate civili agnita erat ¹⁾).

β) Episcopus facultatem habebat exigendi rationes ab administratoribus ptochotrophiorum, xenodochiorum, nosocomiorum et aliorum institutorum ecclesiasticorum; item ad episcopum spectabat vigilare et ab administratoribus exigere, ut damna institutis ab iisdem administratis allata reparentur et quae ab administratore instituto deberi probatum fuerit, reddantur ²⁾).

γ) Episcopus facultatem habebat non idoneos administratores bonorum temporalium memoratorum institutorum amovendi et loco ipsorum alios substituendi ³⁾).

Quae tres praecipuae facultates in bona temporalia monasteriorum et aliorum institutorum ecclesiasticorum potestatem inspectionis ex parte episcopi significant, ne abusus in administratione bonorum temporalium in iisdem institutis exoriantur, et non potestatem administrationis et immediatae dispositionis super iisdem bonis secundum suum arbitrium iure dominii (κυριαρχικῷ δικαίῳ, δεσποτικῶς), quae ipsi competebat in bona temporalia ad ecclesiam cathedralem tanquam subiectum dominii bonorum temporalium pertinentia. Episcopus enim non erat immediatus superior istorum institutorum, quae singula subiecta dominii bonorum temporalium erant et proinde suos peculiare et immediatos superiores habebant, qui eadem tanquam subiecta dominii bonorum repraesentabant et

¹⁾ Nov. 120, 7 § 1: „Ἐπειδὴ δὲ ἔγνωμεν παρὰ τινῶν γίνεσθαι καὶ ἐκποῦσεις μοναστηρίων ἐπὶ τῷ ταῦτα ἀπὸ ἱερατικοῦ σχήματος εἰς ἰδιωτικὴν διαγωγὴν μετασχηματίζεσθαι, καὶ τοῦτο πᾶσι τρόποις κωλύομεν· εἰ δέ τι τοιοῦτον γινόμενον εὑρεθῇ, ἃ δειαν παρῆχομεν τῷ κατὰ τόπον ὁσιωτάτῳ ἐπισκόπῳ τὸ τοιοῦτον μοναστήριον ἐκδικεῖν καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον σχῆμα ἐπαναγεῖν“.

²⁾ Nov. 123, 23: „Τοὺς δὲ οἰκονόμους καὶ ποχοτρόφους καὶ ξενοδοχοὺς καὶ νοσοκόμους, καὶ τοὺς τῶν ἄλλων εὐδαγῶν οἴκων διοικήτας τοὺς ἄλλους ἅπαντας κληρικοὺς κελεύομεν ὑπὲρ τῶν ἐμπιστευθεῖσων αὐτοῖς διοικήσεων παρὰ τῷ ἰδίῳ ἐπισκόπῳ, ᾧ ὑπόκεινται, ἀποκρίνεσθαι καὶ τοὺς λογισμοὺς τῆς ἰδίας διοικήσεως ποιεῖσθαι, καὶ εἰσπράττεσθαι· ὅπερ ἐξ αὐτῶν ὀφείλοντες ἀποδείχθαι, ἐκείνῳ τῷ εὐαγεῖ ἀποδοθῆσόμενον οἶκῳ, ὅστις ἐκ τῆς διοικήσεως τὸ χρέος φανείη“.

³⁾ Const. eccl. coll. III, 2, 2 (MG 138, 1316): „Τοὺς δὲ ὀφείλοντας προνοεῖν τῶν αὐτῶν εὐδαγῶν οἴκων, κατὰ τὴν τοῦ τεστάτορος γνῶμην ἐπιλεγέσθαι ὁ κληρονόμος, ἃ δειαν ἔχοντας τοῦ ἐπισκόπου τῶν τόπων ἐποπτεῖν τὴν αὐτῶν διοίκησιν καὶ εἰάν (ἴσ. μη) ἐπιτηδεύουσιν εὖροι ἄλλοις ἀντικαθίσταν“ — Nomoc. 2, 1 (P. II, 482, 483); „εἰ δὲ καὶ ὀνομάξῃ, ἃ δειαν ἔχει ὁ ἐπίσκοπος κακῶς αὐτὸν (sc. τὸν διοικήτην) διαγόμενον ἀποκινεῖν καὶ ποιεῖν ἄλλον“. Citato loco dicitur, quod testator, qui bona ad extructiones xenodochiorum, gerochomiorum, orphanotrophiorum, nosocomiorum vel ptochiorum reliquerat, administratores eorundem nominare poterat, secus episcopus ipsis administratores praeficiebat; verumtamen

iura proprietaria eorundem exercebant; verumtamen episcopus loci potestatem iurisdictionis in totum territorium eparchiae habebat et propterea mediate in monasteria et alia instituta ecclesiastica, quae in territorio suae eparchiae inveniebantur et ab eiusdem potestate a superiore auctoritate ecclesiastica exempta non erant; monasteria et instituta ecclesiastica in superius citatis canonibus et legibus expresse episcopi curae commendabantur. Episcopus habebat quidem potestatem inspectionis in bona istorum institutorum, sed non poterat bona eorundem arbitrarie in usus episcopatus adhibere, debebat tantum vigilare, ut haec bona ad fines in constitutionibus destinatos impendantur. Quoad monasteria in Chalc. c. 24¹⁾ et Trull. c. 49²⁾ satis clare praecipitur, ut bona monasterii monasterio serventur.

Ex dictis sequitur episcopos in Oriente primis novem saeculis habuisse potestatem in bona monasteriorum et institutorum ecclesiasticorum, quae in sua eparchia inveniebantur; istam potestatem fuisse potestatem inspectionis et vigilantiae, ut bona eorundem ad suos in constitutionibus praefinitos fines impendantur et ne abusus in istis bonis administrandis exoriantur. Abusibus exortis ad episcopum spectabat curare, ut damna institutis istis allata repararentur.

d) Episcopus executor piarum voluntatum. Ad episcopum quoque civitatis tamquam ad communem pauperum parentem et patronum spectabat executio et dispensatio piarum voluntatum et legatorum, si vel pauperes, pro quibus hereditas vel legatum relicta erant, non erant accurate determinati (e. g. non erant determinati nominatim vel non erat determinatus saltem locus commorationis illorum pauperum) vel executor piaev voluntatis non erat nominatus vel executores a testatore determinati et ab episcopo per publicas personas semel aut bis admoniti dispositionem implere differebant³⁾.

etiam in casu, quo testator administratorem nominaverat, episcopus ius inspectionis habebat, sicut in citatis locis dicitur. — Nov. 131, 10: „Τῶν κατὰ τόπον μακαριωτάτων ἐπισκόπων ἐποπτευόντων, εἰ καλῶς ἡ διοίκησις προβαίνει, καὶ εἰ εὖ ρωσι μὴ χρησίμους ὄντας τοὺς διοικητάς, ἄδειαν ἐχόντων ἄνευ ζημίας ἄλλους ἀντὶ τούτων ἐπιτηδεύουσ ποιεῖν“. — Cf. Bals. in Const. 1 et 2, c. 1 (in MG 137, 1009).

¹⁾ Chalc. c. 24 (P. I, 531): „καὶ τὰ ἀνήκοντα αὐτοῖς (sc monasteriis) πράγματα φυλάττεσθαι τῷ μοναστηρίῳ“.

²⁾ Trull. c. 49 (P. II, 50) repetitur statutum Chalc. c. 24; vide notam praecedentem.

³⁾ Nov. 131, 11; cf. Const. eccl. coll. III, 22 (MG 138, 1316); Nom. 2, 2 (P. III, 491—494).

§ 5. Praescripta canonum, quae potestatem episcoporum in bona temporalia ecclesiae cathedralis exercendam respiciunt.

Iam praecedente paragrapho diximus potestatem episcopi in bona temporalia ecclesiae cathedralis, praesertim primis saeculis, summam fuisse ita, ut ipse non tenebatur nec alicui rationes ex administratione bonorum ecclesiae temporalium reddere nec cuiusvis consensum in bonis temporalibus administrandis petere¹⁾. Haec potestas in bona ecclesiae temporalia episcopo a canonibus attribuebatur atque ita regulabatur, ut et auctoritas et potestas episcopi in bona ecclesiae temporalia salvaretur et bona temporalia debite administrarentur. In iisdem directivae dantur, quomodo bona ecclesiae temporalia administrari debent.

In eodem Ap. c. 38, quo summa potestas episcopi in bona ecclesiae temporalia asseritur, etiam directiva generalis datur, quomodo episcopus bona ecclesiae administrare debet: ipse enim debet bona ecclesiastica dispensare „velut Deo contemplante“ (ὡς Θεοῦ ἐφωροῦντος), id est cum bona conscientia, memor semper, quod Deo rationes ex sua administratione bonorum ecclesiae temporalium reddendae sunt; ipse debet propterea bona temporalia iuste secundum uniuscuiusque indigentiam dispensare atque in tota administratione bonorum temporalium praescripta canonum observare. Quae praescripta sunt:

a) Manifestae debent esse res propriae episcopi (si aliquas habet proprias) et manifestae dominicae, sc. res ecclesiasticae²⁾, id est debebat haberi accuratum inventarium rerum ecclesiasticarum et separatim accuratum inventarium rerum episcopi propriarum. Haec utraque classis bonorum temporalium debebat separatim ab episcopo administrari, ut ipse suas res, quibus voluerit derelinquere posset et ne propriae episcopi res ecclesiasticis confunderentur et inde damnum vel ecclesiae vel ipsi episcopo vel eiusdem propinquis oriretur: ecclesiae, ne, si e. g. creditores episcopi bona episcopi vel in casu mortis ipsius successorum ob debita ad satisfactionem trahant, bona quoque ecclesiae ad solutionem debitorum privatorum trahantur; episcopo, ne post mortem ipsius memoria ob suspicionem administrationis irregularis infametur; eiusdem propinquis, ne, si e. g. creditores ecclesiae bona ecclesiae ad satisfactionem trahant, bona quoque episcopi vel eiusdem successo-

¹⁾ Ap. c. 38; Const. Ap. l. 2, 35; Cyrillus Alex. epist. can. c. 2; Nic. II, c. 12.

²⁾ Ap. c. 40 (P. I, 21): Ἔστω φανερά τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου πράγματα (εἴγε καὶ τὰ ἴδια ἔχει) καὶ φανερά τὰ κυριακά.

rum ad solutionem debitorum ecclesiae trahantur. Quod praescriptum de inventario bonorum ecclesiasticorum et bonorum episcopi priorum conficiendo repetitur in Ant. c. 24 cum hoc additamento, quod exigitur, ut presbyteri et diaconi¹⁾, qui sunt circa episcopum, noscant ea, quae ad ecclesiam pertinere videntur, ad eum finem „ut si contigerit episcopum migrare de saeculo certis existentibus rebus, quae sunt ecclesiae nec ipsae collapsae depereant, nec quae propria probantur episcopi, sub occasione rerum pervadantur ecclesiae“²⁾.

Non constat, quae bona vocabantur tunc temporis (saec. IV) episcopi propria, utrum omnia bona, quae ipse acquisivit sive in servitio sive independenter ab eo (e. g. hereditas), an potius solummodo bona acquisita independenter a servitio ecclesiastico. Canon non definit hanc rem. Carthag. c. 35³⁾ (Bevereg., apud alios 32) statuit principium, quod episcopus libere administrare potest bona et libere disponere in vita et in ultima dispositione de bonis, quae ipse ante ordinationem episcopalem acquisivit. Quoad bona autem post ordinationem episcopalem acquisita episcopus poterat libere disponere in vita et ultima dispositione solummodo de iis, quae ipsi independenter a servitio ecclesiastico obvenierunt, e. g. hereditas, legatum⁴⁾, cum hac adhuc restrictione, si ea bona ad episcopum a parentibus aut patris et avunculis aut fratribus pervenerint⁵⁾. Secundum hoc principium quoad bona episcopi propria et libere disponenda Zonaras interpretatur iam Ap. c. 40⁶⁾. Bona post ordinationem episcopalem ab episcopo in servitio ecclesiastico acquisita ad ecclesiam pertinebant⁷⁾.

¹⁾ Presbyteri et diaconi civitatis episcopalis senatum ecclesiae formare videntur, qui episcopum in administratione ecclesiae adiuvant et sede vacante curam ecclesiae habebant. Cf. Van-Espen, op. cit. t. 3, in Ant. c. 24, p. 144.

²⁾ Ant. c. 24 (P. I, 465): „Φανερά δε εἶναι τὰ διαφέροντα τῇ ἐκκλησίᾳ, μετὰ γνώσεως τῶν περὶ αὐτὸν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ὥστε τούτους εἰδέναι καὶ μὴ ἄγνωςιν, τίνα ποτὲ ἐστὶ τῆς ἐκκλησίας, ὥστε μηδὲν αὐτοῖς λανθάνειν ἵνα εἰ συμβαίῃ τὸν ἐπίσκοπον μεταλλάττειν τὸν βίον, φανερῶν ὄντων τῶν διαφερόντων τῇ ἐκκλησίᾳ πραγμάτων, μήτε αὐτὰ διαπίπτειν καὶ ἀπόλλυσθαι, μήτε τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου ἐνοχλεῖσθαι, προφάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων“.

³⁾ Carthag. c. 35 (Bev. I, 558; apud alios c. 32).

⁴⁾ Cf. Nom. 10, 5 (P. II, 582, 583).

⁵⁾ Cf. Const. eccl. coll. I, 3, 42 (MG 138, 1141); Cod. I, 3, 41 (42).

⁶⁾ Cf. Zonar. in Ap. c. 40 (Bev. I, 28).

⁷⁾ Cf. Nom. 10, 5 (P. II, 582, 583); Const. eccl. coll. I, 3, 42 (MG 138, 1141): „Τὰ μετὰ τὴν ἐπίσκοπὴν κτηθέντα ἐκποιεῖν ἐπίσκοπος οὐ δύναται, ἢ

b) Episcopus debebat bona ecclesiastica cum omni sollicitudine et bona conscientia ac fide, quae in Deum est, qui cuncta considerat iudicatque, ecclesiae conservare¹⁾. Propterea prohibetur in canonibus α) ne episcopus bona ecclesiastica in suum privatum dominium usurpet aut parentibus condonet²⁾; poterat tamen episcopus necessaria ad suam sustentationem et peregrinorum fratrum e bonis ecclesiasticis sumere³⁾ atque ex iisdem parentes, si pauperes sunt, tamquam pauperes sublevare⁴⁾; β) ne episcopus e bonis ecclesiae temporalibus novo opere privatum monasterium condant⁵⁾; aliqui enim episcopi omnem curam monasteriis privatis exstruendis dabant, mediis necessariis e bonis ecclesiae temporalibus desumptis, ut ex ipsis postea redditus privatos habere possent⁶⁾; episcopi hoc facere audentes puniebantur, monasteria autem contra praescriptum canonis exstructa non ad episcopum tamquam eius bonum privatum, sed ad sedem episcopalem iure dominii pertinebant etiamsi monasterium in aliena eparchia exstrueretur⁷⁾; γ) ne episcopus bona ecclesiae temporalia omnino arbitrarie alienet⁸⁾, cum alienatio bonorum ecclesiae temporalium peculiarem actum administrationis constituit et sub certis tantum conditionibus fieri permittitur.

c) Episcopus debebat e bonis ecclesiae temporalibus indigentibus per presbyteros et diaconos necessaria dispensare cum timore

διατίθεσθαι ἐπ' αὐτοῖς, εἰ μὴ ἀπὸ γονέων, ἢ θείων, ἢ ἀδελφῶν εἰς αὐτὸν περιήλθεν, ἀλλὰ τῇ κατ' αὐτὸν ἐκκλησίᾳ διαφέρουσι, καὶ μετὰ τὴν ἐαυτοῦ τελευτὴν λογισμοῦς τῶν τοιούτων πραγμάτων ὁ οἰκονόμος ἀπαιτεῖται"; cf. Cod. 1, 3, 41 (42).

¹⁾ Ant. c. 24 (P. I, 464): „Τὰ τῆς ἐκκλησίας τῇ ἐκκλησίᾳ καλῶς ἔχειν φυλάττεσθαι δεῖ μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ ἀγαθῆς συνειδήσεως καὶ πίστεως τῆς εἰς τὸν πάντων ἔφορον καὶ κριτὴν Θεόν“.

²⁾ Ap. c. 38 (P. I, 21): „μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ σφετερίζεσθαι τι ἐξ αὐτῶν, ἢ συγγένεσιν ἰδίοις τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίζεσθαι“.

³⁾ Ap. c. 41 (P. I, 22): „μεταλαμβάνειν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν δεόντων (εἶγε δέοιτο) εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτοῦ χρείας καὶ τῶν ἐπιξενουμένων ἀδελφῶν“.

⁴⁾ Ap. c. 38 (P. I, 21): „εἰ δὲ πένητες εἶεν, ἐπιχορηγεῖτο ὡς πένησιν, ἀλλὰ μὴ προφάσει τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπεμπολεῖται“.

⁵⁾ Const. Ap. 1 et 2, c. 7 (P. II, 132): „μηδενὶ τῶν ἐπισκόπων ἐξεῖναι μοναστήριον ἰδίον ἐπὶ καταλύσει τῆς οἰκίας ἐπισκοπῆς νεοοργεῖν“.

⁶⁾ Tunc temporis enim, sicut ex canone citato concludi licet, fundatores institutorum ecclesiasticorum ius dominii in eadem habebant. De hac re cf. Z h i s m a n, Das Stifterrecht p. 4—9.

⁷⁾ Cf. Bals. in Const. 1 et c. 7 (MG 137, 1044).

⁸⁾ Cf. Carthag. cc. 26, 33; Nic. II, c. 12. Notandum est, quod statuta citatorum canonum proveniunt iam e tempore post edictum Constantini, quando ecclesia iam libere acquirere poterat res sive mobiles sive immobiles omnibus modis in legislatione civili praevisis et revera eadem acquirebat; isti canones agunt enim de alienandis fundis et agris.

Dei et omni reverentia¹⁾; verumtamen non tenebatur episcopus personaliter dispensare necessaria indigentibus e bonis ecclesiasticis, ut ipse ab omni suspitione immunis esset²⁾).

d) Episcopus debebat e bonis ecclesiae temporalibus necessaria ad sustentationem altari inservientibus suppeditare³⁾).

e) Denique ex Chalc. c. 26 tenebatur episcopus oeconomum e clero proprio ad bona ecclesiae secundum suas instructiones administranda assumere, ne administratio bonorum ecclesiae temporalium absque testimonio esset et ex hoc facultates ecclesiasticae dispergerentur atque ut omnis suspicio contra episcopum amoveretur⁴⁾).

§ 6. Quae bona ecclesiae temporalia et quando episcopi alienare poterant.

1. **Fontes.** De alienatione bonorum ecclesiae temporalium in genere expresse tractant sequentes antiqui canones: Anc. c. 15, Carthag. c. 26 et 33 et Nic. II, c. 12 et implicite etiam Ap. c. 38, Ant. c. 24 et Chalc. c. 24. Ad nostram quaestionem imprimis pertinent Carthag. c. 26, 33, Nic. II, c. 12, aliquo modo etiam Ap. c. 38, Ant. c. 24 et Chalc. c. 24. Principia iuris canonici quoad bona ecclesiae temporalia alienanda ab imperatoribus christianis recognita erant et in legislatione civili observabantur et protegebantur; inde ortae sunt novellae 7, 46, 54, 65, 67 c. 4, 68, 120 et constitutio Cod. 1, 2, 21, quae de hac materia tractant; istae leges civiles inter canones receptae sunt et in collectionibus ecclesiasticis inveniuntur: Nom. 2, 2; 10, 2, 4; 11, 1 et in Constitutionum ecclesiasticarum collectione a Balsamone facta l. III, tit. 2, c. 2 et 3. Priusquam ad principia generalia in canonibus et legislatione civili stabilita, quae ad alienationem bonorum ecclesiae temporalium et potestatem episcopi in hac materia referuntur, explicanda accedamus, iuvat conceptum alienationis explicare et divisionem bonorum temporalium in memoriam revocare.

¹⁾ Ap. c. 41 (P. I, 22): ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι τοῖς δεομένοις διὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἐπιχορηγεῖσθαι μετὰ φόβου τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης ἐβλαβείας; cf. Ant. c. 25 (P. I, 465).

²⁾ Cf. Bals. et Zon. in Ap. c. 41 (Bev. I, 28, 29).

³⁾ Ap. c. 4 (P. I, 14): „ἄηλον δὲ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμεριζοῦσι καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς“.

⁴⁾ De Chalc. c. 26 et ipsius praescripto quoad oeconomus fusius tractabitur in paragrapho „Adiutores episcopi in bonis ecclesiae temporalibus administrandis“.

2. Notio alienationis. Alienatio (ἐκποίησης) dicitur translatio domini, scilicet donatio, venditio, emphyteusis, permutatio et similia¹⁾. Jam ex hac definitione alienationis a Balsamone data clare perspicitur, quod conceptus alienationis tunc temporis sensu largissimo sumebatur et comprehendebat non solum omnes istos actus, quibus dominium directum in bona ecclesiae temporalia in aliud aliquod subiectum domini transferebatur, ut e. g. donatio, venditio, sed etiam actus, quibus dominium semiplenum vel utile e. g. emphyteusis in alium transferebatur, et actus, quibus translatio domini praeparabatur, ut e. g. concessio servitutis in aliqua re ecclesiastica²⁾ vel institutio hypothecae specialis in eadem³⁾. Talis conceptus alienationis sensu largo sumptus habebatur quoque in legislatione civili quoad bona ecclesiae temporalia⁴⁾. Comprehendit igitur conceptus alienationis (ἐκποίησης) omnes istos contractus, quibus patrimonium ecclesiasticum cuiuscumque subiecti domini bonorum ecclesiae temporalium diminuitur vel damnum patitur translatione domini sive directi sive utilis in contrahentem, ut sunt contractus donationis (δωρεά), venditionis (πράσις), permutatio (ἀνταλλαγή, ἄμειψις), emphyteusis (ἐμφύτευσις)⁵⁾ vel status iuridicus independentiae eiusdem bonorum periculo exponitur contractis in eadem obligationibus, ut est e. g. hypotheca specialis⁶⁾. Translatio domini sive directi sive utilis et oneratio rei obligatione in eadem contracta, praesertim ad longum tempus, sunt notae essentiales conceptus alienationis, quae tamquam criterium inservire possunt, qui actus sub notione alienationis comprehenduntur vel non. Sub conceptu alienationis comprehenduntur quoque: permutatio legati cum stabili reddito annuo in aurum vel argentum⁷⁾, usurpatio rerum sacrarum ad usus privatos⁸⁾, commutatio monasterii ab episcopo consecrati in habitaculum sae-

¹⁾ Bals. in Nic. II, c. 13 (Bev. I, 303): „Ἐκποίησης — ἡ μετάθεσις τῆς δεσποτείας ἡ γρουῖν ἡ δωρεά, ἡ πρᾶσις, ἡ ἐμφύτευσις, ἡ ἀνταλλαγή, καὶ ὅμοια“.

²⁾ Cf. Nom. 2, 1 (P. II, 485, 486); Dig. 8, 1, 4.

³⁾ Cf. Nom. 2, 2; Cod. 1, 2, 21; Nov. 7, c. 6, § 1.

⁴⁾ Nov. 7, c. 1: „Τὸ δὲ τῆς ἐκποιήσεως ὄνομα γενικώτερον διὰ τοῦτο τε θεείκαμεν, ἵνα καλῶσομεν καὶ πρᾶσιν, καὶ δωρεάν, καὶ ἄμειψιν καὶ τὴν εἰς τὸ διηγεῖς ἐντεινομένην ἐμφύτευσιν, ἥτις οὐδὲ πόρρο καθεστήκει ἐκποιήσεως“.

⁵⁾ Cf. definitio Bals. in Nic. II, 12 (Bev. I, 303); Nov. 7, c. 1.

⁶⁾ Cf. Nom. 2, 2 (P. II, 497); Cod. 1, 2, 21; Nov. 7, c. 6, § 1.

⁷⁾ Cf. Cod. 1, 3, 57; Nom. 2, 1 (P. II, 491, 492).

⁸⁾ Cf. Ap. c. 73; Const. 1 et 2, c. 10.

culare¹⁾, elocatio rei (ἐκδοσις)²⁾ praesertim ad longum tempus, quae est transmissio alicuius iuris realis ad certas personas vel tempora³⁾.

3. Divisio rerum (bonorum). Cum non omnes omnino res ecclesiae eodem modo alienari prohibebantur, iuvat divisionem earundem adducere. Bona dividebantur in: a) mobilia (κινητά) et immobilia (ἀκίνητα). Res mobiles sunt, quae salvae et integrae e loco in locum moveri possunt, aliae sunt immobiles⁴⁾. Res mobiles subdividebantur in α) simpliciter mobiles (κινητά), quae ex aliquo loco in alium moveri possunt, ut sunt e. g. vasa, et β) se moventes (αὐτοκίνητά), quae se ipsas movent, ut sunt e. g. pecudes⁵⁾. Immobiles subdividebantur in: α) agros (ἀγροὺς), qui e rebus ipsis et tamquam, sua sponte fructus praebent, ut sunt salinae, oliveta, vineta, prata molendina in aquis sita, figulinae et eiusmodi alia, β) ceteras res immobiles, quae e rebus ipsis fructus non praebent, e. g. domus⁶⁾. Praeterea res dividebantur in: b) consumptibiles (εὐφθάρτα) et non consumptibiles (ἀφθάρτα). Consumptibiles sunt, quae primo suo usu naturali consumuntur seu in aliam substantiam mutantur, e. g. panis, lignum ad comburendum, non consumptibiles autem sunt, quae usu non corrumpuntur et in substantia sua post usum manent⁷⁾, e. g. vestes. Magni momenti pro nostra quaestione alienationis bonorum ecclesiae est quoque divisio in: c) res pretiosas (κεμήλια), quae notabilem valorem habent artis, historiae,

¹⁾ Cf. Chalc. c. 24 (P. I, 531); Trull. 49 (P. II, 50); Nic. II, c. 13 (P. II, 114).

²⁾ Bals. in Nic. II, c. 12 (Bev. I, 303), „ἐκδοσις ἢ ἐπὶ προσώποις ἢ χρόνις ὀρισμένοις παραποιήσι“; sed ipsa non est permutanda cum alienatione (ἐκποιήσις) stricto sensu, quod abusive aliquando fiebat — animadvertit Balsamon l. c.

³⁾ Zhisman, Das Stifterrecht p. 72, enumerat quoque tamquam actus sub conceptu alienationis comprehensos sustentationem clericorum, qui supra determinatum numerum in servitium alicuius ecclesiae ordinantur et emptionem vel acceptionem praedii sterilis (sc. ex parte administratoris bonorum ecclesiae temporalium). Quoad ultimum actum mihi videtur distinguendum esse; si agitur de emptione praedii sterilis pecunia ecclesiae, concedo, quia habetur translatio domini in contrahentem in certam summam pecuniae ecclesiae, quae in tali casu e bonis ecclesiae expendi debet et propterea damnum patrimonio ecclesiastico affertur; si autem agitur de acceptione praedii sterilis ecclesiae condonati, nego, quia nihil expenditur e bonis ecclesiae, nullius rei dominium in contrahentem transfertur neque ulla res ecclesiastica quoquo modo oneratur, et propterea patrimonium ecclesiasticum nullum damnum patitur; hae autem duae notae: translatio domini rei ecclesiasticae vel oneratio eiusdem obligationibus contractis (praesertim ad longum tempus) sunt essentialia pro conceptu alienationis etiam sensu largissimo sumpto.

⁴⁾ Cf. Dig. 50, 16, 93.

⁵⁾ Cf. Bals. in Carthag. c. 33 (Bev. I, 560, c. 36).

⁶⁾ Cf. Bals. in Nic. II, c. 12 (Bev. I, 303).

⁷⁾ Cf. Bals. in Carthag. c. 33 (Bev. I, 560, c. 36); Dig. 13, 6, 3 § 6.

materiae causa, et ceteras res, quibus peculiaris valor ob defectum memoratarum notarum deerat ¹⁾). Res pretiosae similis conditionis erant ac res immobiles: ipsae non erant alienandae, sed sicut immobiles ecclesiae conservandae. Aliae divisiones rerum, e. g. res corporales et incorporales, fungibiles et non fungibiles, cum ad nostram quaestionem nihil faciunt, omittuntur.

4. **Principium generale iuris canonici antiqui quoad alienationem bonorum ecclesiae temporalium.** Principium generale quoad alienationem rerum ecclesiasticarum statuitur in Carthag. c. 26: „rem ecclesiasticam nemo vendat“ ²⁾, secundum quod nefas erat quodcumque bonum ecclesiasticum a quocumque vendere. Bona enim temporalia ab ecclesia acquirebantur non ad hunc finem, ut alienarentur, sed ut necessitatibus ecclesiae inservirent, nempe ad sumptus cultus celebrandi solvendo, clerum sustentandum, pauperes sublevandos; hoc fieri debebat, in quantum possibile erat, e redditibus bonorum ecclesiae, tamen non hoc modo, ut substantia eorundem alienaretur. Cum autem redditus stabiles imprimis bona immobilia ecclesiae praebebant, principium allatum imprimis ad eadem bona refertur. Quod principium etiam in legislatione civili agnatum erat quoad res immobiles et res pretiosas ³⁾; illud valebat in pleno suo vigore quoad omnes episcopo eparchiae inferiores ⁴⁾.

5. **Quae bona ecclesiae episcopus alienare poterat?** Episcopus, sicut iam dictum est, summam potestatem in bona ecclesiae cathedralis temporalia habebat; ipse enim erat repraesentans eiusdem tamquam subiecti dominii bonorum temporalium et qua talis iura proprietaria exercebat, ad quae etiam ius disponendi de substantia bonorum pertinebat. Quod ius episcopi (disponendi de substantia bonorum) videtur esse in contradictione cum citato principio Carthag. c. 26: „rem ecclesiasticam nemo vendat“. Haec apparens contradictio evanescit,

¹⁾ Cyrillus Alex. (†444) ep. can. c. 2 (P. I, 651): „Κεμήλια μὲν γὰρ καὶ κτήσεις ἀκινήτους, ἀνεκποιήτους ταῖς ἐκκλησίαις σώζεσθαι χρή“; cf. C. I. C. c. 1497 § 2 et c. 1532.

²⁾ Carthag. c. 26 (R. P. S. t. III. p. 372; Bev. I, 551 c. 29): „πρᾶγμα ἐκκλησιαστικὸν μηδεὶς πωρᾶσκει“.

³⁾ Cf. Nov. 7, 1, 8; 120, 20.

⁴⁾ Ancyr. c. 15 (P. I, 446): „Περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ὅσα ἐπισκόπου μὴ ὄντος πρεσβύτεροι ἐπώλησαν, ἀνακαλεῖσθαι τὸ κυριακόν“; Carthag. c. 33 (R. P. S. t. III, p. 390; Bev. I, 560, c. 36): „τοὺς πρεσβυτέρους παρὰ γνώμην τῶν ἰδίων ἐπισκόπων πρᾶγμα μὴ πωρᾶσκειν τῆς ἐκκλησίας, ἐν ᾗ καθίρωνται“. — Concludi debet, si presbyteris non licebat alienare quaecumque rem ecclesiasticam, a fortiori omnibus ipsis inferioribus hoc prohibebatur.

si duo in mentem revocantur: a) quod ius domini disponendi de re propter utilitatem publicam aut aequalitatem naturalem lege (in nostro casu canone) limitari potest¹⁾; b) quod principium generale Carthag. c. 26 quoad alienationem bonorum ecclesiae temporalium propter utilitatem ecclesiae statutum est, ut ipsi prodesset, non ut noceret. Inde omnino naturales exceptiones e citato principio quoad facultatem episcopi alienandi bona temporalia ecclesiae cathedralis deducuntur; ipse enim alienationes bonorum temporalium ecclesiae, quae cum ordinaria administratione eorundem connectuntur, sine ullo impedimento, sine ulla limitatione in canonibus facere poterat, e. g. alienationes fructuum aut reddituum ad pauperes sublevandos, alienatio pecuniae ecclesiae ad vestes sacras et vasa sacra emenda, quia in his casibus memoratum principium ecclesiae potius noceret, quam prodesset; propterea non invenitur in canonibus ulla limitatio quoad bona mobilia ab episcopo alienanda, exceptis rebus pretiosis quae similis conditionis ac res immobiles erant²⁾, immo amplissima facultas ipsi in hac materia agnoscebatur. Ius proprietarium, i. e. ius disponendi de substantia rerum mobilium ecclesiae cathedralis, quod ab episcopo exercebatur, a canonibus illimitatum relinquebatur³⁾. Verum est, quod in Carthag. c. 26, in quo citatum principium statutum et in quo sermo est de formalitatibus in re ecclesiastica vendenda ab episcopo observandis, non dicitur expresse, quod agitur de re immobili; tamen verba „si res ecclesiastica redditus non praebet et gravis adest necessitas“⁴⁾, quibus conditiones indicantur, in quibus episcopus rem ecclesiasticam vendere poterat, comparata cum summa potestate disponendi de rebus ecclesiasticis, quae episcopo in canonibus Ap. 38, 48, Ant. 24, 25 et Nic. II, 12 attribuitur⁵⁾, et ipsum factum, quod ab episcopo tali potestate in res ecclesiasticas

¹⁾ Cf. § 3, n. 1 (in textu) I partis huius dissertationis (t. X, pag. 278).

²⁾ Cf. n. 1, pag. 15.

³⁾ Ap. c. 38 (P. I, 21); „Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντίδα καὶ διοικεῖτο ὡς θεοῦ ἐμφωρῶντος“; Ap. c. 41 (P. I, 22); „Τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων. ...ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι τοῖς δεομένοις“...; Ant. c. 24 (P. I, 464): „Τὰ τῆς ἐκκλησίας... διοικεῖσθαι προσήκει μετὰ κρίσεως καὶ ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου τοῦ πεπιστευμένου πάντα λαόν“; Ant. c. 25 (P. I, 465): „Ἐπίσκοπον ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων ἐξουσίαν, ὥστε αὐτὰ διοικεῖν εἰς πάντας τοὺς δεομένους“. Cf. Nic. II, 12 (P. I, 113), quo statutum Ap. c. 38 repetitur.

⁴⁾ Carthag. c. 26 (R. P. S. III, p. 372): „Ὅπερ πρᾶγμα, ἐὰν προσόδους μὴ ἔχῃ καὶ πολλή τις ἐπείγῃ ἀνάγκη, τοῦτο ἐμφανίζεσθαι τῷ προτερόντι τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, καὶ μετὰ τοῦ ὀρισμένου ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκόπων βουλευέσθαι, τί δεῖ πράξει“.

⁵⁾ Cf. n. 3 huius paginae.

a canonibus donato peculiares sollemnitates ante alienationem rei a canonibus explendae exiguntur, satis clare innuunt, agi de re immobili ab episcopo vendenda ita, ut prius facta assertio de iure proprietario disponendi circa substantiam rerum mobilium ecclesiae cathedralis, quod ab episcopo exercebatur, a canonibus illimitato, manet inconcussa. Eadem confirmatur a Carthag. c. 33 et Nic. II, c. 12, qui de rebus ecclesiasticis ab episcopo alienandis et de sollemnitatibus ab eodem observandis tractant; qui canones solummodo ad res immobiles ab episcopo vendendas, nempe agros (τὰ χωρία¹⁾, τὰ αὐτουργία et οἱ ἀγροί²⁾ certas sollemnitates ab episcopo observandas praescribunt; eadem confirmatur quoque e legislatione civili, quae res ecclesiasticas respicit, in qua solummodo res immobiles et vasa pretiosa alienari prohibebantur³⁾. Cyrillus Alex. († 444) in ep. can. c. 2 solummodo de vasis pretiosis (κεϊμήλια) et possessionibus immobilibus (κτήσεις ἀκίνητοι) declarat, quod ipsa inalienabilia sunt et ecclesiae servari debent⁴⁾. Ex dictis sequitur episcopos res mobiles ecclesiae alienare posse, neque sub hoc respectu a canonibus limitari, quia alienatio rerum mobilium cum ordinaria administratione bonorum connectitur, quae administratio limitationibus quoad bona mobilia ab episcopo alienanda admodum difficilis, immo aliquando impossibilis redderetur.

Aliter autem res se habebat cum alienatione rerum immobilium et rerum pretiosarum; alienatio earundem potius actus extraordinariae administrationis erat. Res immobiles stabiles redditus dare solent, qui ad necessitates ecclesiae solvendas sufficiunt et sufficere debent ita, ut exceptis extraordinariis casibus, e. g. praedia sterilia, quae nullum redditum dant⁵⁾, vel necessitas debita fisco solvendi⁶⁾ vel quoad vasa pretiosa necessitas captivos redimendi⁷⁾, non aderat in ordinaria administratione bonorum temporalium necessitas haec bona i. e. immobilia et vasa pretiosa alienandi. Ex alia parte utilitas ecclesiae exigebat, ut haec bona ecclesiae conservarentur: bona immobilia, quia certum fundamentum reddituum stabilium erant, res pretiosae autem ob suum peculiarem valorem. Inde factum est,

¹⁾ Carthag. c. 33 (R. P. S. III, 390): „καὶ τοῖς ἐπισκόποις οὐκ ἔστι πιπράσκειν χωρία τῆς ἐκκλησίας, ἀγνοούσης τῆς συνόδου, ἢ τῶν ἰδίων πρεσβυτέρων“.

²⁾ Cf. Nic. II, c. 12 (P. I, 113).

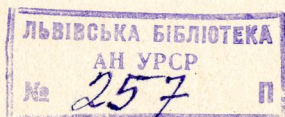
³⁾ Cf. Nov. 7; 46; 65; 67, c. 4; 68 (praes. c. 3, 4); 120, c. 9.

⁴⁾ Cf. n. 1, pag. 15

⁵⁾ Cf. Nov. 65

⁶⁾ Cf. Nov. 46.

⁷⁾ Cf. Nov. 7, 8; 120, 10.

quod alienationes horum bonorum peculiari curae canonum obnoxiae erant; ius proprietarium episcopi tamquam repraesentantis subiecti dominii bonorum temporalium, etiamsi ipse principaliter e summa potestate ipsi in bona ecclesiae temporalia a canonibus¹⁾ attributa et haec bona valide alienare poterat, ob utilitatem ecclesiae paulisper limitatum erat ita, ut arbitraria alienatio eorundem ob sollemnitates a canonibus praescriptas impedita erat. A canonibus enim exigebatur gravis necessitas, ut ista bona alienari possent; sed etiam in casu gravis necessitatis solummodo ista bona immobilia alienari permittebantur, quae nullum redditum praebebant²⁾. Ad omnes abusus evitandos alienatio bonorum immobilium ab episcopo intenta prius metropolitae denuntianda erat³⁾, qui in synodo cum ceteris episcopis provinciae in stabilito numero praesentibus⁴⁾ rem examinabat, utrum gravis necessitas rem immobilem alienandi adsit, an forsitan alio modo necessitati ecclesiae provideri possit, an revera de re immobili nullum redditum praebente agatur. Solummodo post talem examinationem a metropolita et 12 episcopis provinciae in synodo convocatis factam et episcopi proposito favorabilem episcopus bona immobilia ecclesiae cathedralis licite alienare poterat, excepto casu urgentis necessitatis ecclesiae, ob quam impossibile erat examinationem superius descriptam ante alienationem facere; sed etiam in tali casu debebat episcopus episcopos vicinos convocare, ut testes esse possent urgentis necessitatis ecclesiae et synodo rationes reddere de urgentibus suae ecclesiae incommoditatibus, quae ipsum ad rem immobilem hoc modo alienandam coegerunt⁵⁾.

Similia praescripta statuuntur in Carthag. c. 33, in quo ad praedia ecclesiae ab episcopo alienanda requiritur consensus synodi vel suorum presbyterorum⁶⁾, et in Nic. II, c. 12, in quo alienatio agrorum (αὐτουργίων) magistratibus civilibus sive directe sive per in-

¹⁾ Ap. c. 38, 41; Ant. c. 24, 25; Nic. II, c. 12.

²⁾ Carthag. c. 26 (R. P. S. III, 372): „Ὅπερ πρᾶγμα, ἐὰν προσόδους μὴ ἔχῃ καὶ πολλή τις ἐπείγῃ ἀνάγκη“....

³⁾ Carthag. c. 26 (l. c. sub n. anteced.): „τοῦτο ἐμφανίζεσθαι τῷ πρωτεύοντι, τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, καὶ μετὰ τοῦ ὀρισμένου ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκόπων βουλευέσθαι, τί δεῖ πράξαι“.

⁴⁾ Bals. in Carthag. c. 26 (Bev. I, 551, c. 29) dicit, quod examinationi debebant 12 episcopi adesse.

⁵⁾ Carthag. c. 26 (R. P. S. III, 372): „Εἰ δὲ τσαύτη ἐπείγοι ἀνάγκη τῆς ἐκκλησίας, ὥς μὴ δύνασθαι πρὸ τοῦ πολεῖν βουλευέσθαι, κἂν τοὺς γειτνιῶντας πρὸς μαρτυρίαν καλέσῃ ὁ ἐπίσκοπος, φροντίδα ποιούμενος τοῦ ἀποδείξαι τῇ συνόδῳ πάσας τὰς συμβάσας τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ περιστάσεις“.

⁶⁾ Carthag. c. 33 (R. P. S. III, 390): „καὶ τοῖς ἐπισκόποις οὐκ ἔξεστι πιπράσκειν χωρία τῆς ἐκκλησίας, ἀγνοοῦσης τῆς συνόδου, ἢ τῶν ιδίων πρεσβυτέρων“.

terpositas personas omnino prohibebatur et facta invalida erat¹⁾. Nec poterat talis alienatio sterilitate praedii et necessitate ecclesiae excusari, quia in talibus circumstantiis praedium clericis vel agricolis alienandum erat²⁾.

Vasa pretiosa et sacra poterat episcopus alienare cuicumque ad captivos redimendos³⁾ et quidem sicut videtur sine obligatione peculiares sollemnitates observandi⁴⁾. Item superflua vasa sacra poterat episcopus aliis institutis ecclesiasticis alienare⁵⁾.

Poterat quoque episcopus bona immobilia ecclesiae cathedralis cum bonis aliarum ecclesiarum episcopalium vel piorum institutorum permutare, si aderat aliqua inevitabilis causa ad permutationem faciendam et permutatio utrique contrahenti utilis erat⁶⁾; res tamen metropolitae ab episcopo deferenda et ab eodem approbanda erat.

Μὴ οὐσης τοίνον ἀνάγκης μὴδὲ ἐπισκόπῳ ἐξεῖναι καταχρήσασθαι πράγματι ἐκ τοῦ τίτλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς μάτρικος“.

¹⁾ Nic. II, c. 12 (P. II, 113): „Εἴ τις ἐπίσκοπος ἐβρεθείη ἢ ἡγοούμενος, ἐκ τῶν ἀδτουργιῶν τοῦ ἐπισκοπείου ἢ τοῦ μοναστηρίου ἐκποιούμενος εἰς ἀρχοντικὴν χεῖρα, ἢ ἐτέρῳ προσώπῳ ἐκδιδόνς, ἄκυρον εἶναι τὴν ἐκδοσιν“. — Permittabatur tamen alienare praedium redditu non praebens in gravi necessitate ecclesiae clericis vel agricolis non tamen tamquam callide interpositis personis, ut ab ipsis magistratus idem emere possent. „Εἰ δὲ πανουργία πονηρὰ χρήσιντο καὶ ἐκ τοῦ κληρικοῦ ἢ τοῦ γεωργοῦ ὠνήσῃται ἄρχων τὸν ἄγρον, καὶ οὕτως ἄκυρον εἶναι τὴν πρᾶσιν, καὶ ἀποκαθίστασθαι τῷ ἐπισκοπείῳ“. — Ad intelligendum rigorem canonis notandum est, quod concilio Nicaeno II pugna iconomachorum antecessit. Tempore anteriori auctoritas ecclesiastica ab imperatoribus iconomachis suis iuribus spoliata erat, quae sibi potestas civilis usurpaverat. Ad hoc pervenit, quod potestas civilis auctoritate ecclesiastica contempta abbates monasteriorum et episcopos ipsa instituebat. Hoc tempore tristi non deerant personae ambitiosae apud clerum, quae ad officia in ecclesiastica hierarchia superiora obtinenda se promissionibus erga magistratus civiles ad dona ipsis danda obligabant; quas promissiones officio simoniace obtento donationibus e bonis ecclesiasticis officio adnexis explebant. Hic modus agendi magnum damnum ecclesiae afferebat. Inde et rigor canonis ad malum penitus extirpandum et simoniam impediendam provenit. Cf. Ник., Пр. I, 622, 623.

²⁾ Nic. II, c. 12 (P. II, 113): „Εἰ δὲ προφασίζοντο ξερμίαν ἐκποιεῖν, καὶ μὴ δὲν πρὸς ὄνησιν τυγχάνειν τὸν ἄγρον, μὴδὲ οὕτω τοῖς κατὰ τόπον ἄρχουσιν ἐκδιδόναι τὸν τόπον ἀλλὰ κληρικοῖς ἢ γεωργοῖς“.

³⁾ Cf. Nom. 2, 2 (P. II, 497): „τὰ ἱερά σκεῦη οὕτε πιπράσκειται, οὕτε ὀπίθεται, εἰ μὴ διὰ λόσιν αἰχμαλώτων“; cf. Inst. 2, 1 § 8; Nov. 7, 8; 120, 10.

⁴⁾ Cf. Nov. 7, 8: „πλὴν εἰ μὴ τοῦτο (sc. alienatio rerum pretiosarum — ἐκποίησης τῶν κειμηλίων) γένοιτο... διὰ ἀνάγκης αἰχμαλώτων, ἔνθα ψυχὰς ἀνθρώπων ἐλευθεροῦσι θανάτου καὶ δεσμῶν τῇ τῶν ἀψόχων ἐκποίησει κειμηλίων“.

⁵⁾ Nom. 2, 2 (P. II, 499): „ἄδεια ἔσται... τὰ περιττὰ σκεῦη ἄλλοις εὐαγέσιν οὐκ οἰκίς χρεῖαν ἔχουσι πωλεῖν ἢ χωνεῖν καὶ πιπράσκειν“.

⁶⁾ Nov. 54, 2: „κατὰ τινὰ ἀπαραίτητον πρόφασιν καὶ συμφέρουσαν τῷ τε διδόντι τῷ τε λαμβάνοντι εὐκτηρίῳ οἴκῳ...“.

Ex dictis sequitur: Episcopus, qui iura proprietaria quoad bona ecclesiae cathedralis tamquam subiectum dominii bonorum exercebat, principaliter ius disponendi de substantia istorum bonorum habebat, cum hoc ius qualitas principalis iuris proprietarii est¹⁾; ista potestas ipsi competens in can. Ap. 38, 41, Ant. 24, 25, Nic. II, 12 principaliter agnoscitur. Ex hac potestate ipse bona mobilia sine ulla limitatione in canonibus alienare poterat. Quoad vasa pretiosa et sacra (κειμήλια, ἱερά σκεύη) episcopus eadem ad captivos redimendos vel etiam, si superflua erant, aliis ecclesiis vel institutis ecclesiasticis alienare poterat, item absque obligatione ad peculiares sollemnitates observandas. Quoad bona autem immobilia, cum utilitas ecclesiae exigit, ne ista bona alienentur, quia certum fundamentum reddituum stabilium esse solent eorumque alienatio ab ordinaria administratione non requiritur, potestas episcopi disponendi de eorum substantia — in nostro casu eadem alienandi — a canonibus limitata erat ad certas in canonibus praescriptas condiciones (gravis vel etiam urgens necessitas ecclesiae cathedralis, praedium, quod alienatur, debet esse sterile) et ligata certis sollemnitatibus observandis (delatio ad metropolitam de alienatione rei immobilis facienda, examinatio causae a metropolita simul cum 12 episcopis provinciae, vel saltem invitatio vicinorum episcoporum tamquam testium necessitatis ecclesiae particularis et relatio ab episcopo in synodo facienda). Ista potestas episcopi alienandi bona immobilia limitata quoque erat ad certas personas, e. g. secundum Nic. II, 12 non permittebatur alienare immobilia magistratibus civilibus²⁾.

6. Quando episcopus bona immobilia ecclesiae alienare poterat? Hae sunt condiciones (εὐλογοὶ καὶ ἀναγκαῖαι αἰτίαι), in quibus episcopus bona immobilia ecclesiae alienare poterat :

a) **Necessitas ecclesiae** (ἡ κατεπείγουσα ἀνάγκη), cui consulendae alia media deerant³⁾, quae verificabatur: α) quando adebat necessitas extruendi vel instaurandi aedificia ecclesiastica⁴⁾;

¹⁾ Cf. § 3, n. 1 (in textu) huius partis dissert. (tom. X, pag. 278).

²⁾ Notandum est, quod in ecclesia Constantinopolitana bona immobilia alienari omnino prohibebantur ita, ut episcopi eiusdem bona immobilia ecclesiae alienare non poterant. Cf. Const. eccl. coll. III, 2, 2 (MG 138, 1312); Cod. 1, 2, 14 et 17; Nov. 7, 2; 46, 3; 54, 2 § 1.

³⁾ Cf. Carthag. c. 26, 33 (R. P. S. III, 372 et 390); Bals. et Zon. in Carthag. c. 26, 33 (Bev. I, 551, 560 sq. can. 29 et 36).

⁴⁾ Const. eccl. coll. I, 2, 17 (MG 138, 1105—1107): „ἢ εἰς κατεπείγουσαν τοῦ ἐδ-αγοῦς οἴκου ἀνανέωσιν“; cf. Const. eccl. coll. III, 2 (MG 138, 1310); Cod. 1, 2, 17; Nov. 120, 6 § 2.

β) emendi magis necessarias res ecclesiae, e. g. vasa sacra¹⁾; γ) ad aes alienum e successione vel alio usu necessario contractum statui (tributa) vel privatis solvendum²⁾.

b) Bonum rei publicae³⁾.

c) Alimenta pauperum⁴⁾ et redemptio captivorum⁵⁾.

d) Utilitas ecclesiae vel necessitas damni evitandi⁶⁾, quae aderant: α) quando bona immobilia alienanda redditum non praebebant⁷⁾, β) quando bona alienanda ab ecclesia longe distabant vel incursionibus barbaricis dedita erant⁸⁾, γ) quando bona alienanda domus dirutae erant, ad quas reparandas media deerant⁹⁾.

Praeter enumeratos casus poterat episcopus bona immobilia alienare ob causam iuridicam, sc. quando testator bona ecclesiae

¹⁾ Const. eccl. coll. I, 2, 17 — l. c. sub nota anteced.: „ἡ ἐφ' ᾧ ἕτερον ἀναγκαιότερον κτήσασθαι πρᾶγμα“.

²⁾ Const. eccl. coll. (MG 138, 1310): „εἰ μὴ ἐπωφελὴς εἴη ἡ πᾶσις ἡ ἡ ὑποθήκη, ἡ ἡ ἀνταλλαγή, ἡ διηγεκὴς ἐμφότευσις τοῦτέστιν, ὅτε τὸ τίμημα τοῦ πιπρασκομένου, ἡ τὸ δανεισθὲν ἐπὶ ὑποθήκῃ μέλλει προχωρεῖν εἰς λύτρωσιν χρέους ἐκ διαδοχῆς ἡ χρείας ἐτέρας ἀναγκαίας ἐπικειμένου τῷ εἰσπρατῇ οἷον“ cf. Nov. 46.

³⁾ Nov. 7, 2: „ἡ πρὸς λυσιτέλειαν τῆς πολιτείας βλέπουσα χρεία“; Nov. 120, 6 § 2: „ὅπερ δημοσίων συντελειῶν“.

⁴⁾ Cf. Ap. c. 38. Notare iuvat, quod ad pauperum alimenta imprimis redditus bonorum immobilium et bona mobilia, praesertim autem fundationes ad hunc finem institutae inservire debebant. Cf. Nov. 120, 9; 131, 11; 65, 1.

⁵⁾ Cf. Nom. 2, 2 (P. II, 497, 499); Inst. 2, 1 § 8; Cod. 1, 2, 21; Nov. 120, 10; 65, 1; cf. n. 3—4 huius paragraphi (pag. 19). In Nov. 65, 1 permittebatur alienatio rei immobilis, quae tamquam legatum vel hereditas ad redemptionem captivorum vel pauperum alimenta relicta erat, si haec res nullum redditum praebebat, vel erat domus paene diruta et ab ecclesia longe distans vel vineae, quarum fructus non semper habebantur vel eadem incursionibus barbaricis deditae erant. Si enumeratae conditiones deerant — res immobilis ad captivorum redemptionem vel pauperum alimenta relicta alienari prohibebatur et solummodo redditus eiusdem ad fines stabilitos inservire debebant.

⁶⁾ Const. eccl. coll. 1, 2, 17 (MG 138, 1105): „εἰ μὴ ἐπωφελὴς, εἴη ἡ πᾶσις, ἡ ἡ ὑποθήκη, ἡ ἡ ἀνταλλαγή, ἡ διηγεκὴς ἐμφότευσις“; Cod. 1, 2, 17: „πλὴν ἐμὴπου χρείας τινὸς ἀναγκαίας καὶ ἐπωφελοῦς τοῖς αὐτοῖς σεβασμοῖς οἰκοῖς ἀνακυπτόσης“. Cf. Nov. 7, 6 § 1; Const. eccl. coll. III, 2 (MG 138, 1312).

⁷⁾ Carth. c. 26 (R. P. S. III, 372): „πρᾶγμα, ἐὰν προσόδους μὴ ἔχῃ“; Const. eccl. coll. III, 2, 2 (MG 138, 1312): „Τὰς ἀνωφελεῖς ἡ ἐπιβλαβεῖς τῶν εἰσπρατῶν οἰκῶν πραττομένων ὑπομνημάτων ἐκποιεῖταισαν οἱ τοῦτων διοικηταί“; Const. eccl. 1, 2, 17 (MG 138, 1105): „Τὰ γὰρ διὰ τὴν ἀπορίαν ἐπιζημεῖα δωρεῖσθαι καὶ ἐκχωρεῖν δύνатаι“. — Cf. Cod. 1, 2, 17; Nov. 120, 7 § 1.

⁸⁾ Const. eccl. coll. III, 3 (MG 138, 1317, 1318); Nov. 131, 12; 65.

⁹⁾ Cf. Const. eccl. coll. III, 2 (MG 138, 1303 sq.); Nov. 65.

ad hunc finem reliquit, ut eadem venderentur et e summa accepta aliquod opus pium a testatore desideratum et commendatum faceretur¹⁾.

7. Regulae in alienatione bonorum ecclesiae observandae:

a) Quoad ordinem bonorum alienandorum. In rebus ecclesiasticis alienandis ad effectus civiles obtinendos generalia praescripta legislationis civilis pro contractibus servari debebant. Erant praeterea observandae certae regulae quoad ordinem bonorum alienandorum non tamen ad validitatem, sed tantum ad liceitatem actus, nempe: mobilia alienanda erant ante immobilia; res superfluae ante res necessarias; vasa sacra alienanda erant imprimis aliis institutis ecclesiasticis ad redemptionem captivorum; si eadem laicis alienarentur, conflari debebant²⁾.

b) Quoad subiecta, quibus bona ecclesiae temporalia alienari poterant. Bona ecclesiae temporalia imprimis aliis ecclesiis vel institutis ecclesiasticis alienanda erant³⁾; si autem haec iisdem non indigebant, tunc clericis vel agricolis alienari poterant⁴⁾. A bonis ecclesiae temporalibus acquirendis excludebantur: haeretici⁵⁾, oeconomi⁶⁾, administratores institutorum ecclesiasticorum a bonis temporalibus istorum institutorum acquirendis⁷⁾, magistratus civiles quoad agros episcopatus vel monasterii⁸⁾ et consanguinei vel affines oeconomorum vel administratorum institutorum ecclesiasticorum quoad bona temporalia ecclesiarum vel institutorum, in quibus isti officium oeconomi vel administratoris gerunt⁹⁾. Episcopus tenebatur has regulas in alienatione bonorum ecclesiae temporalium observare.

8. Sanctiones poenales in episcopum, qui praescripta canonum quoad bona ecclesiae immobilia alienanda non servavit. Episcopus, qui bona ecclesiae immobilia sine urgente vel saltem gravi necessitate alie-

¹⁾ Zhisman, Das Stifterrecht, p. 75.

²⁾ Nom. 2, 2 (P. II, 497—499); cf. Const. eccl. coll. I, 2, 17 (MG 138, 1106) Nov. 120, 6 § 2; 120, 10.

³⁾ Nom. 2, 2 (P. II, 499); cf. Nov. 120, 10.

⁴⁾ Nic. II, c. 12; cf. Bals. in Nic. II, c. 12 (Bev. I, 304).

⁵⁾ Carthag. c. 25 (MG 138, 115): „ὥστε τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς κληρικοὺς μὴ δένα συνεισάγειν τοῖς μὴ ὁρθοδόξοις“. — Cf. Bals. in Carthag. 25 (MG 138, 115, 116); Nom. 10, 8 (P. II, 585); Nov. 131, 14.

⁶⁾ Oeconomi excludebantur ab acquirendis bonis temporalibus ecclesiae, in qua officium oeconomi gerebant. — Cf. Nom. 10, 1 (P. II, 579, 580); Const. eccles. coll. III, 2, 2 (MG 138, 1309, 1310); Nov. 120, 7 § 1; 123, c. 6.

⁷⁾ Vide notam antecedentem.

⁸⁾ Nic. II, c. 12 (P. II, 113).

⁹⁾ Vide n. 6 huius pag.

naverat vel alienaverat praedium redditum praebens et non sterile, in utroque casu delatione ad metropoliam de alienatione boni immobilis facienda ommissa, vel in urgente necessitate ecclesiae absque delatione ad metropolitam bonum immobile alienans vicinos episcopos tamquam testes necessitatis ecclesiae suae non invitaverat et alienatione facta synodo provinciali relationem de toto negotio alienationis et necessitate ecclesiam urgente non dederat, — a synodo iudicabatur et dignitate episcopali privabatur¹⁾. Hoc statuit Carthag. c. 26. Idem canon nihil dicit de invaliditate actus alienationis absque requisitis conditionibus et formalitatibus facti. Propterea dicendum esse videtur actum alienationis fuisse validum, cum episcopus tamquam repraesentans ecclesiae cathedralis prout subiecti domini bonorum temporalium principaliter ius habebat disponendi de substantia omnium bonorum temporalium suae ecclesiae, in nostro casu alienandi bona quoque immobilia. Ex hoc autem, quod potestas episcopi alienandi bona immobilia ob utilitatem ecclesiae ad certas conditiones limitata et certis formalitatibus observandis ligata erat, actus alienationis bonorum immobilium ab episcopo absque istis formalitatibus et absque verificatione requisitarum a canone conditionum positus, erat quidem illicitus et quia contemptum canonum significabat, poenae obnoxius, non tamen invalidus. Episcopus enim capax erat ad contractum alienationis faciendum, bona vero immobilia non erant extra commercium, quia aliquando alienari poterant²⁾, nec denique canon invaliditatem actus statuit. Poterat tamen hic actus alienationis boni immobilis ab episcopo absque praescriptis sollemnitatibus et absque verificatione requisitarum a canone conditionum positus, ex se tantum illicitus, fieri invalidus, si episcopus bonum immobile haereticis aut oeconomis eorumque consanguineis vel affinibus aut magistratibus civilibus alienaverat, quia hae personae a bonis ecclesiae immobilibus acquirendis exludebantur.

Episcopi autem, qui bona ecclesiae immobilia magistratibus civilibus alienabant sive dolo et fraude (πανουργία πονηρά), i. e. per interpositas personas, sive etiam manifesto et palam (φανερῶς), depositione puniebantur „ut qui male dissipent, quae non congregavere“³⁾.

¹⁾ Quoad textum praescripta Carth. c. 26 referentem cf. nn. 2, 3, 5 pag. 18 huius paragraphi; statutum poenae citati canonis (Carthag. 26 in R. P. S. III, 472) est sequens: „Ὅπερ εἰ μὴ ποιήσῃ (sc. episcopus) ὁ περὶ ὁ θ υ ν ο ς τῷ Θεῷ καὶ τῷ συνὸς δ ψ φ α ν ῆ, ὁ πιπράσκων, καὶ ἀλλότριος τῆς οἰκείας τιμῆς“.

²⁾ Cf. V i d a l, Inst. iuris romani, cap. III, — de contractibus in genere n. 390—395.

³⁾ Nic. II, c. 12 (P. II, 113): „Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ ἡγούμενος τοῦτο ποιῶν (sc. alienans agrum magistratui civili) ἐκδιώχθη τῷ ὁ μὲν ἐπίσκοπος τοῦ ἐπισκοπ.“

Tales actus alienationis invalidi erant¹⁾; hoc enim expresse statuit Nic. II, c. 12, quia magistratus civiles ex iure canonico omnino incapaces erant ad bona ecclesiae immobilia acquirenda²⁾.

§ 7. Adiutores episcopi in bonis ecclesiae temporalibus administrandis.

1. **Praenotanda.** Dicenda sunt aliqua verba de adiutoribus episcopi in bonis ecclesiae temporalibus administrandis, praesertim autem de officio oeconomi, qui a saec. IV consuetudine et saec. V ex praecepto Chalc. c. 26 totam curam et sollicitudinem bonorum ecclesiae cathedralis temporalium secundum instructiones episcopi gerere debebat; quam ob rem institutum oeconomi multum confert ad potestatem episcopi in bona ecclesiae temporalia explicandam.

Episcopus enim, cuius principale munus erat „pascere gregem Dei“³⁾, non poterat omnia negotia quoad bona ecclesiae temporalia administranda — exceptis primis temporibus christianitatis, quando territorium episcopi una civitate cum aliquibus adiacentibus vicis limitabatur — per se expedire. Proinde in Ap. c. 4 praecipitur, ut oblationes ad domum episcopi et presbyterorum dirigantur, qui diaconis et reliquis clericis ex iisdem certo dividunt⁴⁾. In citato canone commemorantur presbyteri tamquam adiutores episcopi in bonis ecclesiae temporalibus distribuendis. Notare iuvat, quod presbyteri episcopum in bonis ecclesiae temporalibus distribuendis adiuvabant e ti-

πίου, ὁ δὲ ἡγοούμενος τοῦ μοναστηρίου ὡς διασκορπίζοντες κακῶς, ἃ οὐ συνήγαγον“. — Quoad textum cetera praescripta Nic. II, c. 12 referentem et adnotationem ad canonem cf. n. 1—2 pag. 19. Antiqui commentatores huius canonis Balsamon et Zonaras non concordant quoad poenam huius canonis, utrum eadem infligenda erat episcopis tantum, qui dolo et fraude (πανουργία πονηρᾷ) i. e. per interpositas personas agros magistratibus civilibus alienabant (haec est sententia Balsamonis, cf. Bals. in Nic. II, c. 12 — Bev. I, 304), an etiam iis, qui manifesto et palam (φανερῶς) agros magistratibus civilibus alienabant (haec est sententia Zonarae, cf. Zon. in Nic. II, c. 12 — Bev. 312). Adhaerendum esse videtur sententiae Zonarae, cum in fine canonis datur generale motivum sanctionis poenalis: „ὡς διασκορπίζοντες κακῶς ἃ οὐ συνήγαγον“, quod verificatur in utroque casu, sive episcopi dolo et fraude sive manifesto et palam agros magistratibus civilibus alienabant.

¹⁾ Nic. II, c. 12 (P. II, 113): „ἄκυρον εἶναι τὴν ἐκδοσιν“, — in alio autem loco citati canonis dicitur: „καὶ οὕτως ἄκυρον εἶναι τὴν πρᾶσιν.“

²⁾ Cf. Nic. II, c. 12 (P. II, 113).

³⁾ Cf. 1 Petr. 5, 2.

⁴⁾ Ap. c. 4 (P. II, 14): „Ἡ ἅλλη πᾶσα δπώρα εἰς οἶκον ἀποστελλέσθω, ἀπαρχὴ τῶ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις,“... „ἄλλον δὲ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίξουσιν καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς“.

tulo dignitatis presbyteralis, tamquam membra presbyterii ecclesiae cathedralis, sed non tamquam peculiare officium¹⁾ bonorum ecclesiae administrandorum gerentes; in canone enim nullum signum adest, quod tale officium nobis indicaret.

2. Differentia inter presbyteros et oeconomum episcopum in bonis temporalibus administrandis adiuvantes. Cum mox de oeconomio tamquam peculiare officium bonorum ecclesiae temporalium administrandorum gerente sermo erit, iuvat differentiam inter presbyteros episcopum in administratione bonorum temporalium adiuvantes et oeconomum iam hic explicare.

Presbyteri episcopum adiuvabant in administratione bonorum ecclesiae temporalium tamquam membra presbyterii — senatus (συνέδριον, ἱερατεῖον, ἱερατικὴ γερουσία) episcopi. Ipsi iam ex hoc titulo, quod ad presbyterium ecclesiae cathedralis tamquam eiusdem membra pertinebant, tenebantur episcopum in negotiis ecclesiae expediendis, etiam naturae oeconomicae seu administrationis bonorum temporalium in concretis casibus adiuvare; ipsi tamen totam curam, sollicitudinem et responsabilitatem de bonis ecclesiae temporalibus administrandis non habebant, quae ad episcopum spectabat. Presbyteri episcopum solummodo in aliqua functione administrationis bonorum active adiuvant, e. g. in distributione eorundem²⁾, vel se passive quoad administrationem bonorum habent — consilium tantum episcopo in administratione bonorum praestantes, nullum actum administrationis ponentes³⁾. Oeconomus autem e titulo muneris sibi commissi episcopum in bonis ecclesiae temporalibus admini-

¹⁾ Zon. in Carthag. c. 33 (MG 138, 140) dicit, quod nomen „officium“ latinum est, quod administrationem et integritatem omni fide dignam significat (τὸ ὄνομα τοῦ ὀφφικίου Ῥωμαϊκόν ἐστιν σημαῖνον διοίκησιν καὶ ἀξιοπιστίαν); secundum Goar Iacobum, *Εὐχολόγιον* sive *Rituale Graecorum*. Venetiis MDCCXXX, ed. 2, p. 231 — peculiare officium gerens seu officialis vocatur administrator et rei ecclesiasticae curator (διοικητῆς καὶ φρόντισμα ἐκκλησιαστικὸν ἔχων), qui e dignitate vel administratione victus proprii subministrationem habet. Bals. in Ap. c. 17 (MG 137, 73) dicit: „Τὰ δὲ ὀφφίκια καὶ τὰ ἀρχοντίκια τιμαὶ εἰσιν καὶ πορισμῶν ἀφορμαὶ“ (officia sunt honores et victus acquirendi occasiones); cf. de hac re Beveregius, *Συνοδικόν*, t. 2. Annotationes in Trull. c. 7, p. 128; Zhisman, *Die Synoden und die Episkopalämter in der morgenländischen Kirche*. Wien 1867, p. 90-92. Ex allatis citatis sequitur ad essentiam officii pertinere, ut gerens administrationem et curam rei ecclesiasticae et quidem stabiliter (hoc enim in conceptu administrationis et curae continetur) e titulo sui muneris sustentationem haberet.

²⁾ Cf. Ap. c. 4 (P. I, 14); cf. pag. 24, n. 4.

³⁾ Ant. c. 25 (P. I, 465): „...καὶ τοὺς πόρους τῆς ἐκκλησίας ἢ τοὺς τῶν ἀγρῶν καρποὺς μὴ μετὰ γνώμης τῶν πρεσβυτέρων ἢ τῶν διακόνων χειρίζοι“.

strandis adiuvare totamque curam, sollicitudinem et responsabilitatem administrationis bonorum ecclesiae temporalium suscipere debebat¹⁾.

3. Necessitas officii oeconomi. Officium oeconomi pace ecclesiae (saec. IV) restituta valde necessarium erat, quia ex una parte numerus fidelium crescebat et intensiorem curam pastorem e parte episcopi exigebat, ex alia autem parte bona ecclesiae, cuius facultas acquirendi, possidendi et administrandi bona temporalia a potestate civili agnita et legibus civilibus protecta erat, per fundationes et donationes multiplicabantur ita, ut eorum administratio iam constantem curam unius hominis peculiare officium administrationis bonorum temporalium gerentis exigebat. Propterea saec. IV officium oeconomi apud singulas ecclesias consuetudine introducebatur, donec saec. V Chalc. (a. 451) c. 26 ipsum in unaquaque eparchia instituendum statuit²⁾. Tractu temporis bona et negotia ecclesiastica ita augebantur, ut saltem in ecclesiis maioribus, e. g. Constantinopolitana, unum officium oeconomi ad bona ecclesiae temporalia administranda non iam sufficebat, sed duo altera instituta sunt (saeculis iam posterioribus), nempe: a) officium sacellarii (σακελλάριος), ad cuius competentiam imprimis inspectio et vigilantia in nomine episcopi super administratione bonorum temporalium monasteriorum in eparchia pertinebat, quorum immediata administratio in manibus oeconomorum et hegumenorum monasteriorum erat³⁾, b) officium sceuophylacis (ὁ σκευοφύλαξ vel etiam ὁ κειμηλιάρχης), ad quem emptio, inspectio et conservatio rerum spectabat, quae ad Sacrificium Missae et alias ecclesiasticas functiones necessaria erant, e. g. libri liturgici, vasa sacra, vestes sacrae⁴⁾.

Haec duo officia, etsi consuetudine in una vel altera ecclesia iam tempore nostra thesi comprehenso introducta sunt⁵⁾, in antiquis tamen fontibus canonicis tamquam officia a canonibus expresse statuta non commemorantur; propterea de ipsis non disputabimus.

4. Adiutores episcopi in bonis ecclesiae temporalibus administrandis primis quattuor saeculis. Secundum Ap. c. 4 presbyteri episcopum in bonis temporalibus distribuendis adiuvabant; ex Ant. (a. 341) c. 25 non solum presbyteri, sed etiam diaconi episcopum in bonis

¹⁾ Chalc. c. 26 (P. I, 532): „πάσαν ἐκκλησίαν ἐπίσκοπον ἔχουσαν καὶ οἰκονόμον ἔχειν ἐκ τοῦ ἰδίου κλήρου, οἰκονομοῦντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου“.

²⁾ Cf. n. 1.

³⁾ Zhisman, Die Synoden, p. 103—107.

⁴⁾ Zhisman, Die Synoden, p. 107—109.

⁵⁾ Cf. Zhisman, Die Synoden, p. 107, n. 3 et 4.

ecclesiae temporalibus administrandis adiuvasse videntur¹⁾; eorum consilium in bonis ab episcopo administrandis exigitur a canone; episcopus tenebatur consilio presbyterorum et diaconorum in bonis ecclesiae cathedralis administrandis uti; canon enim minatur poenis a synodo provinciali ei episcopo infligendis, qui praescripto canonis contempto bona ecclesiae temporalia administranda domesticis suis aut propinquis aut fratribus filiisque committit ita, ut per huiusmodi personas occulte laeduntur rationes ecclesiae²⁾. Sed sicut in Ap. c. 4, ita neque in Ant. c. 25 de peculiari officio administratoris bonorum temporalium agitur; hoc tum e pluritudine adiutorum, qui in canone commemorantur, tum praesertim ex hac circumstantia apparet, quod auxilium ab iisdem episcopo in bonis administrandis praestitum mere passivum fuisse videtur, cum ipsi tantum consilio (μετὰ γνώμης) episcopum in bonis administrandis adiuvabant, nullum actum administrationis ponentes.

Sed iam saec. IV peculiare officium administratoris bonorum ecclesiae temporalium episcopum in administratione eorundem adiuvantis consuetudine introducebatur. De tali administratore videtur esse mentio, etiamsi non expressa, in Gangr. (ca a. 350) c. 7 et 8. In istis canonibus prohibetur, ne quis det vel accipiat oblationes ecclesiae extra ecclesiam praeter consensum episcopi vel eius, *cui huiusmodi officia commissa sunt*³⁾, qui *constitutus est ab eo* (sc. episcopo) *ad dispensandam misericordiam pauperibus*⁴⁾. Hic iam sermo est de uno administratore, cui peculiare munus in administratione bonorum ecclesiae temporalium commissum est, qui non videtur esse transeunter delegatus ad aliquam functionem in admini-

¹⁾ In textu graeco est „μετὰ γνώμης τῶν πρεσβυτέρων ἢ τῶν διακόνων“. Beve-
regius, Συνοδικόν, t. I, p. 452 — sumit coniunctionem ἢ in sensu disiunctivo, sc.
presbyterorum aut diaconorum, Pitra autem (op. cit. I, 455) et Thomassinus
(op. cit. p. III, l. 2, c. 1, p. 290) sumunt hanc coniunctionem in sensu copulativo, sc.
presbyterorum et diaconorum ita, ut secundum eorum sententiam consilium cleri-
corum utriusque gradus, presbyterorum et diaconorum requirebatur; presbyteri enim
et diaconi tunc temporis capitulum (senatum) ecclesiae cathedralis formari videntur
(cf. Thom. I. c.). Haec secunda sententia probabilior esse videtur.

²⁾ Ant. c. 25 (P. I, 465): „καὶ τοὺς πόρους τῆς ἐκκλησίας ἢ τῶν ἀγρῶν καρποὺς, μὴ
μετὰ γνώμης τῶν πρεσβυτέρων ἢ τῶν διακόνων χειρίζοι, ἀλλ' οἰκείοις αὐτῶν καὶ συγ-
γενέσιν ἢ ἀδελφοῖς ἢ υἱοῖς παράσχοιτο τὴν ἐξουσίαν, εἰς τὸ διὰ τῶν
τοιούτων λεληθότως βλάπτεσθαι τοὺς λόγους τῆς ἐκκλησίας, τοῦτον
ὑθόνας παρέχειν τῇ συνόδῳ τῆς ἐπαρχίας“. — „Δόγους“ aliter „λογοπραγίαι“ rationes
sc. calculi accepti et expensi (cf. Zon. in Ant. c. 25 apud Bey. I, 551). Apud Pitra erronee
traductum est per „caeterae“ (cf. P. I, 465 — textus canonis).

³⁾ Gangr. c. 7 (P. I, 490): „ἢ τοῦ ἐγκειρισμένου τὰ τοιαῦτα“.

⁴⁾ Gangr. c. 8 (P. I, 490): „ἢ τοῦ ἐπιτεταγμένου εἰς οἰκονομίαν εὐποιίας“.

stratione bonorum, sed *constitutus est* (ἐπιτετάγμενος) ab episcopo ad dispensandam misericordiam pauperibus, i. e. ad unam ex praecipuis functionibus oeconomi in administratione bonorum saeculis posterioribus, qui episcopum active, i. e. ponendo actus administrationis — *ad dispensandam misericordiam pauperibus* — adiuuabat.

A saec. V iam expresse commemoratur in canonibus officium oeconomi ad bona ecclesiae administranda¹⁾.

5. Institutum oeconomi consuetudine introductum est. Peculiare officium oeconomi ad bona ecclesiae temporalia iam saec. IV necessarium factum est²⁾; proinde in singulis ecclesiis consuetudine introducebatur. Sed saec. IV vel saltem prima eius parte in singulis ecclesiis diversa erat praxis quoad adiutores episcopi in bonis ecclesiae temporalibus administrandis. In ecclesia Antiochena adhuc presbyteri et diaconi episcopum in bonis ecclesiae temporalibus administrandis adiuvasse videntur, in ecclesia autem Gangrensi iam peculiare officium administratoris introduci videtur³⁾. In principio autem saec. V vel saltem in fine primae partis saec. V seu ante Chalc. c. 26, quo prima vice in canone officium oeconomi introducendum apud unamquamque ecclesiam episcopalem expresse praecipitur⁴⁾, officium oeconomi in plurimis ecclesiis Orientis iam consuetudine introductum esse videtur. Hoc enim patet: a) ex promissione episcopi Edesseni Ibae et b) ex ipso Chalc. c. 26.

a) Promissio episcopi Edesseni Ibae. Occasionem ad Chalc. c. 26 ferendum dedit causa Ibae, episcopi Edesseni, qui a suis clericis in synodo Berytensi accusatus erat, quod — praeter alia — bona ecclesiae temporalia sine oeconomo et propterea infideliter administrat. Ipse vero in synodo Chalcedonensi talem promissionem, a Photio, episcopo Tyrorum, ac Eustathio, episcopo Berytensi, in synodo relatum dedit. „De ecclesiastico reddito et e quacumque causa acquisitis sanctissimae ecclesiae — placuit eidem religiosissimo episcopo Ibae e propria voluntate promittere, quod de

¹⁾ Chalc. c. 26 (P. I, 532): „...ἔδοξε πᾶσαν ἐκκλησίαν ἐπίσκοπον ἔχουσαν καὶ οἰκονόμον ἔχειν ἐκ τοῦ ἰδίου κλήρου, οἰκονομοῦντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου“; Nic. II, c. 11 (P. II, 113): „Ἐπὶ ὅμοιαι ὄντες πάντας τοὺς θεῖους κανόνας φυλάττειν, καὶ τὸν λέγοντα, οἰκονόμους εἶναι ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ, παντὶ τρόπῳ ἀπαράτρωτον διατηρεῖν ὀφειλομένον“; Theophilus Alex. ep. can. c. 10 (P. I, 648): „Ὡστε γνώμῃ παντὸς τοῦ ἱερατείου οἰκονόμον ἀποδεχθῆναι ἕτερον, ἐφ’ ᾧ συντίθεται ὁ ἐπίσκοπος Ἀπόλλων πρὸς τὸ τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς δέον ἀναλίσκεσθαι“.

²⁾ Cf. n. 3 in textu (pag. 26).

³⁾ Cf. n. 4 in textu (pag. 26 sq.) et n. 1—4 (pag. 27).

⁴⁾ Cf. textum canonis in n. 1 huius paginae.

cetero secundum formam Antiochenae maximae civitatis gubernarentur res per oeconomos ex clero ordinatos ab eius religiositate¹⁾. Ex hoc documento videmus, quod in ecclesia Antiochena institutum oeconomi ad bona ecclesiae temporalia administranda iam ante concilium Chalcedonense existebat, videlicet consuetudine inductum, quod bene notum erat, cum ad determinandam formam administrationis bonorum temporalium in ecclesia Edessena in futuro observandam episcopus Ibas formam administrationis bonorum temporalium in ecclesia Antiochena existentem tamquam exemplar sumere promittit. Ex eodem documento ulterius patet, quod munus oeconomi erat bona ecclesiae temporalia administrare; quod oekonomus e clero ecclesiae desumptus ab episcopo nominabatur.

b) Chalc. c. 26. Ipse quoque Chalc. c. 26, quo prima vice officium oeconomi in unaquaque ecclesia episcopali instituendum expresse praecipitur, testatur institutum oeconomi iam ante concilium Chalcedonense generaliter extitisse, videlicet consuetudine inductum, cum nullibi in canonibus neque Apostolorum neque conciliorum ante concilium Chalcedonense de institutione huius officii legitur, et existere debuisse in unaquaque ecclesia. Patres enim concilii Chalcedonensis aegre ferebant, quod in „quibusdam ecclesiis praeter oeconomos episcopi facultates ecclesiasticas tractant“²⁾ et propterea Chalc. c. 26 tulerunt iam expresse statuendo „omnem ecclesiam habentem episcopum habere oeconomum de clero proprio“³⁾; ipsi munus oeconomi definiverunt „qui dispenset res ecclesiasticas, secundum sententiam episcopi proprii“⁴⁾, finem canonis indicaverunt „ut ecclesiae dispensatio praeter testimonium non sit et ex hoc dispergantur ecclesiasticae facultates, et sacerdotio male-

¹⁾ Conc. Chalcedonense (a. 451) Act. 9 (Mansi, Coll. Conc. t. 7, 201): „περὶ δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς προσόδου, καὶ τῶν δὲ οἰας δῆποτε αἰτίας προσποριζομένων τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ, κινηθέντων τινῶν, ἔδοξε τῷ αὐτῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Ἰβᾶ, ἐκ οἰκείας γνώμης ἐπαγγεῖλαι, ὅτι δὲ τοῦ λοιποῦ κατὰ τὸν ἐν τῇ μεγίστῃ τῶν Ἀντιοχείων ἐκκλησίᾳ διοικεῖται τὰ πράγματα διὰ οἰκονόμων ἐκ τοῦ κλήρου προβαλλομένων ὑπὸ τῆς αὐτοῦ θεοσεβείας“.

²⁾ Chalc. c. 26 (P. I, 532): „Ἐπειδὴ ἔν τισιν ἐκκλησίαις, ὡς περιηγήθημεν, δίχα οἰκονόμων οἱ ἐπίσκοποι τὰ ἐκκλησιαστικὰ χειρίζουσι πράγματα“.

³⁾ Chalc. c. 26 (I. c.): „ἔδοξε πᾶσαν ἐκκλησίαν ἐπίσκοπον ἔχουσαν καὶ οἰκονόμον ἔχειν ἐκ τοῦ ἰδίου κλήρου“.

⁴⁾ Chalc. 26 (I. c.): „οἰκονομοῦντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου“.

dictionis derogatio procuretur¹⁾, et generalem sanctionem poenalem in contemnentes praescriptum canonis statuerunt „si hoc minime fecerit (sc. episcopus), divinis constitutionibus subiacebit²⁾. In canone non dicitur expresse, quo modo oeconomus instituendus sit, utrum ab episcopo nominandus, an a clero eligendus et ab episcopo approbandus sit. E sanctione poenali canonis addita certum est, quod episcopus obligatus erat oeconomum instituere; citata autem promissio episcopi Edesseni Ibae³⁾ ac praescriptum Gangr. c. 8⁴⁾ conclusionem permittunt, quod oeconomi ab episcopo nominabantur.

6. Statuta Chalc. c. 26 et Nic. II, c. 11, quae institutionem oeconomi respiciunt. Principalia statuta Chalc. c. 26 omnino concordant cum conditionibus, sub quibus episcopus Edessenus Ibas formam administrationis bonorum temporalium in ecclesia Antiochena imitando obligationem oeconomum in ecclesia Edessena instituendi assumit. Haec statuta sunt: a) in unaquaque ecclesia (eparchia) instituendus est oeconomus⁵⁾, b) oeconomus nominandus est ab episcopo⁶⁾, c) ad officium oeconomi nominandus desumi debet e clero eparchiae, d) munus oeconomi est — bona ecclesiae temporalia dependenter ab episcopo (κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου) administrare⁷⁾.

Haec statuta, quae officium oeconomi respiciunt, in ecclesia Antiochena et probabiliter in tota dioecesi Orientis⁸⁾ et in ecclesia Edessena consuetudine inducta ac postea in concilio Chalcedonensi expresse praescripta — non omnia ubique in Oriente observabantur. In ecclesia enim Alexandrina oeconomus non ab episcopo nomina-

¹⁾ Chalc. 26 (l. c.): „ὥστε μὴ ἀμάρτυρον εἶναι τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐκ τούτου σκορπίεσθαι τὰ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας πράγματα καὶ λοιδορίαν τῇ ἱεροσύνῃ προστρίβεσθαι“.

²⁾ Chalc. c. 26 (l. c.): „εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσῃ, ὀποκείσθαι αὐτὸν τοῖς θεοῖς κανόσιν.“

⁴⁾ Conc. Chalcedonense Act. 9 (Mansi, Coll. Conc. t. 7, 201): „διὰ οἰκονόμων ἐκ τοῦ κλήρου προβαλλομένων ὑπὸ τῆς αὐτοῦ θεοσεβείας“.

³⁾ Gangr. c. 8 (P. I, 490): „ἡ τοῦ ἐπιτεταγμένου εἰς οἰκονομίαν ἐδποιίας“. — Verbum „ἐπιτεταγμένου“ potius nominationem quam electionem significat; cf. praeterea Nom. 9, 1 (P. II, 533): „ὅπερ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μόνος ὁ οἰκονόμος ἐνάγεται, ὃν χρὴ παρὰ τοῦ ἐπισκόπου γίνεσθαι“; cf. Nom. 10, 1 (P. II, 579); Cod. 1, 3, 33 § 4; 1, 3, 42 § 5.

⁵⁾ Chalc. c. 26 (P. I, 532): „πᾶσαν ἐκκλησίαν... καὶ οἰκονόμον ἔχειν...“.

⁶⁾ Chalc. c. 26 (l. c.): „εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσῃ, ὀποκείσθαι αὐτὸν (sc. episcopum, qui oeconomum non constituit) τοῖς θεοῖς κανόσιν“; cf. Thomassinus, op. cit. p. III, l. 2, c. 2, p. 290, 291.

⁷⁾ Cf. n. 1—4, pag. 29 et n. 1—2 huius pag.

⁸⁾ Cf. n. 3 (tom. X, pag. 264).

batur, sed a clero eligebatur et ab episcopo approbatur¹⁾. Quoad cetera autem statuta praxis ecclesiae Alexandrinae conformis cum praxi aliarum ecclesiarum Orientis fuisse videtur.

Officium oeconomi in Oriente magni habebatur, quia inservire debebat, ne res ecclesiasticae absque testimonio dispensarentur et ut omnis suspicio erga episcopum quoad administrationem bonorum ecclesiae temporalium tolleretur; praeterea istud officium iam omnino necessarium factum est, quia saec. V et posterioribus territorium episcopo subiectum non limitabatur una civitate et forte aliquibus vicinis pagis, sicut saeculis prioribus, sed multo amplius erat et propterea multo maiorem curam et sollicitudinem ab episcopo ad munus pastorale adimplendum exigebat. Propterea Nic. II, c. 11 monet et rigore praecipit, ut Chalc. c. 26 omnino illaesus servetur, i. e. ut in omni ecclesia (eparchia) oeconomus ad bona ecclesiae temporalia administranda instituatur²⁾. Si autem episcopus oeconomum in sua eparchia instituere neglexerit, institutio oeconomi in ista eparchia iure devolutivo ad metropolitam spectabat; si autem metropolita oeconomum instituere omiserit, tunc in eiusdem eparchia episcopus Constantinopolitanus tamquam patriarcha propria auctoritate oeconomum instituere poterat³⁾.

7. E quo gradu ordinis oeconomus desumebatur? Iam superius monuimus, quod oeconomus ab episcopo e clero nominari solebat⁴⁾; sed exoritur quaestio, e quo gradu ordinis oeconomus in Oriente desumi solebat? In citatis adhuc fontibus nullum signum habemus,

¹⁾ Theophilus Alex. († 412) ep. can. c. 10 (P. I, 648): "Ὡστε γνώμη παντὸς τοῦ ἱερατικοῦ οἰκονόμου ἀποδεχθῆναι ἕτερον, ἐφ' ᾧ συντέθεται ὁ ἐπίσκοπος Ἀπόλλων πρὸς τὸ τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς δέοντα ἀναλίσκεσθαι"; cf. Thomassinus, op. cit. p. III, l. 2, c. 2, p. 292. — Hic canon Theophili Alex. ex eo quoque characteristicus est, quod in ipso chronologice prima vice expresse de officio oeconomi dicitur; item ex eodem consequitur, quod iam ante citatam Theophili Alex. epistolam canonicam institutum oeconomi in patriarchatu Alexandrino extitisse; Theophilus enim praecipit, ut in eparchia Lyco alius oeconomus in loco prioris a clero eligatur et ab episcopo Apollone approbetur; cf. Ник., Прав. II, 517.

²⁾ Nic. II, c. 11 (P. II, 113): "Ἵπὸχρεοὶ ὄντες πάντας τοὺς θεῖους κανόνας φυλάττειν, καὶ τὸν λέγοντα οἰκονόμους εἶναι ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ, παντὶ τρόπῳ ἀπαράτρωτον διατηρεῖν δεφείλομεν".

³⁾ Nic. II, c. 11 (continuatio; l. c.): "καὶ εἰ μὲν ἕκαστος μητροπολίτης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ καθιστᾷ οἰκονόμον, καλῶς ἂν ἔχοι. Εἰ δὲ μήγε ἐξ ἀθθεντίας ἰδίας τῷ Κωνσταντινουπόλεως ἐπισκόπῳ ἄδεια ἔστιν προχειρίζεσθαι οἰκονόμον ἐν τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ. Ὡσαύτως καὶ τοῖς μητροπολίταις, εἰ οἱ ὅπ' αὐτοῦ ἐπίσκοποι οὐ προαιροῦνται οἰκονόμους ἐγκαταστήσαι ἐν ταῖς ἐαυτῶν ἐκκλησίαις".

⁴⁾ Cf. Chalc. c. 26; Conc. Chalcedonense Act. 9 (Mansi, Conc. Coll. 7, 207) — promissio episcopi Edesseni Ibae; Nom. 9, 1; Nom. 10, 1; Cod. 1, 3, 33 § 4 Cod. 1, 3, 42 § 5.

e quo ad hunc vel alium gradum concludi possit; in ipsis generaliter tantum dicitur — „ex clero ordinator“ (ἐκ τοῦ κλήρου προβαλλομένων¹⁾) vel „omnem ecclesiam... habere oeconomum de clero proprio“ (πᾶσαν ἐκκλησίαν... καὶ οἰκονόμον ἔχειν ἐκ τοῦ ἰδίου κλήρου²⁾). Ex istis fontibus unum certo constat, quod oeconomus non poterat esse laicus. Sunt tamen fontes, qui conclusionem permittunt, quod oeconomi in Oriente ex ordine presbyterali desumi solebant, et quidem: in epistola concilii Ephesini (a. 431) ad clerum ecclesiae Constantinopolitanae scripta legitur: „reverendissimis *presbyteris et oeconomis* ceterisque religiosissimis clericis“³⁾; item in epistola concilii Chalcedonensis ad clerum ecclesiae Alexandrinae scripta habetur: „Charmosyno *presbytero et oeconomō* et Euthalio archidiacono reverendissimis et ceteris clericis“⁴⁾. In utraque epistola commendantur tum clero ecclesiae Constantinopolitanae, deposito eiusdem episcopo Nestorio, tum clero ecclesiae Alexandrinae, deposito eiusdem episcopo Dioscoro, cura bonorum ecclesiae temporalium usque ad inthronisationem novi episcopi. Verba „presbyteris et oeconomis“ easdem personas significare videntur, i. e. presbyteros, qui oeconomi erant. Hoc patet tum ex contextu citati fontis tum praesertim clarius manifestatur ex epistola concilii Chalcedonensis ad clerum ecclesiae Alexandrinae: „Charmosyno presbytero et oeconomō“, i. e. Charmosyno presbytero, qui officium oeconomi gerebat. Eadem conclusio, quod oeconomi e gradu presbyterali desumebantur, sequitur quoque ex libello Ischirionis diaconi in conc. Berytensi contra episcopum Alexandrinum Dioscorum oblato, in quo ille episcopum Dioscorum de mala tractatione suae personae atque etiam presbyteri et oeconomi ecclesiae Alexandrinae Proterii accusat. In eodem legitur: „Nunc quidem episcopum, tunc vero *presbyterum et oeconomum* constitutum magnae Alexandrinae civitatis ecclesiae Proterium“⁵⁾. Si magnum momentum officii oeconomi consideretur — agitur enim non solum de dispensatione, sed etiam de tota administratione bonorum temporalium ecclesiae cathedralis, quae prius ad episcopum spectabat et aliquam experientiam exigebat — conclusio in allatis fontibus nixa, quod oeconomi in Oriente

¹⁾ Promissio episcopi Ibae — Conc. Chalc. Act. 9 (Mansi, Conc. Coll. 7, 207).

²⁾ Chalc. c. 26 (P. I, 532).

³⁾ Mansi, Coll. Conc. 4, 1227: „Δαμπροτάτῃ Εὐχαρίῃ, εὐλαβεστάτοις πρεσβυτέροις καὶ οἰκονόμοις, καὶ λοιποῖς κληρικοῖς“.

⁴⁾ Mansi, Coll. Conc. 6, 1095: „Χαρμωσύνῃ πρεσβυτέρῳ καὶ οἰκονόμῳ καὶ Εὐθαλίῳ ἀρχidiaκόνῳ, τοῖς εὐλαβεστάτοις, καὶ λοιποῖς κληρικοῖς“.

⁵⁾ Mansi, Coll. Conc. t. 6, col. 1017: „τὸ τηλικαῦτα δὲ πρεσβυτέρου καὶ οἰκονόμου τυχάνοντος τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας Προτερίου“.

e gradu presbyterali desumebantur, probabilissima evadit¹⁾. Verumtamen et diaconi in Oriente, saltem tamquam adiutores presbyteri-oeconomi ab administratione bonorum ecclesiae temporalium non excludebantur²⁾; in Occidente autem diaconi et archidiaconi sub vigilantia episcopi bona temporalia ecclesiae administrabant³⁾.

8. Numerus oeconomorum in una ecclesia cathedrali. Ex canonibus, in quibus de oeconomis dicitur, sequitur, quod in unaquaque ecclesia cathedrali oeconomus ad bona temporalia administranda esse debebat⁴⁾. In istis canonibus non dicitur de pluribus oeconomis in una ecclesia, in utroque enim canone forma singularis adhibetur: „omnem ecclesiam... habere oeconomum...“ (Chalc. 26), „alius renuntietur oeconomus“ (Theophili Alex. ep. can. c. 10⁵⁾); verumtamen pluralitas oeconomorum in una ecclesia in iisdem non excluditur. Propterea dicendum esse videtur, quod secundum praescripta canonum unus oeconomus in eparchia esse solebat; sed in ecclesiis maioribus plures oeconomi esse poterant et revera erant (praesertim in ecclesia Constantinopolitana), sicut ex iam citata epistola concilii Ephesini ad clerum ecclesiae Constantinopolitanae „reverendissimis presbyteris et oeconomis ceterisque religiosis clericis“⁶⁾ concludere licet. Item in ecclesia Alexandrina plures, si non iam peculiare officium oeconomi gerentes, saltem adiutores oeconomi fuisse videntur.

9. Munus et dignitas oeconomi. Munus oeconomi in Chalc. c. 26, quo officium oeconomi instituendum statuitur, hisce verbis describitur: „οἰκονομεῖν τὰ ἐκκλησιαστικά κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου“⁷⁾. Ad munus igitur oeconomi pertinebat bona ecclesiae temporalia administrare, non tamen pro arbitrio suo neque in nomine suo, sed secundum instructiones et in nomine episcopi, qui solus repraesentans ecclesiae cathedralis tamquam subiecti dominii bonorum erat.

¹⁾ Cf. Zhisman, Die Synoden, p. 192: „Andererseits aber ergibt es sich, dass gerade die höheren Kirchenämter schon frühzeitig entweder überhaupt oder doch zum grossen Teil von Presbytern verwaltet wurden, während die Beschaffenheit der in der späteren Zeit errichteten Kirchenämter bald absolut Presbyter voraussetzte oder solche in der Praxis der Kirche als erforderlich angesehen werden“.

²⁾ Thomassinus, op. cit. p. III, l. 2, c. 3, p. 292 et l. 2, c. 7; p. 300, 301.

³⁾ Thomassinus, op. cit. p. III, l. 2, c. 3, p. 293.

⁴⁾ Cf. Chalc. c. 26; Theophilus Alex., ep. can. c. 10.

⁵⁾ Cf. Nic. II, c. 11.

⁶⁾ Mansi, Coll. Conc. 4, 1227.

⁷⁾ Cf. Bals. in Theoph. Alex. c. 10 (MG 138, 909; apud Migne c. 9), qui hoc modo se de munere oeconomi exprimit: „γίνεσθαι δὲ οἰκονόμον, ἵνα τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς δέον δαπανῶνται φροντίζει ἐκείνου“; apud Goar, Eδχολόγιον (p. 228) — de oeconomio dicitur: „ἔστιν οὖν καὶ ἐπὶ πᾶν κτῆμα“.

Cum ad oeconomum administratio bonorum ecclesiae temporalium spectabat, ipse non solum poterat, sed etiam debebat omnes istos actus suscipere, qui cum bona administratione bonorum temporalium cohaerent, nempe: excipere redditus ad episcopatum spectantes, curam habere expensarum et rationum episcopatus¹⁾, de omnibus, quae ad bonorum conservationem et meliorationem pertinent, providere. Praecipuae expensae ab oeconomio faciendae erant: debitas contributiones e bonis episcopatus clericis dispensare²⁾; necessarios sumptus ad ecclesias aedificandas et reparandas facere; praesertim autem opera charitatis christianae fovere, pauperes, vi-
duas et orphanos atque instituta pia sustentando³⁾.

Ex altera parte ipsi prohibebantur omnes actus et omissiones, quae bona ecclesiae temporalia deteriorare poterant. Proinde prohibitum erat oeconomis eorumque consanguineis et affinibus aedes sacrosanctas in emphyteuses, locationes et hypothecas per se vel per interpositas personas accipere; contractus contra hanc prohibitionem facti infirmabantur⁴⁾. Oeconomis ecclesiae Constantinopolitanae prohibebatur bona ecclesiae immobilia cuilibet alienare; alienatio contra prohibitionem facta nulla erat, bona ecclesiae cum fructibus medii temporis reddi, pretium datum amitti et apud ecclesiam restare debebat. Oeconomus, qui in alienatione consenserit, suo officio privabatur; damnum autem ecclesiae factum, ab oeconomio, si vivus erat, vel eodem mortuo ab eiusdem successoribus reparari debebat⁵⁾. Hoc praescriptum ad oeconomos ceterarum

¹⁾ Goar, *Εὐχολόγιον*, p. 228, de oeconomio ecclesiae Constantinopolitanae dicitur: „Δαμβάνων τε εἰσόδους καὶ ἐξόδους καὶ λογαρισμοὺς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ“; Simeon Thessal., De sacris ordinationibus (MG 155, 412): „τῶν κτημάτων τε καὶ τῶν προσόδων καὶ τῶν διαδομένων ἐκάστῳ ποιούμενος πρόνοιαν δεῖ καὶ περὶ κοίτων φροντίζειν εἰς λυσιτέλειαν τοῦ κοινοῦ καὶ σύστασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν“.

²⁾ Goar, *Εὐχολόγιον*, p. 228: „διανέμων καὶ τὰ δικαιώματα τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, τὰ εἰσπρόχρημα δίκαια τῆς ἐπισκοπῆς“.

³⁾ Isidorus Pelusiota, l. 1, ep. 269 (MG 78, 341): „Οἰκονόμος γὰρ εἴρηται παρὰ τὸ οἰκεῖα αὐτῶν νέμειν τοῖς πένησιν· οἰκεῖα δὲ αὐτῶν εἰκότως τὰ ἐκκλησιαστικά“; Bals. in Theophil. Alex. c. 10 (MG 138, 909, c. 9): „Τὴν δὲ εἰς θεόν δαπάνην τὸ ἐξῆς δηλοῖ κεφάλαιον, ἥτις ἐστὶ, τὰ εἰς χήρας καὶ ξένους καὶ πένητας ἀναλώματα“; Nov. 3, 3: „Ὡς περὶ δὲ τὴν περὶ τοῦτο δαπάνην ὀρίσαμεν, οὕτω προσήκει τὸν κατὰ καιρὸν ἀγιώτατον πατριάρχην καὶ τοὺς εὐλαβεστάτους οἰκονόμους περισκοπεῖν τὸ καὶ τὰς ἄλλας δαπάνας τὰς γινομένας ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πόρων περὶ εὐσεβεῖς δαπανᾶσθαι πράξεις καὶ Θεῷ ἀρεσκούσας, καὶ εἰς ἐκείνους ταῦτα χορηγεῖν, τοὺς ταῖς ἁληφείαις δεομένους, καὶ οὐκ ἔχοντας ἐτέρωθεν τροφῆς ἀφορμὴν“.

⁴⁾ Nom. 10, 1 (P. II, 579); cf. Nov. 120, c. 5 § 1.

⁵⁾ Const. eccl. coll. l. 1, 14 (MG 138, 1102); cf. Cod. 1, 2, 14. — Ex praescripto citatae constitutionis quoad reparationem damni sequitur, quod obligatio re-

ecclesiarum sese extendere videtur, cum officium oeconomi officium tantum auxiliare episcopi erat et absque eius consensu bona ecclesiae alienari non poterant¹⁾.

Ex satis largis facultatibus, quas oeconomus quoad bona ecclesiae temporalia administranda habebat, proveniebat magna dignitas eiusdem inter clerum ecclesiae cathedralis; ipse enim solebat esse primus inter clericos ecclesiae cathedralis²⁾.

10, Relatio oeconomi ad episcopum eiusdemque responsabilitas. Oeconomus praeter episcopum responsabilis erat pro bona administratione rerum ecclesiae temporalium; si administratio rerum ecclesiae temporalium in ius vocabatur, episcopus non debebat inquietari, sed tantum oeconomus³⁾, qui propterea munus oeconomi habebat, ut onus curae quotidianae de rebus ecclesiae temporalibus ab episcopo et suspicio erga eundem amoveretur⁴⁾. Oeconomus tenebatur

parationis ex parte oeconomi non solum personalis, quia imprimis ab oeconomio reparatio facienda erat, sed etiam realis erat, quia oeconomio mortuo ad heredes transibat, etiamsi isti nullum lucrum e damno ab oeconomio rebus ecclesiae temporalibus allato habuerunt, sicut in hoc casu, quando oeconomus alienavit vel solummodo consensit in alienatione rerum ecclesiae temporalium omnino alienis facienda.

¹⁾ Nov. 120, 6: „καὶ εἰ μὲν ἀγνώσταισι ὧσιν ἐκκλησίαι ἢ ἑτεροὶ εἰσαγεῖς οἴκοι, ὧν τὴν διοίκησιν ὁ κατὰ τόπον ἐπίσκοπος ἢ δι' ἑαυτοῦ ἢ διὰ εἰσαγοῦς αὐτοῦ κλήρου ποιεῖται, κατὰ γνώμην αὐτοῦ καὶ συναίνεσιν γίνεσθαι τὸ τοιοῦτον συνάλλαγμα δυνόντων παρόντος αὐτοῦ τῶν οἰκονόμων καὶ διοικητῶν καὶ χαρτουλαρίων τοῦ αὐτοῦ εἰσαγοῦς οἴκου, ὡς ἐκ ταύτης ἐμψυτεύσεως οὐδεμία ζημία τῷ αὐτῷ εἰσαγεῖ οἴκῳ ἐπάγεται“.

²⁾ Goar, *Εὐχολόγιον*, p. 226, his verbis describit dignitatem oeconomi ecclesiae Constantinopolitane: „Τῶν εἰς ἐκκλησίας ἀρχόντων, ὡς ἡ παλαιὰ ἔχει παράδοσις πρῶτός ἐστιν ὁ μέγας οἰκονόμος“.

³⁾ Nom. 9, 1 (P. II, 533): „ὅπερ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μόνος ὁ οἰκονόμος ἐνάγεται“; Nom. 9, 1 (P. II, 540, 541): „Ἐπίσκοπος ὑπὲρ τῶν ἰδίων πραγμάτων ἐναγόμενος δίδωσι σπέρτουλα, ὅπερ δὲ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ μὴ δαχλείσθω, ἀλλ' ὁ οἰκονόμος, ἢ ὁ ἐπὶ τούτῳ προβαλλόμενος“; Cod. 1, 3, 33 § 4: „Hoc nihilo minus observando, ut in causis ecclesiasticis nullum alium conveniri fas est, nisi eum, quem dispensatorem pauperum id est oeconomum ecclesiae episcopi tractatus elegerit“.

⁴⁾ Cf. Chalc. c. 26 (textus in n. 2—4, p. 29, et n. 1—2, p. 30. Notare iuvat, quod institutione oeconomi episcopus non erat ab omni responsabilitate de administratione rerum ecclesiae temporalium liberatus; oeconomus enim secundum instructiones sui episcopi (κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου — Chalc. c. 26) bona ecclesiae temporalia administrare et, sicut inferius dicendum erit, ipsi quotannis saltem semel rationes reddere debebat, cum episcopus semper tamquam repraesentans ecclesiae cathedralis prout subiecti domini bonorum temporalium remansit. Discrimen inter responsabilitatem oeconomi et episcopi in quaestione administrationis bonorum temporalium in hoc consistere videtur, quod oeconomus pro unoquoque concreto actu administrationis tamquam

singulis annis rationes suae administrationis bonorum temporalium episcopo reddere et restituere, si quae damna ecclesiae sua administratione attulerit vel sibi lucrum ex ipsis fecerit¹⁾. Obligatio restitutionis ex parte oeconomi pro damnis ecclesiae sua administratione allatis non erat mere personalis, cum morte oeconomi non exstinguebatur, sed realis, quia ad heredes transibat, qui bonis hereditatis suae pro damnis ab oeconomo patrimonio ecclesiae allatis respondebant²⁾. Oeconoמו eiusque heredibus, qui examine peracto et exactione debitorum ab ipsis erga ecclesiam perfecta se gravatos putabant, fas erat ad metropolitam vel si causa inter oeconomum vel eius heredes et metropolitam agebatur, ad patriarcham appellare, qui rem examinare tenebantur. Ante examinationem et exactionem debiti praedictis personis prohibebatur episcopos suos refugere et ad alia iudicia venire³⁾. Oeconoמו imputabantur non solum effectus civiles, i. e. quod propter damna ecclesiae allata ad restitutionem tenebatur, sed etiam effectus poenales, i. e. poenis subiciebatur, quando ordo ecclesiae laesus et scandalum datum hoc exigebant. Ipse poterat etiam suo officio ab episcopo privari⁴⁾, exigebatur ta-

eundem ponens respondebat, episcopus autem solummodo de administratione bonorum ecclesiae temporalium in genere respondere poterat, in quantum super oeconomum vigilare debebat. — Cf. Isidorus Pelusiota, Epistolarum l. 2 ep. 127 (MG 78, 566 sqq.).

¹⁾ Nom. 9, 1 (P. II, 540): „κατ' ἐνιαυτὸν ὁ οἰκονόμος τὸν λόγον τῆς αὐτοῦ διοικήσεως παρατίθεται ἐπισκόπῳ“; Nom. 10, 1 (P. II, 579): „κατ' ἐνιαυτὸν ὁ οἰκονόμος, παρατίθεται λόγον τῆς αὐτοῦ διοικήσεως τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀποδίδωσι, εἴ τι φανῇ βλάβας, ἢ κερδάνας“; cf. Cod. 1, 3, 42 § 5; Nov. 123, 23. — Ex citatis locis sequitur, quod oeconomus semel in anno episcopo rationes reddere tenebatur; non desunt tamen alii loci, secundum quos oeconomus bis in anno rationes reddere episcopo debebat (Goar, Εὐχολόγιον, p. 228: „ὁ δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀναφέρει τῷ Ἀρχιερεῖ“) vel etiam quater (cf. Zhisman, die Synoden, p. 102, n. 3).

²⁾ Nom. 10, 1 (P. II, 579): „Εἰ δὲ τελευτήσῃ (sc. oeconomus) πρὸ τῶν λογισμῶν, ὑπόκειται τοῦτοις (sc. rationi reddendae et obligationi restitutionis) οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ. Ὑπόκεινται γὰρ καὶ ἀπὸ βαθυμίας καὶ ἐὰν ἀπόροις ἐκδώσῃ“. Ultima sententia in Nom. 10, 1 (R. P. S. I, 236) sonat: „ὑπόκειται γὰρ (ὁ οἰκονόμος) καὶ ἀπὸ βαθυμίας, καὶ ἐὰν ἀπόροις ἐκδώσῃ“ (et plures codices ὑπόκειται et non ὑπόκεινται habent — animadvertit Pitra — II, 579, n. 8); Cod. 1, 2, 24 § 3: „εἰ δὲ βαθυμήσῃ ὁ οἰκονόμος ἢ ἀπόροις ἐκδῶ, ἐπιγινώσκει τὴν βλάβην“; Cod. 1, 3, 42 § 5: „εἰ δὲ τελευτήσῃ (sc. oeconomus) πρὶν τοῦς αὐτοῦς λόγους ὑποσχεῖν, τότε τοῦς κληρονόμους ὑπαχθῆναι τῇ τοιαύτῃ ζητήσῃ καὶ συνελθεῖν πρὸς ἀποκατάστασιν πάντων, ὧν ἂν ἐντεῦθεν φανῶσι ὀφείλοντες“.

³⁾ Nov. 123, 23; cf. Const. eccl. coll. 1, 2, 25 (MG 138, 1113); Nom. 10, 1 (P. II, 579); Cod. 1, 2, 25 § 8, ex quibus resultat, quod oeconomi obligati erant singulis mensibus ad summum pro bonis arcariis (magistratibus civilibus) rationes reddere.

⁴⁾ Const. eccl. coll. I, 14 (MG 138, 1102); cf. Cod. 1, 2, 14; Isidorus Pelusiota, Epistolarum l. II, ep. 127 (ad Cyrillum Alexandrinum contra Martinianum presbyterum et oeconomum ecclesiae in Pelusium (MG 78, 566).

men iusta causa eiusdemque accurata examinatio ad poenam privationis officii oeconomo ab episcopo infligendam, ut salvaretur dignitas et auctoritas canonicum, quibus officium oeconomi suam existentiam debet¹⁾.

Sede vacante (ἐπισκοπῆς χηρευούσης) ad oeconomum spectabat redditus ecclesiae integros usque ad inthronisationem novi episcopi reservare²⁾.

11. Institutione officii oeconomi summa potestas episcopi in bona ecclesiae cathedralis temporalia non est limitata. In fine huius paragraphi nobis dicenda restant aliqua verba ad quaestionem, utrum institutione officii oeconomi summa potestas episcopi in bona ecclesiae temporalia limitata erat an non. Si dicta de institutione et muneribus oeconomi mente recolantur, ad hanc quaestionem respondendum erit: Minime, summa potestas episcopi in bona ecclesiae temporalia tamquam repraesentantis ecclesiae cathedralis ut subiecti dominii bonorum temporalium institutione officii oeconomi non est immutata neque limitata. Oeconomum enim episcopus instituebat³⁾ vel saltem eius electionem approbare debebat⁴⁾ nec non ex iusta causa eundem officio privare poterat⁵⁾, ex quo auctoritas episcopi in bona ecclesiae temporalia eorumque administrationem clare manifestatur. Oeconomus autem bona ecclesiae temporalia secundum instructiones proprii episcopi (κατὰ γνώμην ἰδίου ἐπισκόπου) administrare eidemque saltem semel in anno rationes administrationis reddere⁶⁾ et ipsi de damnis ecclesiae sua administratione allatis respondere debebat⁷⁾; bona ecclesiae temporalia absque consensu episcopi alienare non poterat⁸⁾. Quae res clare demonstrant, quod episcopus

¹⁾ Cf. Bals. in Carthag. c. 34 (MG 138, 144).

²⁾ Chalc. c. 25 (P. I, 531): „...τὴν μὲν τοι πρόσσodon τῆς χηρευούσης ἐκκλησίας σώαν παρὰ τῷ οἰκονόμῳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας φυλάττεσθαι“; cf. Goar, Εὐχολόγιον, p. 228: „ὁποκρατῶν καὶ τὴν ἐπισκοπὴν μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ Ἀρχιερέως μέχρι ἐλεύσεως τοῦ ἐρχομένου“. Zhisman, Die Synoden, p. 103, scribit: „In den übrigen Beziehungen hat aber der Kirchenökonom während der Sedisvakanz die Verwaltung des Kirchenvermögens nicht allein und unabhängig zu führen, sondern er ist auch bis zu dem Zeitpunkte, in welchem der neue Bischof eingesetzt werden soll, der Administrator des ledigen Bistums“.

³⁾ Cf. Gangr. c. 8 (P. I, 140); Chalc. c. 26 (P. I, 532); Cod. 1, 3, 42 § 5; Thomassinus, op. cit. p. III, l. 2, 2, p. 290, 291.

⁴⁾ Theophil. Alex., ep. can. c. 10 (P. II, 648).

⁵⁾ Cf. n. 4, pag. 36; Thomassinus, op. cit. p. III, l. 2, 2, p. 291.

⁶⁾ Nom. 9, 1 (P. II, 540); cf. Cod. 1, 3, 42 § 5.

⁷⁾ Nom. 10, 1 (P. II, 579); cf. n. 1, pag. 36.

⁸⁾ Cf. Nov. 120, 5.

solus repraesentans ecclesiae cathedralis tamquam subiecti domini bonorum temporalium etiam instituto oeconomi introducto remansit ac iura proprietaria ipse retinuit, quae autem munere pastoralis impeditus per oeconomum exercebat.

Verumtamen institutione oeconomi administratio bonorum ecclesiae temporalium melius ordinata erat, nam onus eiusdem ab episcopo munere pastoralis praeoccupatum amotum erat; quilibet abusus difficiliores facti sunt, quia, etsi administratio bonorum temporalium in manu unius hominis-oeconomi (antea in manu solius episcopi) remansit, exercenda erat sub vigilantia episcopi eparchiae, cui rationes quotannis reddebantur; denique fundamentum et occasio suspicionis erga episcopum in materia administrationis bonorum temporalium, quae auctoritati episcopi apud fideles nocebat, sublata est.

§ 8. Administratio bonorum ecclesiae temporalium sede vacante.

Cum quaestio administrationis bonorum ecclesiae temporalium sede vacante quaestionem de potestate episcopi in bona temporalia illustrat et explicat, dicenda sunt quaedam verba de eadem. Hic solvendae sunt duae quaestiones, nempe: 1. cui competeat potestas bona ecclesiae temporalia administrandi sede vacante et 2. quanta erat ista potestas?

1. Cui competeat potestas bona ecclesiae temporalia administrandi sede vacante? Quoad hanc quaestionem dicendum esse videtur diversis temporibus diversam fuisse praxim. Primis temporibus usque ad saec. IV, quando peculiare officium oeconomi ad bona episcopatus temporalia administranda nondum habebatur, bona episcopatus temporalia a presbyteris ecclesiae cathedralis administrabantur. Ancyrae c. 15 infirmantur contractus venditionis bonorum ecclesiae temporalium, sede vacante (ἐπισκόπου μὴ ὄντος¹⁾) a presbyteris ecclesiae cathedralis initi²⁾; ipsi autem sede plena contractus circa

¹⁾ „Ἐπισκόπου μὴ ὄντος“ — haec verba antiqui commentatores in Ancyrae c. 15 — Balsamon, Zonaras, Aristenus — per „ἐπισκοπὴς χηρευούσης“ sede vacante interpretantur (cf. Bev. I, 390, 391); item Thomassinus, op. cit. p. III, l. 2, c. 51, p. 441 eadem pro sede vacante intelligit: „quando episcopus mortuus, vel exauthoratus est“.

²⁾ Ancyrae c. 15 (P. I, 446): „Περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ὅσα ἐπισκόπου μὴ ὄντος πρεσβύτεροι ἐπώλησαν, ἀνακαλεῖσθαι τὸ κυριακόν. Ἐν δὲ τῇ κρίσει τοῦ ἐπισκόπου εἶναι, εἴπερ προσήκει ἀπολαβεῖν τὴν τιμὴν, εἴ τε καὶ μὴ διὰ τὸ πολυτάκως τὴν πρόσδοον τῶν πεπραμένων ἀποδεδωκέναι αὐτοῖς τοῖς πλείονα τὴν τιμὴν“. — „Τὸ κυριακόν“ significat Dominicum seu Domino, Deo consecratum; in nostro casu significat subiectum domini bonorum temporalium seu ecclesiam, quae Deo consecrata est. Cf. Bals. in Ancyrae c. 15 (Bev. I, 391); Van Espen, op. cit. t. 3, p. 106 (comment. in Ancyrae c. 15).

bona ecclesiae temporalia absque consensu episcopi omnino facere non poterant, cum nullam potestatem in bona episcopatus temporalia habebant. Si tamen Ancyrr. c. 15 de contractibus alienationis a presbyteris factis dicit et expresse notat, quod agitur de tempore sedis vacantis, hoc demonstrat, quod tempore sedis vacantis presbyteri aliquas facultates circa bona temporalia episcopatus habebant et quidem, quod ipsi ista bona administrabant, facultatem eadem bona alienare non habentes. Inde sequitur, quod ipsis iura proprietaria ecclesiae cathedralis sede vacante exercenda non competeabant, sed ipsi actus tantum necessarios administrationis bonorum episcopatus ad tempus facere poterant et debebant. Presbyteris potius custodia bonorum episcopatus sede vacante competeabat, quam administratio bonorum cum omnibus facultatibus necessariis ¹⁾).

Saec. V Chalc. c. 25 iam statuitur, ut proventus ecclesiae viduatae ab oeconomo istius ecclesiae futuro episcopo integri conserventur ²⁾). Hoc canone iam indicatur tum administrator bonorum ecclesiae temporalium sede vacante, qui erat oeconomus, tum modus, quo ipse bona episcopatus sede vacante administrare debebat, nempe ita, ut proventus ecclesiae viduatae integri futuro episcopo conservarentur. Praecipuum igitur munus oeconomi sede vacante erat bona episcopatus eorumque proventus futuro episcopo tamquam repraesentanti ecclesiae cathedralis ut subiecto domini bonorum temporalium integra conservare, non exclusa tamen facultate eiusdem necessarios sumptus in usus episcopatus facere ³⁾).

Citato canone administratio bonorum, et praesertim eorundem conservatio, sede vacante oeconomo committitur. In eodem nihil dicitur de presbyteris ecclesiae cathedralis, ad quos prius administratio bonorum sede vacante spectabat. Verumtamen ipsi etiam saeculo V et posterioribus non videntur esse exclusi ab omni participatione in administratione bonorum sede vacante saltem tamquam organum vigilans super oeconomo ita, ut oeconomus non relinqueretur umquam omnino independens, sed sede plena sub vigilantia episcopi, sede vacante sub vigilantia presbyterorum ecclesiae cathedralis erat ⁴⁾). Haec sententia confirmatur ex Trull. c. 35, quo prae-

¹⁾ Cf. conc. Ephesini epistola ad clerum ecclesiae Constantinopolitanae (Mansi, Coll. Conc. t. 4, 1227); conc. Chalcedonensis epistola ad clerum ecclesiae Alexandrinae (Mansi, Coll. Conc. t. 6, 1095).

²⁾ Chalc. c. 25 (P. I, 531): „τὴν μὲν τοι πρόσοδον τῆς χηρενοῦσης ἐκκλησίας σώαν παρὰ τῷ οἰκονόμῳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας φυλάττεσθαι“.

³⁾ Zon. in Chalc. c. 25 (Bev. I, 142); Thomassinus, op. cit. l. 2, c. 52, p. 442.

⁴⁾ Cf. Zhisman, Die Synoden. p. 220.

cipitur, ut mortuo episcopo bona ecclesiae temporalia sub custodia cleri ecclesiae usque ad alterius episcopi promotionem permaneant, excepto casu, quo in dicta ecclesia clerici relictī non sunt¹⁾. In hoc casu custodia bonorum temporalium ecclesiae viduatae ad metropolitam pertinebat, qui ista bona non diminuta novo episcopo ordinato reddere tenebatur²⁾.

2. Quanta erat potestas in bona ecclesiae temporalia administratorum ad tempus sede vacante? Omnes isti, ad quos obligatio administrandi bona ecclesiae temporalia sede vacante spectabat, i. e., primis saeculis presbyteri ecclesiae cathedralis, saeculis autem posterioribus oeconomi sub vigilantia cleri ecclesiae cathedralis vel in defectu cleri ecclesiae viduatae metropolita, bona episcopatus integra, non diminuta conservare et novo episcopo ordinato reddere tenebantur³⁾. Ex hoc statuto canonum potestas praedictorum administratorum in bona ecclesiae viduatae temporalia cognosci potest. Imprimis ipsis iura proprietaria ecclesiae viduatae exercenda non competebant; ipsi solummodo in nomine futuri episcopi bona ecclesiae administrare et eidem rationes reddere tenebantur; ipsi poterant omnes actus administrationis ponere, qui cum conservatione bonorum ecclesiae temporalium cohaerebant, nec non suscipere actiones ad ista bona melioranda, quia hi actus statuto canonum, in quibus reservatio (φυλάττεσθαι⁴⁾), conservatio et custodia (παραφυλάξει, παραφυλακή⁵⁾) istorum bonorum praecipitur, non contradicebant nec iura futuri episcopi laedebant. Ipsi autem tenebantur evitare omnes actus cum statuto allatorum canonum non conformes, qui ista bona deteriorare, patrimonium ecclesiae viduatae diminuerē ac iura futuri episcopi laedere poterant. Proinde administratores bonorum temporalium ecclesiae viduatae prohibebantur bona ecclesiae vendere vel aliquo alio modo alienare⁶⁾; si autem hoc fecerint, in potestate episcopi novo ordinati erat contractus venditionis rescindere et bona episcopatus sede vacante alienata ad iura

¹⁾ Trull. c. 35 (P. II, 42): „Μὴ ἐξέστω τινὶ τῶν ἀπάντων μητροπολιτῶν, τελευτῶντος ἐπισκόπου, τελοῦντος ὑπὸ τὸν κατ' αὐτὸν θρόνον, τὰ αὐτοῦ πράγματα ἢ τῆς κατ' αὐτὸν ἐκκλησίας ἀφαιρεῖσθαι, ἢ σφετερίζεσθαι· ἀλλ' ὑπὸ παραφυλακὴν ἔστωσαν τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας, ἧς ὁ τελευτήσας ἐτόγγανε πρόεδρος μέχρι τῆς ἐτέρου ἐπισκόπου προαγωγῆς, ἕκτος εἰ μὴ κληρικοὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ οὐχ ὑπελείφθησαν“.

²⁾ Trull. c. 35 (continuatō; P. II, 42): „τηνικαῦτα γὰρ ὁ μητροπολίτης ταῦτα παραφυλάξει ἀμείωτα, τῷ χειροτονηθρομένῳ ἐπισκόπῳ πάντα ἀποδιδοῦς“.

³⁾ Cf. Chalc. c. 25 (pag. 39, n. 2) et Trull. c. 35 (supra n. 1—2).

⁴⁾ Cf. Chalc. c. 25.

⁵⁾ Cf. Trull. c. 35.

⁶⁾ Cf. Anc. c. 15 (textus in n. 2, p. 38).

ecclesiastica revocare, retento quoque apud ecclesiam pretio venditionis, si rerum distractarum reditus ampliorem summam dederunt, quam pretium pro bono ecclesiae alienato solutum¹⁾. Restitutio pretii pro bono ecclesiae soluti dependebat omnino ab arbitrio novi episcopi, cum emptor pretium solutum actione repetere non poterat secundum universalem regulam: „Qui dat ob contractum illegitimum, non habet actionem ad repetendum quod datum est“²⁾.

II. Praerogativae metropolitaram in administrationem bonorum temporalium, quae ad sedes episcopales provinciae pertinebant.

Praenotanda.

Dicta de potestate episcopi in bona temporalia episcopatus etiam ad metropolitam tamquam episcopum eparchialem referuntur; ipse igitur summa potestate in bona temporalia suae ecclesiae cathedralis (sedis metropolitanae) donatus erat, tamquam repraesentans eiusdem ut subiecti dominii bonorum temporalium iura proprietaria exercebat, sub sua vigilantia et secundum suas instructiones a saec. V expresse in canonibus commemorati officiales peculiares ad bona ecclesiae temporalia administranda — oeconomi bona suae ecclesiae administrare debebant; et cetera omnia statuta canonum, quae superius disputata sunt in relatione ad episcopum eparchialem etiam ad metropolitam tamquam episcopum eparchiae applicabantur, excepto videlicet praescripto Carthag. c. 26 in quaestione alienationis boni immobilis, in quo praecipitur, ut episcopus prius rem ad metropolitam deferat. Propterea de iisdem hic non iam amplius disputabitur, sed videndum est, an metropolitae aliquae praerogativae in bona temporalia, quae ad sedes episcopales provinciae pertinebant, vel saltem in eorundem administrationem competeant?

§ 1. Praerogativae metropolitaram in administrationem bonorum temporalium, quae ad sedes episcopales provinciae pertinebant, sede plena.

Imprimis notandum est, quod provincia qua talis seu territorium, quod ex aliquibus eparchiis constabat et potestati metropolitae subiciebatur, non erat nec persona moralis nec consequenter unum

¹⁾ Ancyrr. c. 15 (P. I, 446): „Ἐν δὲ τῇ κρίσει τοῦ ἐπισκόπου εἶναι, εἴπερ προσήκει ἀπολαβεῖν τὴν τιμὴν, εἴτε καὶ μὴ διὰ τὸ πολλάκις τὴν πρόσδοτον τῶν πεπραμένων ἀποδεσχεῖναι αὐτοῖς τοῦτοις πλείονα τὴν τιμὴν“.

²⁾ Bals. in Anc. c. 15 (Bev. I, 391): „πάντως ὥφειλεν ὁ ἀγοράσης μὴ ζητεῖν τὸ τίμημα, κατὰ τὸν καθόλου νομικὸν κανόνα τὸν λέγοντα, ὁ ἐπὶ παρανόμῳ συναλλαγμάτι διδοὺς, ἀγωγὴν οὐκ ἔχει εἰς τὸ ἀναλαβεῖν τὸ δοθέν“.

subiectum domini bonorum temporalium. Subiectum domini bonorum temporalium erat sedes metropolitana seu ecclesia cathedralis, quae metropolitanae ab auctoritate ecclesiastica in titulum data est, sicut et ceterae sedes episcopales seu ecclesiae cathedrales in provincia. Inde metropolita non poterat exercere iura proprietaria in bona ecclesiae temporalia, quae in tota provincia inveniebantur, nec de iisdem directe et immediate disponere, quia provincia quae talis unum subiectum domini bonorum temporalium non erat. Poterat solummodo exercere iura proprietaria in bona temporalia suae ecclesiae cathedralis et de iisdem directe et immediate disponere.

Nunc quaeritur, an metropolita aliquas praerogativas habebat in administrationem bonorum temporalium, quae ad singulas sedes episcopales provinciae pertinebant, non iure proprietario tamquam repraesentans unius subiecti domini bonorum temporalium sed ratione suae potestatis metropolitanae. Tres praesertim antiqui canones de hac materia tractant, nempe Carthag. c. 26, Trull. c. 35 et Nic. II, c. 11. Carthag. c. 26, Nic. II, c. 11 et aliquae novellae tractant de influxu metropolitanae in administrationem bonorum temporalium, quae ad sedes episcopales provinciae pertinebant, sede plena, Trull. c. 35 autem tractat de potestate metropolitanae in bona temporalia sedis episcopalis provinciae sede vacante. Proinde dicendum est prius de praerogativis metropolitanae in administrationem bonorum temporalium sedis episcopalis provinciae sede plena, deinde de iisdem sede vacante.

In Carthag. c. 26 requiritur, ut episcopus eparchialis, qui rem immobilem ecclesiae alienare vult, de hac re prius primatem (seu metropolitam provinciae) certiore faciat¹⁾. Competentia metropolitanae in hac re erat sequens: 1. Metropolita debebat ad rem examinandam episcopos provinciae in praefinito numero²⁾ ad synodum convocare; 2. ipse cum convocatis episcopis iudicium dare debebat de tota causa rei immobilis alienandae, scilicet: a) an adessent con-

¹⁾ Carthag. c. 26 (R. P. S. III, 372): „Ὁπερ πράγμα, ἐὰν προσόδους μὴ ἔχῃ καὶ πολλή τις ἐπέλγῃ ἀνάγκη, τοῦτο ἐμφανίσεσθαι τῷ πρωτεύοντι τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας“... — Notandum est, quod tunc temporis, i. e. tempore 5 synodi Carthaginensis a. 401 habitae, a qua citatus canon latus est, adhuc in usu erat denominatio primorum saeculorum, sc. „parochia“ (παροικία) pro territorio episcopo subiecto et eparchia (ἐπαρχία) pro territorio metropolitanae subiecto. In canone dicitur de „primate“ et non de metropolita, quia in Africa, ubi synodus habita est, hierarchia ecclesiastica paulisper aliter, quam in aliis partibus imperii Romani, praesertim in Oriente constituta erat. Ibi antistes provinciae non metropolita, sed primas nominabatur.

²⁾ Secundum Bals. in Carthag. c. 26 (Bev. I, 551, c. 29) numerus episcoporum ad rem examinandam convocatorum debebat esse 12.

ditiones in canone ad res ecclesiae immobiles ab episcopo alienandas requisitae (praedium alienandum sterile — *πράγμα προσόδους οὐκ ἔχων* et gravis necessitas ecclesiae — *κατεπείγουσα ἀνάγκη*), b) num necessitati ecclesiae aliquo alio modo provideri posset¹⁾). Episcopus enim solummodo tunc ad rem immobilem in causa alienandam sine impedimento procedere poterat, quando existentia conditionum requisitarum a metropolita simul cum episcopis synodalibus confirmata et alius modus necessitati respectivae ecclesiae ab iisdem praevisus non erat. Praeterea ex Nov. 67, 4 requirebatur praesentia metropolitae in decreto rei immobilis ab episcopo provinciae alienandae conficiendo²⁾).

Competentia igitur metropolitae in quaestione alienationis rei immobilis alicuius sedis episcopalis suae provinciae erat naturae administrativae, quae limitabatur convocatione episcoporum provinciae ad causam rei immobilis alicuius ecclesiae in sua provincia alienandae examinandam. Examinatione causae facta, iudicio quid agere oporteat dato atque decreto alienationis rei immobilis confirmato, competentia metropolitae finiebatur.

Si autem episcopus conditiones in canone ad rem immobilem alienandam requisitas non observaverat, a synodo depositione puniebatur; synodus autem sine metropolita perfecta esse non poterat³⁾). Metropolita igitur in iudicio super episcopo provinciae in causa illicitae alienationis rei immobilis ecclesiae participare debebat. Cum enim utilitas ecclesiae exigebat, ut ius episcopi disponendi de substantia bonorum immobilium ecclesiae seu eadem alienandi ad certas conditiones restrictum et certis sollemnitatibus ligatum esset⁴⁾), necessarium erat aliquod organum auctoritatis ecclesiasticae, quod super observatione requisitarum conditionum et sollemnitatum ab episcopis res immobiles ecclesiae alienantibus vigilaret. Tale organum erat potestas metropolitana, ad quam cura totius provinciae spectabat in omnibus negotiis gravioribus⁵⁾).

¹⁾ Carthag. c. 26 (R. P. S. III, 372): „καὶ μετὰ τοῦ ὁρισμένου ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκόπων βουλευέσθαι, τί δεῖ πρᾶξαι“.

²⁾ Nov. 67, 4: „ὥστε εἴ τις ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐκποιήσας ἀκινήτου ἐκκλησιαστικοῦ μέλλοι πράγματος γίνεσθαι, κατὰ δέκρετον ταύτην προτείνει, καθάπερ ἡ πρῶν φοιτήσασα παρ' ἡμῶν λέγει διάταξις, πράττεσθαι τὸ δέκρετον μὴ μόνον παρόντος τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου τῆς πόλεως καὶ τοῦ αὐτοῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου“.

³⁾ Ant. c. 16 (P. I, 462): „...τελείαν δὲ ἐκείνην εἶναι ὁνόδον, ἣ συμπάρεστι καὶ ὁ τῆς μητροπόλεως“.

⁴⁾ Cf. § 6 n. 5 (in textu) primae partis huius dissertationis (pag. 15 sqq.).

⁵⁾ Cf. Ant. c. 9 (textus citatur tom. X, pag. 265, n. 1 huius dissertationis); cf. § 3 introductionis (tom. X, pag. 266—7).

Alius casus, in quo vigilantia et inspectio metropolitae a canone exigebatur, erat tunc, quando de permutatione bonorum ecclesiae immobilium inter ecclesias, monasteria et instituta ecclesiastica agebatur. Generaliter omnis alienatio bonorum ecclesiae immobilium sensu lato sumpta prohibebatur¹⁾, sub qua prohibitionem permutatio quoque comprehendebatur. In Nov. 54, 2 permittebatur permutatio bonorum ecclesiae immobilium tunc, quando eadem inter diversa ecclesiastica subiecta dominii bonorum temporalium fiebat. Abusibus, qui e permutatione bonorum oriri poterant, praecavebatur praescripto, ut de permutatione facienda metropolita certior fieret et ut ipse eandem consideraret et approbaret. Permutatio igitur bonorum ecclesiae immobilium inter diversa subiecta dominii bonorum ecclesiae temporalium tunc valebat, quando apud metropolitam probatum et iureiurando confirmatum erat, quod ista permutatio utrique parti contrahenti utilis est²⁾. A metropolitae iudicio et permissione proposita permutatio dependebat.

Alia causa, quae administrationem bonorum temporalium ab episcopo faciendam respiciebat atque vigilantiae et inspectioni metropolitae subiciebatur, erat executio piarum voluntatum; metropolita enim urgere debebat, ut piaae voluntates, quarum executio ad episcopum provinciae spectabat, implerentur. Ad episcopum loci executio piarum voluntatum spectabat in casibus: 1. quando legata in rebus mobilibus vel immobilibus relictas erant pro pauperibus loci indeterminate; 2. quando legatum relictum erat pro redemptione captivorum non determinata nominatim persona, per quam liberatio captivorum facienda erat; 3. quando a testatore pium opus, ad quod legatum relictum erat, perficere iussi, eiusdem perfectionem etiam ab episcopo semel vel bis per publicas personas admoniti differebant. In omnibus his casibus metropolita executionem piarum voluntatum urgere poterat et debebat, si episcopus easdem exequi neglexerit³⁾. In ecclesia enim piaae voluntates semper magni habebantur et ea-

¹⁾ Cf. § 6, n. 4 et 5 in textu primae partis dissert. (pag. 15 sqq.); cf. Carthag. c. 26.

²⁾ Nov. 54, 2: „καὶ παρὰ τῷ τῶν τόπων μητροπολίτῃ ταῦτα σκοπεῖσθαι καὶ εἴπερ ταῖς ἀληθείαις ἀποδεχθεῖη μεθ' ὁρκου ὡς συμφέρον ἐστὶν ἑκατέρῳ μέρει τὸ τοιοῦτο, πράττεσθαι τε αὐτὸ καὶ πολιτεῦσθαι καὶ κρατεῖν“.

³⁾ Const. eccl. coll. III, 3 (MG 138, 1317): „ἀδειαν ἔχοντος τοῦ μητροπολίτου καὶ πάντος ἑτέρου, τὴν τοιαύτην ἐπαγαγεῖν τῷ ἐπισκόπῳ ζήτησιν, ἐφ' ᾧ παντοίως πληροθῆναι: τὰ εἰσεβῶς δόξαντα τῷ τελευτήσαντι εἰς ἔργον ἀχθῆναι“; Bals. in Nom. 2, 1 (R. P. S. I, 87): „Ἐὶ μέντοι ὁ ὁσιώτατος τῶν τόπων ἐπίσκοπος παραλίποι τι τῶν ἡμῖν εἰρημένων, ἐξέστω καὶ τῷ ὁσιωτάτῳ αὐτοῦ μητροπολίτῃ ταῦτα ἀπαιτεῖν καὶ πληροῦν“.

rundem accurata executio ab auctoritate ecclesiastica urgebatur; in relatione ad episcopos provinciae immediata auctoritas metropolita erat.

Magni habebatur, ut officium oeconomi in unaquaque sede episcopali ad bona ecclesiae temporalia administranda institueretur. Hoc Chalc. c. 26 expresse omnibus episcopis inculcabat et Nic. II, c. 11 iterum urgebat atque metropolitae potestas tributa est iure devolutivo immediate oeconomum ad bona temporalia eius sedis episcopalis in sua provincia administranda instituere, si episcopus non obstantibus praescriptis Chalc. c. 26 et Nic. II, c. 11¹⁾ oeconomum non instituebat, ut hoc modo auctoritas conciliorum et canonum salvaretur. Oeconomus a metropolita iure devolutivo in sede episcopali sui episcopi provincialis ad bona ecclesiae temporalia administranda institutus, episcopo loci subiciebatur et secundum eiusdem instructiones bona administrare debebat.

Ex adhuc allatis casibus concludere licet, quod metropolita, etsi directe et immediate de bonis temporalibus sedium episcopali suae provinciae disponere non poterat, praerogativas tamen in administrationem bonorum, quae ad sedes episcopales provinciae pertinebant, etiam sede plena habebat et quidem in omnibus istis causis, in quibus utilitas et bonum ecclesiae (alienatio, permutatio bonorum immobilium, executio piarum voluntatum) vel auctoritas conciliorum et canonum (institutio oeconomi) metropolitae interventum eiusdemque potestatis vigilantiam et inspectionem exigebant.

§ 2. Potestas metropolitaram in bona temporalia sedium episcopali provinciae sede vacante.

Aliquam lucem ad hanc quaestionem dat nobis Trull. c. 35, in quo statuitur, quod cura tum bonorum ecclesiae viduatae tum privatorum episcopi defuncti non ad metropolitam, sed ad clerum ecclesiae viduatae usque ad promotionem novi episcopi spectare debet. Solummodo in casu defectus cleri ecclesiae viduatae metropolitae eorundem curam habere eaque omnia non diminuta novo ordinato episcopo restituere debent²⁾. Ex prohibitione Trull. c. 35, ne

¹⁾ Nic. II, c. 11 (P. II, 113): „καὶ εἰ μὲν ἕκαστος μητροπολίτης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ καθιστὰ οἰκονόμον καλῶς ἂν ἔχοι. Εἰ δὲ μήγε, ἐξ ἀθθεντίας ἰδίας τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπισκόπῳ ἁδεῖα ἐστὶ προχειρίζεσθαι οἰκονόμον ἐν τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ· ὡσαύτως καὶ τοῖς μητροπολίταις, εἰ οἱ ὅπ' αὐτοὺς ἐπίσκοποι οὐ προαιροῦνται οἰκονόμους ἐγκαταστήσαι ἐν ταῖς ἐαυτῶν ἐκκλησίαις“.

²⁾ Trull. c. 35 (P. II, 42): „Μὴ ἐξέστω τινὶ τῶν μητροπολιτῶν τελευτῶντος ἐπισκόπου, τελοῦντος ὑπὸ τὸν κατ' αὐτὸν θρόνον, τὰ αὐτοῦ πράγματα ἢ τῆς κατ' αὐτὸν ἐκκλησίας ἀφαιρεῖσθαι, ἢ σφετερίζεσθαι· ἀλλ' ὑπὸ παραφυλακὴν ἔστωσαν τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας, τῆς ὁ τελευτήσας ἐτόχανε πρόεδρος, μέχρι

metropolitae sub suam potestatem bona temporalia episcopi defuncti vel ecclesiae viduatae sumant, et ex dispositione, ut ipsi solummodo in casu defectus cleri ecclesiae viduatae eorundem bonorum curam habeant, concludi potest, quod ante Trull. c. 35 aliter erat, quod bona ecclesiae viduatae potestati metropolitae ut antistiti provinciae obnoxia erant¹⁾; cum bonis temporalibus ecclesiae viduatae metropolitae occubuisse videtur cura quoque bonorum privatorum episcopi defuncti, de quibus idem nullam dispositionem dedit²⁾. Non invenitur tamen canon, qui hunc modum providendi administrationi bonorum temporalium sedis vacantis expresse mandet — eiusdem autem fundamentum iam pluries citati Ap. c. 34 et Ant. c. 9 fuisse videntur, in quibus principium generale habetur, ex quo relatio episcoporum eorumque sedium ad metropolitam ac metropolitanam potestas evolvebatur — ita, ut praxis bonorum ecclesiae viduatae a metropolitae administrandorum, quae ante Trull. c. 35 generaliter viguisse videtur, consuetudine introducta est. Sed ex tali praxi abusus orti esse videntur, praesertim, quia non tantum facile erat novo instituto episcopo a metropolitae rationes administrationis bonorum temporalium ecclesiae viduatae exigere. Propterea ex Trull. c. 35 cura bonorum temporalium ecclesiae viduatae solummodo in casu defectus cleri eiusdem ad metropolitam spectare debebat ita, ut praecedens consuetudo non omnino sublata est. Si metropolitae in defectu cleri ecclesiae viduatae bona temporalia eiusdem — videlicet — per suos presbyteros vel oeconomos administrabat, ipsius administratio sicut aliorum administratorum bonorum sede vacante in nomine futuri episcopi gesta, cui bona non diminuta (ἀμείωτα) et rationes reddendae erant, solummodo ad tempus erat. Metropolitae igitur, sicut nec alii administratores bonorum temporalium sede vacante, verus repraesentans ecclesiae viduatae tamquam subiecti domini non erat, sed tantum administrator ad tempus, qui bona sedis vacantis ita administrare debebat, ne iura novi episcopi laederentur. Praerogativa metropolitae in disputato casu in hoc consistebat, quod metropolitae cura bonorum temporalium ecclesiae viduatae prae aliis episcopis provinciae ante Trull. c. 35 omnino, post eundem autem solummodo in casu defectus cleri ecclesiae viduate compete-
 petebat.

τῆς ἐτέρου ἐπισκόπου πρὸ ἀγωγῆς, ἐκ τὸς εἰ μὴ κληρικοὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ οὐχ ὀπελείφθησαν· τῇ καὶ αὐτὰ γὰρ ὁ μητροπολίτης ταῦτα παραφυλάξει ἀμείωτα τῷ χειρονηθῆσομένῳ ἐπισκόπῳ πάντα ἀποδιδούς“.

¹⁾ Cf. Ap. c. 34 et Ant. c. 9 (textus in n. 4, pag. 2 et n. 1, pag. 3 introductionis).

²⁾ Cf. Ник., Прав. I, 520.

§ 3. Praerogativae metropolitaram in casu accusationis episcopi provincialis in causa administrationis bonorum ecclesiae temporalium.

Praeter disputatos in § 1 et 2 secundae partis dissertationis casus, in quibus metropolitae aliquae praerogativae in administrationem bonorum temporalium sedium episcopalium suae provinciae competebant, eiusdem competentiae omnes accusationes contra episcopos provinciales in causa administrationis bonorum temporalium subiciebantur: quae vel metropolita solus¹⁾ vel cum synodo episcoporum²⁾ considerabat et definiebat, quod dependere videtur ex hoc, an causa minoris an maioris momenti erat; an lis facile componi poterat vel non; an transgressio canonum, propter quam accusatio facta est, aliqua levi vel gravi poena (e. g. deposicione) comminata erat. Causae maioris momenti, transgressiones canonum in causa administrationis bonorum ecclesiae temporalium gravi poena comminatae a metropolita cum synodo considerabantur et definiebantur³⁾.

Haec ultima praerogativa metropolitae refertur immediate ad personas earumque crimina puniendi et solummodo mediate ad administrationem bonorum ecclesiae temporalium, quae ad sedes episcopales suae provinciae pertinebant.

Omnes praerogativae metropolitae in administrationem bonorum temporalium, quae ad sedes episcopales provinciae pertinebant, nitebantur in Ap. c. 34 et praesertim Ant. c. 9, ex quo metropolitae cura totius provinciae, episcopis autem provinciae obligatio metropolitam revereri et eundem tamquam caput habere occumbebant. In istis enim canonibus principium fundamentale habetur, ex quo relationes episcoporum provinciae ad metropolitam et praerogativae metropolitanae potestatis evolvebantur.

¹⁾ Nom. 9, 1 (P. II, 541): „ὅτι ἐπισκόπου κατηγορουμένου ὁ μητροπολίτης κρίνει· εἰ δὲ μητροπολίτης κατηγορεῖται, ὁ πατριάρχης αὐτοῦ σκοπεῖ“; Nom. 9, 6 (P. II, 544): „εἴτε μόνος μητροπολίτης, εἴτε μετὰ τῆς συνόδου αὐτοῦ δικάσει ἐπισκόπους“; cf. Const. eccl. coll. III, 1, 17 (MG 138, 1299); Cod. I, 4, 29.

²⁾ Cf. Nom. 9, 6 in nota praecedente. In Ant. c. 25 (P. I, 465) praecipitur, ut episcopi bona ecclesiae temporalia usurpantes a synodo puniantur, καὶ τούτους (sc. episcopos et presbyteros) διορθώσεως τυγχάνειν, τὸ πρέπον δοκιμαζούσης τῆς ἁγίας συνόδου, synodus autem perfecta esse non poterat sine metropolita secundum Ant. c. 16 (P. I, 462): „τελείαν δὲ ἐκείνην εἶναι σύνοδον, ἥ συμπάρεστι καὶ ὁ τῆς μητροπόλεως“; ex Carthag. c. 26 (R. P. S. III, 372) episcopus contra praescriptum canonis alienans bona ecclesiae temporalia responsabilis est Deo et synodo: „ὅπερ εἰ μὴ ποιήσῃ, ὑπεύθυνος τῷ Θεῷ καὶ τῇ συνόδῳ φάνη ὁ πιπράσκων, καὶ ἄλλοτριος τῆς οἰκίας τιμῆς“.

³⁾ Cf. notam praecedentem; cf. Nov. 137 c. 4, qua inter causas a synodo patriarchali vel metropolitana considerandas et expediendas etiam causa administrationis bonorum ecclesiae temporalium (αἰτία διοικήσεως ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων) enumeratur.

Conclusiones.

Ecclesia ab ipso suo exordio tamquam societas perfecta persona moralis erat et qua talis ius habebat bona temporalia acquirere, possidere et administrare.

Revera ab ipso suo exordio testibus s. Scriptura et historia ecclesia bona temporalia possidebat et administrabat — primis saeculis bona praesertim mobilia, quae ex liberis oblationibus fidelium proveniebant, a saec. IV autem pace ecclesiae restituta quaecumque bona, i. e. tum mobilia tum immobilia, et quocumque modo in legislatione civili agnito acquisita.

Res ab ecclesiis possessae res sacrae (πράγματα ἱερά) vel res sanctae (πράγματα ἁγία) vocabantur dependenter ab hoc, utrum exclusive ad cultum divinum destinata essent an non.

Subiecta dominii istorum bonorum temporalium erant ecclesiae particulares, sub quo nomine usque ad saec. VI solummodo ecclesiae episcopales et a saec. VI vel etiam VII ecclesiae quoque parochiales, monasteria et diversa instituta ecclesiastica intelligenda sunt.

Episcoporum potestas in bona ecclesiae episcopalis summa erat, i. e. ipsi eiusdem iura proprietaria exercebant; in bona ecclesiarum parochialium, monasteriorum et institutorum ecclesiasticorum in territorio eparchiae, quae ab ipsorum iurisdictione exempta non erant, episcopi iura tantum episcopalia exercebant, i. e. potestatem inspectionis et vigilantiae super administratione eorundem bonorum habebant, de istis autem bonis directe et immediate disponere non poterant.

Potestas episcopi in bona ecclesiae temporalia praescriptis canonum regulabatur, quae ab episcopo bonam conscientiam in iisdem dispensandis, inventarium bonorum privatorum episcopi et separatim bonorum ecclesiasticorum conficiendum utramque classem bonorum separatim administrandam ac conservationem bonorum ecclesiae curandam exigebant, e bonis ecclesiae indigentibus dispensare, necessaria altari inservientibus suppeditare commendabant atque a saec. V officium oeconomi ad bona ecclesiae administranda instituendum praecipiebant.

Episcopus tamquam repraesentans ecclesiae cathedralis ut subiecti dominii bonorum temporalium iura proprietaria eiusdem exercebat et propterea principaliter de substantia omnium bonorum ecclesiae disponere atque eadem alienare poterat; ob utilitatem autem et bonum ecclesiae ius proprietarium episcopi disponendi de substantia bonorum ecclesiae immobilium, cum eadem fundamentum certum reddituum stabilium esse solent, ad certas condiciones restrictum et certis sollemnitatibus ligatum erat.

Istae conditiones, in quibus episcopus bona ecclesiae immobilia alienare poterat, erant: necessitas ecclesiae, bonum rei publicae, alimenta pauperum et redemptio captivorum, utilitas ecclesiae vel necessitas damni evitandi; bonum autem immobile alienandum sterile esse debebat.

Sollemnitates ab episcopo in alienatione bonorum immobilium observandae erant: Si in gravi necessitate ecclesiae bona immobilia alienanda erant, delatio causae ad metropolitam facienda erat, qui in synodo provinciali causam examinabat; examinatione causae cum exitu episcopo favorabili facta episcopus bonum immobile alienare poterat. Si autem de urgente necessitate ecclesiae agebatur, episcopi vicini ut testes necessitatis ecclesiam urgentis invitandi erant et post alienationem factam synodo provinciali ab episcopo relatio de tota causa alienationis facienda erat.

In alienatione bonorum ecclesiae tum quoad res alienandas tum quoad subiecta, quibus res ecclesiae alienabantur certus ordo tenendus erat: a) quoad res alienandas — mobilia ante immobilia, res superfluae ante necessarias, b) quoad subiecta, quibus res alienabantur — ecclesiis et diversis institutis ecclesiasticis res potius quam laicis alienandae erant. Haeretici autem, oeconomi, administratores institutorum ecclesiasticorum eorumque consanguinei et affines et magistratus civiles a bonis ecclesiae praesertim immobilibus acquirendis omnino excludebantur.

Episcopi, qui contra praescripta canonum bona immobilia ecclesiae alienabant, depositione puniebantur.

Episcopi in bonis ecclesiae administrandis suos adiutores habebant, primis tribus saeculis presbyteros, qui in aliquibus tantum functionibus administrationis active, vel etiam solummodo passive consilio suo episcopum adiuabant; a saec. IV autem officium oeconomi ad totam administrationem bonorum ecclesiae temporalium secundum instructiones episcopi gerendam consuetudine introducebatur et denique Chalc. c. 26 expresse instituendum praecipitur et a Nic. II, c. 12 urgetur.

Oeconomi munus erat bona ecclesiae cathedralis secundum instructiones episcopi administrare in omnibus, quae administratio bonorum exigit.

Oeconomus ab episcopo e proprio clero instituebatur, eidem rationes suae administrationis reddere et damna ecclesiae allata restituere debebat, nec non ab episcopo suo officio privari poterat; ex quo sequitur, quod institutione officii oeconomi summa potestas episcopi in bona ecclesiae temporalia immutata remansit et quod

institutum oeconomi institutum episcopo in administratione bonorum auxiliare et ab eodem dependens erat.

Sede vacante bona ecclesiae temporalia primis saeculis presbyteri, dein oeconomus sub vigilantia cleri ecclesiae viduatae vel in defectu cleri ecclesiae viduatae metropolita per suos adiutores administrabat.

Administratores bonorum ecclesiae viduatae bona eorumque proventus futuro episcopo integra et non diminuta conservare et futuro episcopo rationes reddere tenebantur; ex quo sequitur, quod ipsi repraesentantes ecclesiae viduatae ut subiecti dominii bonorum temporalium non erant nec iura proprietaria eiusdem exercere poterant; erant enim solummodo administratores ad tempus, qui bona ecclesiae viduatae in nomine futuri episcopi administrabant.

Provincia qua talis non erat unum subiectum dominii bonorum temporalium; propterea metropolita repraesentans erat solummodo suae ecclesiae cathedralis (sedis metropolitanae) tamquam subiecti dominii bonorum temporalium et eiusdem iura proprietaria, sicut alii episcopi provinciales suarum ecclesiarum cathedralium, exercebat.

Metropolitae tamen praerogativae in administrationem bonorum temporalium competebant, quae ad sedes episcopales pertinebant, etiam sede plena in omnibus istis casibus, in quibus utilitas et bonum ecclesiae (e. g. venditio bonorum ecclesiae immobilium, permutatio eorundem inter diversa subiecta ecclesiastica dominii bonorum temporalium, executio piarum voluntatum) vel auctoritas conciliorum et canonum (institutio oeconomi in sede episcopali provinciae) interventum potestatis metropolitanae exigebant, quia ex Ap. c. 34 et Ant. c. 9 metropolita curam totius provinciae gerere, episcopi autem eundem revereri et tamquam caput habere debebant.

Sede vacante ex principio Ant. c. 9, quod metropolita curam totius provinciae gerere debet, metropolitana cura bonorum ecclesiae viduatae usque ad institutionem novi episcopi occumbebat; quae praxis consuetudine introducta in Trull. c. 35 solummodo in defectu cleri ecclesiae viduatae permittebatur.

Ad tribunal metropolitanae omnes accusationes contra episcopos provinciales in causa administrationis bonorum ecclesiae temporalium pertinebant, quas metropolita vel solus vel cum synodo episcoporum considerabat et definiebat.

Omnes hae praerogativae metropolitanae fundamentum suum in Ap. c. 34 et praesertim in Ant. c. 9 habebant, in quo expresse dicitur, quod metropolita curam totius provinciae habere, episcopi autem provinciae eundem revereri et tamquam caput habere debent.

Др. К. Чехович.

Іван Могильницький та Йосиф Добровський.

(Dr. C. Čechovyč — Johannes Mohylnyckyj et Josephus Dobrovsky)

Ex opera philologica Johannis Mohylnyckyj et Josephi Dobrovsky comparata manifeste patet auctorem ucrainum sententias docti bohemi critice diiudicasse. In sua docta apologia, linguam ucrainam non idioma quoddam sed linguam sensu proprio esse. Johannes Mohylnyckyj methodum scientificam Josephi Dobrovsky, praeprimis in eius opera „Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur“ adhibitam, secutus est.

I.

У ті часи, коли Галицька Україна після поділу Польщі дісталася під австрійське панування (1772 р.), усе її культурне життя було у стані повного занепаду. Про грамотність і загальну освіту народу ніхто тоді не дбав. Шкіл не було тут ніяких, крім кількох монастирських. Щойно розпорядком влади з 1774—76 рр. засновано школи парохіяльні, тривіальні й нормальні, де зпочатку відбувалося навчання по німецьки й по польськи, а від 1792 р. дозволено два рази в тиждень учити дітей читати й писати по церковнословянськи. Жива українська мова здобуває собі помалу також деякі права, але рівноправність з польською мовою у школах і урядах (і то більше в теорії ніж у практиці) вона здобула собі аж у 1848 році.

Наша шляхта й міщанство були тоді цілком спольонізовані, а польська мова була розговірною мовою більшості нашого духовенства, що було єдиною українською інтелігенцією в Галичині. Українські священники вже були настільки спольонізовані, що з погордою дивилися на все, що українське, а тим самим занедбували і мову церковних книг і свій обряд. Доходило до того, що кандидати духовного стану не вміли вже читати цер-

ковнословянських книг, не вмiли також нi церковного спiву нi обрядiв. Нашi священники навiть у церковних проповiдях почали вживати польської мови i цiлком приставали до польського товариства та польської культури.

I ось у тi часи починають появлятися науковi працi великого чеського ученого Йосифа Добровського, що не тiльки дали початок славiстицi як науцi, але також вiдограли визначну роль у національному відродженні всіх поневолених Словян. Появляються i такi його всесловянськi публiкацiї, як „Slavin“ (1806) i „Slovanka“ (1814), де цей вже тодi загально знаний учений i всiми признаваний авторитет розкривав цiлому свiтовi духовi скарби словянських народiв. У своїх творах вiн вказував також на красу й досконалiсть церковнословянської мови та на тi користи, що їх новi словянськi лiтературнi мови можуть черпати з цєї високо культивованої мови найстаршого письменства бiльшості Словян. У 1822 р. появляється його граматика цєї мови („Institutiones linguae slavicae dialecti veteris“) i там щераз вказано усе її багатство й досконалiсть.

Все те сильно розворушувало уми й пiдривало польонофiльськi настрої української iнтелiгенцiї в Галичинi. Помалу знову оживала любов i пошана до церковнословянської мови, до власного церковного обряду та до своєї народности взагалi. Так серед нових культурних умовин в межах австрiйської держави будилася Галицька Україна до нового життя.

Потреби культурного розвитку власного народу ставили українську iнтелiгенцiю перед завдання боротися за свою національну рiвноправнiсть, а шлях тої боротьби вiв необхідно через рiжнi перешкоди традицiйних пересудiв i помилкових поглядiв про український нарiд та його мову, приневолюючи свiдомiшi одиницi зясовувати собi й iншим особливi проблеми української науки та вживати якнайсильнiших наукових аргументiв у боротьбi за свої справедливi права.

Серед таких свiдомих свого завдання провiдникiв i учених Галицької України у перших десятилiттях ХІХ вiку перше місце займає крилошанин перемиської капiтули Іван Могилянський (1777—1831). Його заходами закладається в Перемишлi перше українське просвітнє товариство (1816 р.) i хоч воно не втрималося при життi, вiн сам далi невтомно працює в душі iдеалiв цього товариства, цiле своє життя дбає про розвиток українських парохiяльних шкiл та пише для них цiлий ряд шкiльних пiдручникiв. Вiн дає також почин до заснування дяко-вчитель-

ського інституту в Перемишлі (1816 р.), де він сам був директором і вчив льогіки. Його праця, разом з діяльністю таких єпископів як Михайло Левицький та Іван Снігурський, причислялася до того, що Перемишль став тоді головним осередком українського культурного життя в Галичині. Вкінці серед боротьби з місцевою владою за право Українців на рідну школу виринає у нього плян написати обширну наукову оборону самостійности української мови та зложити граматику цієї мови¹). Вже в 1816 р. він зачинає складати свою граматику української мови на основі живої розговірної мови, притягаючи для порівняння і мову давніших українських пам'ятників, а також — як він сам каже — „mit Zuhilfenahme der Grammatiken sowohl der slavischen Sprache, als anderer Schwestersprachen, der böhmischen, pohnischen, russischen etc., welche sämtlich nebst der ruthenischen von der slavischen abstammen“. В р. 1823 ця граматика була вже у віденській цензурі в руках Копітара, а в 1824 був уже дозвіл її друкувати²). Але до самого друку тоді таки не дійшло. Щойно в 1910 р. видав її друком М. Возняк в „Українсько-руському Архиві“ (т. V, стор. 71—240). Передмовою до цієї граматики мала бути студія в обороні самостійности української мови під назвою „Відомість о руском язичі“, що вже 1829 р. вийшла друком дуже скорочена у польському перекладі Л. А. Набеляка п. з. „Rozprawa w języku ruskim“ в журналі „Czasopismo naukowe księgozbiogu im. Ossolińskich“ (1829, z. III стор. 56—87), а потім окремою відбиткою 1837 і 1848 р. — З того польського перекладу переложено її і на російську мову та видано з різними змінами в Журн. Мин. Нар. Просв. (1838 р. январь, стор. 17—43) під назвою „О русскомъ языкѣ“³). Звідси передрукував цю статтю П. Куліш в „Записках о Южн. Руси“ (СПб 1857) під назвою „О древности и самобытности южно-русского языка“ (стор. 261—278). Повний її текст появився друком також щойно в 1910 р. в „Українсько-руському Архиві“ (т. V, стор. 1—70).

¹) Порівн.: М. Возняк, Студії над галицько-українськими граmaticами XIX в. „ЗНТШ“ т. 90, стор. 53 і д.

²) М. Тершаковець („Відносини В. Копітара до галицько-українського письменства“ — ЗНТШ 94, стор. 95—98) думає, що ця рукописна граматика І. Могильницького своїми народніми елементами, а головню долатком українських народніх приповідок і словом — мала вплив на вироблення поглядів Копітара щодо української мови.

³) Прізвище автора перекручено там на „Могилевскій“, а термін „руський язык“ перемінено на „южнорусское нарѣчіе“. — Порівн. М. Возняк, Студії над укр. грам. в ЗНТШ. т. 90.

II.

Читаючи твори й публікації Йосифа Добровського, Могильницький не міг не прийняти від нього хоч дещо із його наукової методи¹⁾, а рівночасно не міг також перейти мовчки побіч усіх тих помилок чи неясних місць, які невірні інформували світ про український нарід і його мову. Під впливом деяких помилок Добровського Могильницький усвідомлює собі окремі завдання української науки і старається їх у своїх працях якнайкраще розв'язати.

1. Добровський називав часом сучасну йому українську мову відміною („Varietät“) російської мови, а тому, що не бачив ніяких книжок писаних по українськи ані ніякої граматики української мови (бож самі Українці про свою мову тоді не дбали), він у своїй класифікації словянських мов про українську мову взагалі не згадує, хоч згадує напр. про словацьку та про горішню- та долишно-лужицьку (див. „Institutiones“ стор. IV).

2. При деяких його перших спробах класифікації словянських мов видно, що Добровський брав на увагу також принцип політичної сили окремих словянських народів і залежно від того ділив словянські мови на головні й побічні. Наприклад в „Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur“ (1791) він вичисляє п'ять словянських мов: 1. Russisch, 2. Pohnisch, 3. Illyrisch, 4. Croatisch, 5. Böhmisch — і так оправдує той свій поділ: „Von jeher erscheinen in der Geschichte die Serben, Böhmen, Kroaten, Pohlen und Russen als grosse mächtige Volksstämme, die eigene Staaten gründen und an die sich andere schwächere gleichsam nur anschliessen. Daher denn also fünferley Slavische Hauptsprachen, die sich noch herrschend erhalten haben... „Великі, могутні народи“, здібні творити власні держави, були для Добровського репрезентантами „головних“ т. зн. „пануючих“ словянських мов.

3. Терміну „russisch“ вживає Добровський у своїх творах не все в однаковому значінні, зовсім відкидаючи термін „ruthenisch“, що його уживано на означення Українців. Нашу мову і народність він називає звичайно такими термінами, як „klein-russisch, malorussisch або й russisch“. Але в його кореспонденції

¹⁾ Проблему відношення між працями Й. Добровського та І. Могильницького зачіпають також М. Возняк („Студії над українськими граматиками“ — ЗНТШ т. 90. і „Фільольогічні праці І. Могильницького“ — Укр.-руський Архив т. V) та Др. І. Брик („Йосиф Добровський і українські граматики“ у збірнику „Josef Dobrovsky“ Praha 1929).

знаходимо також термін „lingua ucrainica“ і то до деякої міри в протиставленні до „lingua russica“. У його листі з 10. VIII. 1794 р. (див. *Korrespondence J. Dobrovského I*, стор. 320) читаємо: „Medium illud, quo rassicum cum serbico connecti arctius debeat, ex parte quidem interiit, cum aliae diversae nationes eos dividant; ucrainica tamen huius medii retinet vestigia“.

4. Мову українських пам'яток називав Добровський часом мішаниною церковнослов'янської, польської й української. У своїй передмові до граматики російської мови Пухмаєра (1820 р.) він навіть подає довший текст як зразок такої мовної мішанини, написаної „von einem polonisierenden Kleinrussen“ (стор. XIII). Порівнюючи цей текст з новим російським перекладом і зі старим церковнослов'янським, він відкриває мішаний характер цього пам'ятника, зазначаючи, що „ein ähnliches Gemengsel vom Altslavonischen, Kleinrussischen und Polnischen kommt nun auch häufig in gedruckten Büchern vor, die in den ehemals zum Königreich Polen gehörigen Ländern herausgegeben worden sind“ (стор. XVIII). Притім і чисто українські мовні форми він дуже часто викладає як польонізми. Напр. при формі „мовил“ додає таке своє пояснення: „das aus dem Polnischen entlehnt ist; in der neu-russischen Übersetzung steht hier „сказаль“ für das altsl. „рече“ (стор. XIII). Трохи далі знаходимо такі пояснення: „з людми, wo z nach polnischer Aussprache für с steht“; „негай nach dem Polnischen niechay“ (стор. XVII); „абы... Polnisch; пытался, Polnisch für въпрошаше, neurruss. спросилъ“ (ibid.). І в мові „Енеїди“ Котляревського Добровський бачить польські впливи. Він думає, що в ній „die vom Russischen abweichenden Wörter sind gewöhnlich aus dem Polnischen entlehnt foglich auch uns Böhmen verständlicher“ („Slovanka“ 1814, стор. 210).

5. Добровський був прихильником об'єднання слов'янських діалектів при допомозі літературної мови у більшій групі для вищих культурних цілей, а тимсамим виступав проти роздроблювання слов'янського світу на багато літературних мов. Нічим негамований розвиток слов'янських мов видавався йому дегенерацією і руїною старих досконалих форм і тому він усе закликав, щоби при творенні літературної мови спирати її на традиції старої словесної культури. У нас такі ідеали довели подекуди аж до повного нехтування мовою простого народу, а підтримуючи на полі мовної культури надмірний консерватизм і аристократизм, вели рівночасно нашу інтелігенцію в обійми польонофільства або русофільства.

6. Добровський не знав добре усіх звуків української мови і при транскрипції українських слів часом підсував під українські букви відповідні російські звуки, закриваючи в той спосіб неодну своєрідність української мови ¹⁾.

Усе те мав на увазі Іван Могильницький, коли складав свою граматику і коли писав свою оборону самостійности української мови. Притім, ідучи за прикладом самого Добровського, він старається оперти свої твердження на цілому ряді історичних фактів. Його полемічні виступи проти Добровського були рівночасно звернені проти загальної opinio і проти місцевої влади, яка вживала подібних, загально тоді поширених аргументів, щоби лише не допустити до шкільного навчання української мови замість польської.

Бажаючи поставити досліди над українською мовою на твердій науковій основі, Могильницький зясовує м. ін. проблему відношення нашої мови до церковнослов'янської і заперечує погляд загалу нашої інтелігенції на церковнослов'янську мову, як на вищий стиль української мови. Рівночасно доказує, що нема ніякої причини називати нашу мову діалектом російським чи польським.

III.

Відразу у першому параграфі своєї „Відомости“ Могильницький зазначає, що деякі вчені „приводячи rozmaite діалекты народоу славенскихъ, мову руску цѣлкомъ съ ряду діалектоу славенскихъ опускають“. Як ілюстрацію до того він наводить один цитат з польського словника Ліндого, а другий з граматики Добровського „Institutiones“, а саме з передмови, де Добровський подає свою класифікацію слов'янських мов і в ній про українську мову взагалі не згадує. „Въ томъ розположеніи — каже Могильницький — знову о рускомъ діалектѣ (Ruthena lingua) не слыхати!...“ Цей факт, що такий визначний учений взагалі про українську мову не згадав, викликає у нашого вченого очевидне здивування і невдоволення.

У дальшому тексті „Відомости“ згадано коротко і про те, що дехто не відрізняє української мови від церковно слов'янської (цитати подані з Чацького і Рорера), а інші вважають нашу мову за російський діалект: „Языкѣ рускій як просторѣчіє росій-

¹⁾ Про погляди Й. Добровського на українську мову можна докладніше поінформуватися у моїй праці „Йосиф Добровський і українська мова“ — „Slavia“ IX (Praha 1930) стор. 697 і д.

ское уважанный". У долішній замітці до цього другого погляду Могильницький цитує знову Добровського, а саме одно місце з його твору „*Lehrgebäude der böhmischen Sprache*" (з 1819 р., стор. XIII).

З принципом політичної сили, як критерієм для класифікації словянських мов, що його уживав Добровський, Іван Могильницький не погоджується. „Може народъ якій пострадати политичное значеня и самостояніе, но племя и мова остаются власностями народowymi, змѣнѣ не подпадающими. Старожитность бовемъ, слава и досконалость языка не все обокъ теперишної славы и силы народной стоитъ". А конкретно про Українців додає: „Зникла передъ килка столѣтїи съ круга земного заложена Володимиромъ В. Монархїя руска, но осталася до нынѣ въ племени рускомъ мова руска обокъ языковъ племенъ славенскихъ, теперь имя народа Російского, Полского, Ческого носячихъ". З цілої оборони самостійності української мови видно, що зразком для Могильницького був твір Добровського „*Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*", що є також обороною самостійності чеської мови. Початки чеської мови і чеської народності сягають, на думку Добровського, далеко у давнину: „Vielmehr muss, weil auch historische Gründe dafür streiten, die böhmische Sprache für eine besondere Mundart eines alten eigenen slavischen Stammes, der etwa seit 550 nach und nach von der Weichsel bis nach Böhmen vordrang, angesehen werden¹⁾". Подібно і Могильницький вказує на часи Володимира Великого, як на часи слави й сили Українців, а тимсамим початки української мови і народності бачить у ще давніших віках.

І дальша аргументація цілком подібна до аргументації Добровського. „Многіе и достаточные къ доказательству различїя народа и языка руского от помянутыхъ народовъ и діалектовъ доводы замыкають въ собѣ врядовые писма, личные свѣдоцтва достовѣрныхъ Авторовъ народныхъ и чужоземныхъ, и само просторѣчіе народа руского". В межах колишнього польського королівства Українці займали самостійне становище. Польські королі все відрізняли український нарід від інших народів, про що свідчать і титули королів і різні привилеї, трактати та договори. І римська курія все відрізняє *natio Ruthena*, *gens Ruthena* від *natio Moschorum* чи *natio Moschovitica*, а потім *Russorum*. При тій аргументації Могильницький подає цілий ряд цитатів і багато

¹⁾ Joseph Dobrowsky, *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur* (2 вид. 1818 р.), стор. 34.

доказового матеріалу з XV, XVI, XVII і XVIII віків. А про мову Українців додає, що вона була не тільки мовою простого народу, але також мовою урядовою, вживаною навіть на дворі литовського князя. „Языкъ рускій бывалъ въ земляхъ русскихъ, Коронѣ полской подлеглыхъ, не тылко просторѣчїемъ (не тылко усною мовою) народа, но также языкомъ правленя, а на дворѣ великихъ Княжатъ Литовскихъ и знакомитыхъ фамилій русскихъ языкомъ дворскимъ“. Все те доказує і Статут Литовський і судові акти, а також королівські декрети щодо мови і королівські привилеї й інші документи видавані по українськи, що їх повно зберігається по різних архівах.

Такий самий хід думок бачимо і в Добровського. Виступаючи в обороні чеської мови, він також вказав на те, що напр. в XV в. „alle Verordnungen werden aus der königlichen Kanzley in böhmischer Sprache erlassen. Die Archive sind voll von böhmischen Urkunden aus dieser Zeit...“ В суді вживали також чеської мови¹⁾.

Але Могильницький бачив, що хоч колись і королі говорили і писали по українськи, то тепер українська мова, відсутня від публичного життя, зійшла на низький рівень виключно розмовної мови і то лише частини громадянства. Перед ним виринає питання: „Длячогожъ то такъ давный, такъ знакомитый языкъ рускій съ общого уживаня вышолъ? Чомужъ теперъ языкъ овъ есть тылко просторѣчїемъ меншой селскои шляхты, священниковъ греческо-каѳолическихъ и народа посполитого по мѣстахъ и селахъ мешкаючого?“ Відповідь на таке питання дає Могильницький цілком в дусі згаданої праці Добровського: „Доля языка руского подъ панованемъ полскимъ ажъ до упадку Королевства полского нераздѣльна была отъ долѣ народа руского“. Причиною занепаду української мови були утиски українського народу Поляками й погорда для всього, що українське, що зростала рівночасно з розвитком тих причин, які і саме королівство польське довели вкінці до упадку. Всеж таки, на думку Могильницького, так само як колись „отдѣльный и самостоячій языкъ (діалектъ) рускій все бывалъ отъ инныхъ діалектовъ а меновите славенского, полского, російского (московского давнѣйше) различаный“, так само і тепер наша мова займає самостійне становище у сімї словянських мов. При тій нагоді Могильницький вказує на цілий ряд визначних авторів (Адама Богоріча, Мелетія Смотрицького, Копітара й інших), що відрізняли українську мову від інших словянських мов.

¹⁾ Ibid. стор. 345—347.

В такий спосіб доказував Могильницький у своїй „Відомості“ самостійність і стародавність української мови. Доказ стародавности мав тоді велике значіння, бо й сам Могильницький приймав погляд Добровського, що не треба побільшати числа словянських мов. Це розуміли тоді так, що не треба витворювати таких літературних мов, яких давніше не було. Бо треба мати на увазі, що це були часи, коли більшість нових словянських літературних мов щойно починала творитися і щойно призбиравали матеріал для дальшого розроблення. Доказати, що якась мова була вже здавна не тільки розговорною мовою, але й мовою літератури і мовою урядів, означало тоді те саме, що здобути тій мові й народності моральне право на дальший культурний розвиток. Такі докази розбуджували приспану національну енергію й заохочували до витривалої праці при розбудові власної культури на основах власної літературної мови.

Приймаючи засаду, що не треба множити словянських літературних мов, Могильницький цілком послідовно не бажає собі розвитку білоруської мови. Тому й термін „білоруська мова“ побіч „малоруської“ йому дуже не подобається. Він доказує, що давніше таких назв не було, а далі намагається довести, що нарід т. зв. Білої і Малої Руси все мав і має одну мову та що не треба їх розділювати. Такі погляди були тоді дуже поширені і кожний новий літературний сепаратизм викликав велике невдоволення серед представників тодішньої словянської науки. Тільки Копітар з гуртом своїх прихильників стояв тоді на цілком протилежному становищі і тримався засади, що чим більше мов, тим краще.

Зпоміж різних фальшивих поглядів тих часів для нас цікавий ще й той, що звязував українську мову у більшу чи меншу залежність або навіть єдність з польською. Могильницький не залишив цього без відповіді. Проти таких поглядів Греча та інших доказує у дальших розділах своєї „Відомости“, що українська мова цілком окрема від польської. При тій нагоді згадує і про висказ Добровського з передмови до російської граматики Пухмаєра, де він мову українського Євангелія з XVII віку назвав мовою „eines polonisierenden Kleinrussen“. Він відплачує Добровському такою самою міркою і каже, що на основі таких чеських форм, як *říju, seju, miluju* можна з таким самим правом таку чеську мову назвати мовою „eines ruthenisierenden Böhmen“. „Коли tedy г. Добровський въ предословіи до граматики Г. Пухмаєра подъ написомъ: *Lehrgebäude der russischen Sprache...* на листѣ XIII мову, неюже толковое Євангеліе въ 17 столѣтіи сочинено,

називає мовою сполска говорячого Малорусина (eines polonisierenden Kleinrussen) то мы сътой самои причини, выдачи въ Граматицѣ языка ческого чрезъ того Автора... тые самыя або подобныя слова, якъ въ языцѣ рускомъ, меновитѣ зась сходство окончаній и выговора поточного глаголовъ съ оконченомъ и выговоромъ рускимъ (якъ то самъ тотъ достойный писатель въ сочиненіи подъ написомъ: *Geschichte der böhmischen Sprache, Prag 1818*, на листѣ 37 признає слова: Für piji, seji, miluji spricht selbst der gemeine Mann in Böhmen noch immer piju, seju, miluju) можемо языкъ ческій уже смѣло назвати мовою съ руска мовячого Чеха, eines ruthenisierenden Böhmen⁴. Таке завваження цілкомъ справедливе, бо ріжні спільні прикмети словянських мов ще нічого не доказують про вплив одної мови на другу. Назагал Могильницький не перечить, що українська мова дещо прийняла від Поляків, але рівночасно зазначає, що й польська мова не одно собі від нас засвоїла. Чужі слова є і в інших словянських мовах, але це ще не заперечує їх самостійности.

Могильницький полемізує також з поглядом, нібито українська мова є якоюсь мішаниною кількох мов. Ціла та полеміка може з нинішнього становища видаватися занадто наївною і непотрібною. Але і в тій справі Могильницький стоїть на висоті тодішньої наукової аргументації і знов іде слідами Добровського. Бо і про чеську мову висказав Leonhard Frisch думку, що вона є мішаниною кількох ріжних мов, і Добровський також уважав своїм обовязком полемізувати з такими вигадками: „Sie (т. зн. чеська мова) ist nicht etwa... ein Mischling, der aus einer Vermengung des serbischen, kroatischen und bulgarischen Dialektes entstanden sey“... — пише Добровський у своїй історії чеської мови (стор. 35), доказуючи її самостійність у сімї словянських мов.

Крім того Могильницький бачив, скільки лиха й непорозумінь веде за собою неясна термінологія, неясне розмежування самих назв для нашої мови в протилежність до російської. І тому при кінці цілої розвідки він подає цілу таблицю відповідних назв на означення української і російської мови, щоби їх надалі не перемішувати. Від себе він пропонує прийняти для нашої мови терміни: „lingua ruthena, ruthenische Sprache, język ruski, язык русский“, а для російської мови терміни: „lingua russica, russische Sprache, język rosyjski, язык российский¹⁾“.

¹⁾ Тою проблемою термінологічного розмежування нашої мови від російської цікавилися тоді й ріжні учені. В. Копітар пропонував Й. Левицькому термін „russisch“ для укр. мови, а „russisch“ для російської. І. Лаврівський уживає терміну „ruskisch“—український, і т. д.

Щодо фальшивого читання українських букв, перед яким і Добровський не встерігся підсуваючи подекуди російські звуки під наші букви, то і тут Могильницький хоче зарадити лихові. Кілька параграфів своєї граматики він посвячує ортоепії і пояснює різницю в вимові подібних слів у російській і українській мові. Напр. § 17 присвячений вимові букви **е**, при чому зазначено, що та сама буква має іншу звукову вартість в українській мові, а іншу в російській. „Хотя бовемъ въ обохъ діалектахъ **не, небо, держи** однако ся пишуть, выговоръ ихъ rozmaityй єсть: рос. **не**, як польское **nie**, небо = **niebo**.

рус. **не**, як польское **ne**; небо = **nebo** і т. д. В той спосіб хотів Могильницький викидати з поля словянської фільології той бурян помилок і непорозумінь, який і досі ще засмічує ту ділянку науки. Бо й нинішні фільологи ще дуже часто не знають дійсної звукової вартости наших букв і наші слова звичайно все ще читають з російською вимовою.

Признаючи високий науковий авторитет Й. Добровського, Могильницький всеж таки критично приймав думки цього — як він сам каже — „Нестора словянської словесности“ і полемізував з ним його власними науковими методами. Своїм сучасникам він давав добру зброю для оборони самостійности української мови і для оборони права на дальший культурний розвиток української мови й української нації взагалі. Нажаль його грамика української мови не появилась у свій час друком і не могла вповні виконати свого культурного завдання. Це вийшло тільки на шкоду українській науці й українському національному відродженню, бо тоді майже нічо не рівноважило шкідливого впливу граматики Михайла Лучкая (з 1830 р.), що поширювалася в ті часи на галицькій Україні і, покликаючись також на авторитет Добровського, ширила серед нашої інтелігенції погляди, ворожі для розвитку української мови, а тим самим ворожі і для нашого національного відродження взагалі.

Але „Відомість о руском язичі“ вийшла, як уже згадано, кількома виданнями ще в першій половині XIX віку, виказуючи стародавність української культури й окремішність української мови. Все те мусіло зробити свою службу, розбуджуючи серед Українців і національну свідомість і наукове зацікавлення до найпекучіших питань української фільології й історії. Дальше покоління провідних людей Галицької України, як ось Йосиф Лозинський чи Маркіян Шашкевич, пішло вже свідомо слідами Івана Могильницького.

Вибрані питання (Analecta)

Евхаристійний піст священників. Конгрегація св. Офіції 22. III. 1923 видала до єпископів-ординаріїв письмо „Optime povit“, що змінило дотеперішню практику щодо евхаристійного посту священників перед відправою св. Літургії. У цьому письмі св. Офіція уповажнювала ординаріїв у наглих випадках (casus urgentiores) самим диспензувати, а зрештою звертатися до конгрегації за уповноваженнями загальними чи частинними. Опісля формулах постійних уповноважень, що їх видавала св. Офіція ординаріям, були умовини, під якими могли ординарії давати диспензи, досить обмежуючі. — І саме тепер у „Periodica de re morali“ 1932, 105 о. Vermeersch опублікував норми, яких повинні держатися Ординарії, коли просять диспензи від евхаристійного посту для священників, — норми дані св. Офіцією 1. VII. 1931 р., а які не були проголошені в А. А. С., але в урядових органах деяких єпархій. Ці норми дозволяють ширшому колу священників користати з диспенз, яких не могли одержатися досіль.

Ось ці норми: 1. диспензу можна одержати або з огляду на покріплення своїх фізичних сил, і тоді в плинній формі, або як лік, щоби запобігти наслідкам хвороби — й тоді в виді напитуку або їди; 2. тому, що причиною звільнення в виді напитуку є духовне добро вірних — цю диспензу можуть одержати на дні святочні або повседневні тільки ті священники, що заняті в душпастирстві, але лише тоді, коли з огляду на свій уряд мусять служити Літургію в пізнішій порі (себто по 10 год. ранку). Диспензу, як лік можуть одержати всі священники, на кожний день і час. Ця модифікація, що можуть одержати диспензу і священники, що мусять вживати ліку ранком, буде великою потіхою для тих, що з цієї причини мусіли стримуватися від служення Літургії; 3. тому, що це є диспенза від важного церковного закону, уділення її буде індивідуальне, себто диспензу уділюватимуть тим, що подадуть особисті обставини, а не буде можна одержати загально, напр. тому священникові, що буде правити по 10 год. або подібне (як напр. часом дається право бінування для церкви); 4. в проханню про диспензу треба подати: а) вік того, що просить диспензи, б) його уряд, себто чи як парох або принайменше як парохіяльний сотрудник працює в душпастирстві, в) стан його здоров'я доказаний лікарським свідоцтвом,

у яким має бути зазначений рід хвороби, крім того чи мусить щось зажити і то чи як напій чи як лік та, в однім і другім випадку, який напій чи який лік (точно означити), г) одну чи дві Літургії служить у дні недільні і святочні; в котрій годині; якщо бінує, — де править, чи в тій самій церкві чи в ріжних, і зазначити віддалення цих церков від себе передусім тоді, коли треба пішки йти, д) чи міг би його заступити священник сильнішого здоров'я. Це все треба подати за першим разом, коли проситься диспензи; якщо проситься продовження диспензи, а обставини остали такі самі, тоді не треба, 5. прохання світських священників мусить підписати сам єпископ, додаючи свою опінію. Прохання монахів, що працюють у душпастирстві підписує місцевий єпископ де знаходиться їх дім і генеральний настоятель. Прохання монахів, що не заняті в душпастирстві, виключно підписує генеральний настоятель;¹ 6. в проханні продовження або подати попередній рескрипт або принайменше число попереднього рескрипту.

Інструкція про східних клириків, що перебувають поза своїм патріярхатом або своєю територією серед чужих народів.

Щоби легше зберегти давні канони й приписи, які Св. Столиця вже не раз дала для східних клириків, що перебувають поза своєю територією, щоби їх допускано до служення св. Літургії й щоби одержували поміч і опіку місцевих Ординаріїв постановила Св. Східня Конгрегація дати інструкцію, в якій зібрано разом усе те, що повинні зберігати самі клирики або місцеві Ординарії.

Вже декретом „*Qua sollerti*“ з дня 23 грудня 1929 встановлено норми для східних клириків, що імігрують до країв Америки або Австралії для духовної обслуги вірних свого обряду, та декретом „*Non raro accidit*“ з дня 2 січня 1930 для клириків, що їдуть до цих країв з іншої причини — економічної чи моральної — й на короткий час.

Зберігаючи в повноті й силі згадані декрети цієї Св. Конгрегації, теперішнє письмо подає коротко закони, що нормують приїзд і перебування кожного клирика східнього обряду, чи з монашого чину чи світського серед чужих інших народів, поза своїм патріярхатом або поза своєю територією.

1. Кожний східний клирик, що хоче вибратися до чужих народів поза свій патріярхат і поза свою територію, заки відійде зі своєї єпархії, має одержати дозволення, себто *litteras discessoriales* від свого Ординарія і теж *litteras commendatitias* через свого Ординарія від Св. Східньої Конгрегації, яке то письмо (*litterae commendatitiae*) дається рескриптом, що в ньому будуть зазначені місце, до якого згаданий священник вибирається, і час його побуту там¹).

2. Вище згаданий священник, що перебуває поза своєю єпархією, в усіх справах дисципліни підлягає місцевому Ординарієві й обов'язаний піддатися його порученням, хоча через те не пере-

¹) Can. 804, § 1. Cod. iur. can.

стає ані не зменшується його підданість своєму настоятелю чи патріярхові.

3. Цей священик по приїзді до єпархії, про яку згадується в рескрипті цієї Св. Конгрегації, не може переїздити з неї до іншої, хіба зі слушної причини, признаної єпископом а quo й єпископом *ad quem*, та притім за попередньою згодою обох єпископів, зберігаючи точно умовини, що їх вони можуть поставити¹⁾.

4. По скінченні назначеного часу згаданий священик обов'язаний повернути до своєї єпархії. Колиж поза означений час довше без причини задержиться в місцевості, про яку вище (згадано), місцевий Ординарій нехай не допускає вже його до служення св. Літургії і, *salvo suo iure*, про це повідомить Нунція або Ап. Делегата або цю Св. Конгрегацію²⁾.

5. Такому священикові не вільно виконувати обслуги навіть тимчасово, хіба що для цієї причини прийнято його до даної єпархії або що з поручення чи виразної згоди місцевого Ординарія.

6. Якщо вище згаданий священик продовжив свій побут поза рік з причини духовної обслуги, при кінці кожного року, рахуючи від дня зазначеного в рескрипті, обов'язаний післати до Св. Східньої Конгрегації писемний звіт про релігійний стан своїх вірних і про виконання духовної обслуги; а цей звіт пропонує місцевому Ординарієві, щоби він своїм авторитетом його писемно затвердив, по своїй гадці додаючи свої завваги й сам Ординарій перешле його до Св. Конгрегації³⁾.

7. Йому заборонена яканебудь збірка чи то милостині і грошей чи то stipendій Служб Божих по думці декрету цієї Св. Конгрегації „Saepenumero“ з дня 7 січня 1930 про східніх клириків, що збирають або випрошують милостиню, гроші або stipendії Служб Божих поза східніми територіями або єпархіями.

8. Служення св. Літургії в часі подорожі, чи то коли їде в чужий край чи то коли повертає, може дозволити по своїй гадці настоятель цієї церкви, в якій священик бажає служити, притім під умовиною, що згаданий священик викажеться рескриптом Св. Східньої Конгрегації, про який говориться під 1; крім того має обов'язок настоятель церкви зазначити на цім документі день відправлення й назву церкви разом зі своїм підписом.

Коли би згаданий священик продовжив свій побут довше як треба, настоятель церкви повідомить про це єпископа чи то місцевого Ординарія.

Місцевий Ординарій нехай уже не дозволяє служення св. Літургії священикові, що без поважної причини довше як треба задержується в перехідній місцевості або їздить сюди-туди і *salvo suo iure* повідомить про це Нунція або Ап. Делегата або цю Св. Конгрегацію¹⁾.

¹⁾ Decr. Qua sollerti, d. 23. Dec. 1929, n. 12.

²⁾ Decr. Non raro accidit, d. 2 Jan. 1930, n. 7.

³⁾ Decr. Qua sollerti, n. 14.

9. Дуже прохається преосвящ. єпископів, щоби настоювали зберігання цих норм, якщо мають у своїй єпархії яких священиків східного обряду. Саміж священики нехай стараються зараз пристосуватися до цих норм і нехай просять рескрипту від цієї Св. Конгрегації, якщо його не мають, бо інакше не можуть бути допущені до служення св. Літургії в єпархії поза своєю територією.

Дано в Римі в осідку Св. Східньої Конгрегації, дня 26 вересня 1932.

О. Августин Джемеллі, чина Францисканів. (З нагоди 25-ліття ювілею священства.) 15. березня ц. р. святкував Медіолян торжественно 25-літній ювілей священства о. Августина Джемеллього, ректора католицького університету в Медіоляні.

Життя й діяльність цього непересічного католицького ученого вельми цікаві й багаті в гарні успіхи. О. Джемеллі був первісно лікарем і природником. Підчас своїх студій під впливом матеріялістично-позитивістичної науки попав був він у невірство. Завдяки доброму прикладові свого приятеля з часів студій, людини глибокої віри й побожності, відискав о. Джемеллі дорогу до віри й до Церкви, вступив до чина оо. Францисканів і в березні 1908 прийняв Тайну священства. Набуте своє знання рішив він зужити на те, щоби в науці, яка відчужилася, а то й стала явно ворожою для віри й Церкви та наносила багато лиха молодим людям, здобути належне місце й пошану для Бога і Церкви. І тій високій ідеї і цілі посвятив о. Джемеллі свою працю і своє життя.

Перекоаний про konieczність організованої праці католицьких учених Італії, про konieczність католицького університету або бодай католицького наукового іституту, та не маючи змоги приступити до заснування такого університету, став він поступенно підготвляти ґрунт до цього. В 1909 починає о. Джемеллі видавати журнал „*Rivista di filosofia neoscholastica*“, що був органом цілого католицького університетського руху в Італії, від 1914 р. видає журнал „*Vita e Pensiero*“, в яким поміщує розвідки наукових робітників, що коло нього ґуртувалися, а в 1920 р. за його старанням став появлятися журнал „*Revista del Clero*“. Видавані журнали ґуртували чимраз більше католицькі наукові сили так, що в 1921 р. міг уже теперішній папа, а тодішній медіолянський архієпископ торжественно відкрити католицький університет Христового Серця з двома малими факультетами, до яких в 1924 р. долучився правничий факультет. Під ім'ям провodom о. Джемеллього та завдяки його великому організаційному талантові і невтомній праці університет зростав у наукові сили та славу в науковому світі. Торжественне відкриття університету в новому будинку 8 грудня 1932 р. дало наглядний доказ, що католицький медіолянський університет здобув собі рівноправне місце не тільки серед усіх італійських університетів, але й серед університетів цілого культурного світу.

Огляди й оцінки

(Conspectus et recensiones)

Ks. Dr. M. Sieniatycki, prof. Uniw. Jagiel. w Krakowie, **Апо-
логетика czyli Dogmatyka Fundamentalna**. Kraków, MCMXXXII.
Nakładem autora. Стор. XVI + 379. 8°.

Автор, колишній професор львівського університету, що збагатив уже польську богословську літературу чотирма томами (підручниками) часної богословії, які в своєму часі були оцінювані в „Богословії“, видав наприкінці 1932 р. ще й Апологетику. Мотивом при писанні й видаванні цієї книжки, як каже сам автор в передмові, було те, що бажав дати польській богословській літературі цілість обширнішої догматичної богословії, а світським людям легкий, переконуючий підручник про підставові правди християнської релігії і тимсамим міцні, розумні основи до прийняття всіх інших правд часної догматики. Цей другий мотив видний у цілій книжці, бо автор представляє основні правди обширно і старанно, а при всіх тім просто, легко й популярно.

Матеріал поділений на дві частини: перша про обявлену релігію, друга про католицьку Церкву. Обі частини попереджає короткий вступ (чотири картки) про поняття, методу й поділ богословії, про різницю між богословією й вірою та про поняття і методу апологетики. Всі ті передвступні поняття обробляє автор коротенько, подає тільки позитивні, найконечніші дані, не входить в історичний розвій і залишає теоретичне питання, чи апологетика є наукою і який її хід в історії. Його цікавлять головню позитивні питання, бо він хоче дати не систематично і всесторонню оброблений науковий твір, але практичний провідник-підвалину християнської релігії і тому не роздроблюється.

Перша частина „Про обявлену релігію“ має три розділи: 1. про релігію взагалі, 2. про обявлення взагалі, 3. про факт обявленої релігії. При понятті релігії звертає автор увагу, що релігія обіймає цілого чоловіка, отже його розум, волю, почування й тіло. Тому вже не полягає вона на поодиноких силах душі ані не є впливом якогось поосібного релігійного зміслу. Не є вона сама *universus* гностиків і раціоналізму, не полягає в самій волі волюнтаристів ані в почуваннях модерністів ані також в особнім зміслі Schleiermacher-a й ірраціоналістів. Правдива етика без релігії неможлива, бо релігія це той чинник що обнімає цілого чоловіка й одиноко нормує обовязки та дає щастя одиниці, родині й суспільству. Тут згадує автор коротко про систему моральної автономії Канта та про еволюційну систему Spencer-a. Також знаменне в автора питання про історичний початок релігії. Він не вдовольється старими цитатами Плотарха чи Ціцерона, що немає такого дикого народу, що не мав би релігії,

не вдовольняється розв'язкою закидів, що релігія повстала з обману, страху, незнання і т. п., але йде далше, до позитивної нової науки — етнології, наводить теорію еволюціонізму, магізму й анімізму та новішу теорію Langa Schmidt-а й ін., теорію преанімістичного монотеїзму, що науково виказує первісність монотеїстичної релігії. Не розводиться над етнологічними школами і їх методами, але подає тільки найновіші позитивні висліди цієї науки про первопочини релігії і притім подає досить багато нової етнологічної літератури.

Про объявлення взагалі — про критерії, чуда і пророцтва не можна нічого особливішого сказати. Головне питання в цій першій частині, це питання про факти объявленої релігії. Присвячує йому автор 100 сторін (72—172). На питання: Чи дав Бог людям надприродну релігію, чи об'явив деякі правди? — Відповідає автор: так, в передхристиянським і християнським объявленні. Передхристиянське объявлення міститься в книгах Старого, християнське в книгах Нового Завіту. Автор подає короткий опис кожної книги Старого Завіту, їх автентичність і віродостойність — все на неповних шістьох сторінках. Відтак говорить автор про їх Боже походження. Може не дуже то стисло висловлюється про відношення передхристиянського объявлення до християнського. На ст. 83 читаємо: „Старозавітне объявлення щодо змісту обмежується майже тільки до правд природної релігії“. Певно, що такий вислів не означає ще факту природної релігії в Божій економії, ані не означає, що автор не признає надприродности релігії в тому випадку, якщоб були объявлені в надприродний спосіб релігійні і моральні правди, що їх можна пізнати природним розумом, та все таки вислів є невдалий. Об'явлена релігія від первопочину була і є надприродна і містила в собі таїнства: Воплочення, Непорочного Зачаття Пр. Д. Марії й ін. Боже походження християнського объявлення, що міститься в книгах Нового Завіту, доказує автор із зовнішніх критеріїв, то є з чуд і пророцтв Христа, з Його воскресення, скорого поширення християнства і його спасенного впливу, а також із критеріїв внутрішніх, себто з Божих прикмет самої науки. В доказі зі слів самого Христа, що Він є Месією, відчувається брак історичного пояснення слів: Христос, Месія, Божий післанець, а також бодай кількох даних про історичну особу Ісуса Христа. Добре переведена менша преміса цього доказу, а саме, що Христос говорив правду, бо Він наймудріший і найсвятіший. Говорячи про мудрість Христа, автор торкнувся важливого питання про післанництво терпіння і збув його таким коротким твердженням: „Христос повчив про велику вартість терпіння для освячення чоловіка і зближення його до останньої цілі“. Це замало. Треба було дати бодай один-другий цитат з науки Христа, так як це автор робить, коли говорить, що Христос перший дав нам високе поняття про Бога, або коли говорить про форму Христової проповіді і т. д. У воскресенні Христа розбирає автор головню два моменти: Христос дійсно умер (ст. 121—2) і Христос дійсно воскрес (ст. 123—4). Про погребання Христа не говорить, а про появи говорить тільки як про доказ на воскресення. Це в позитивній частині. В полемічній частині, в критиці й опрокиненні противників Христового воскресення бере під увагу теорію обману, летаргії і галюцинації. Не подає жадного автора - противника, творця або прихильника котроїсь із теорій. Не згадує також про теорію еволюції месіянської ідеї, а тим самим не цікавиться місцем появи: Галилеєю і Юдеєю та перикопою св. Марка. При доказуванні Христового воскресення користується всуїм синоптиками, св. Іваном і св. Павлом, що вказує на популярність трактування, а не на наукове обґрунтування твердження й опрокинення противників у самім корені. Докази із розширення християнства і героїства мучеників це дорадуючі докази і не такі аподиктичні, як з чуд. Добре було би, якщоб це зазначено. Окрім персизму й буддизму, яким автор присвячує дві сторінки, де вже містять і їх критику і порівняння з християнством, іншими релігіями не займається. А це цікаве й корисне апологетичне питання. Те саме треба сказати і про різного роду оккультизм, про який тільки коротка згадка в закінках.

В другій частині мова про католицьку Церкву, про її встановлення, суть, прикмети й ознаки. Починається етимологією слова „Kościoł“ — Ἐκκλησία від ἐκκαλεῖν. Значіння слова бере автор з Нового Завіту, а зі Старого згадує лише два псалми. Цікаве те, що нема стислої дефініції Церкви, хоча дуже

багато й вичерпуюче говориться про всі її елементи (майже ціла одна сторінка). Найобширніше оброблений примат св. Петра і наслідство в приматі (ст. 203—257). Дуже виразно і ядерно поставлено ці два різні питання: Чи римський єпископ є наслідником св. Петра в приматі з Божого права, і друге, чи римський єпископат злучений з приматом з волі Христа, себто чи з Божого права, чи з волі і права людей. В предметі непомилности не подає автор церковної цензури, хоч наводить дану главу ватиканського собору. Правдою вірити є, що папа є непомильний у справах віри й обичаїв в даних умовах, але чи також є предметом віри, що є непомильним напр. в канонізуванні святих, в апробуванні чинів, в видаванні дисциплінарних законів? Такі питання треба би стисло опреділювати. Надхненням св. Письма і Традицією, себто джерелами Божого об'явлення закінчує автор свою книжку.

Хоча в апольогетиці є багато трудних і замотаних правд, однак автор представляє їх вміло, так що жадне з них не мучить читача. Матеріал розложений проглядно, майже за правилами природної логіки. Тези розроблювані легко, приступно, зрозуміло. 380 сторінок (багато малого друку) вміщує в собі значну кількість конечних, основних правд. Стиль легкий, а мова проста, без чужих слів. Головне те, що автор викладає тези позитивно, а відтак обороняє перед закидами, яких при кожній тезі по кілька. Коротко ставить стан kwestії, згадує по більшій часті загально найважніших противників (як виключимо примат св. Петра, де ширше говорить про теорії, що перечать автентичність перикопи св. Матейя про обітницю примату), ставить рішення собору й доказує. Історичний хід тези можна добачити в закидах, але вони не ставлені систематично, а тільки для практичних цілей, для оборони і кращого зрозуміння тези. Мова виключно польська. Всі рішення синодів, цитати св. Письма і Передання подані тільки в перекладі. Література дуже обильна аж до найновішої. В трактаті про Церкву навіть є зібрана особіно література про Схід. Але про східню Церкву цілком автор не говорить ані в своїй першій ані в другій частині. Про „шизматиків“ згадує тільки як про ворогів поодиноких тез. Питома прикмета книжки це ясність, легкість і переконуючі докази. Тому можна сміло сказати, що автор осягнув намічену ціль вповні: світським людям дав добрий і стислий підручник до вивчення і зрозуміння основних правд християнської віри. Також студіюючій богословію молоді принесе вона чималу користь, головну своєю ясністю, природним ходом думок і невимушеною аргументацією. Але для них бажаним було би, крім вище вказаних недомагань, згадати бодай коротко про різні роди апольогетичних метод, поставити ясне поняття догми, Божої, богословської, церковної віри, сказати дещо про відношення і значіння розуму в вірі і т. п., а тоді добра апольогетика автора була би не тільки добра, але й повна.

о. Др. Ст. Сампала.

1. **Les plus beaux Sermons de Saint Augustin réunis et traduits par le Chanoine G. Humeau.** Tome I. Paris VIII-e, 5 rue Bayard. стр. XLI + 297, 8°.

2. **P. Polyeuete Guissard, Portraits Assomtionistes.** Paris VIII-e, Maison de la Bonne Presse. 5. rue Bayard. стр. 412, 8°.

3. Les Eléments d'un Programme Social Catholique. Emmanuel Lacombe. Paris VIII-e. 5 rue Bayard. стор. XVI + 191, 16°.

1. Св. Августин це без сумніву один із найбільших проповідників. Його красномовство назагал популярне. Він має спонтанічність і силу потягання, рідкий дар постійної злуки з аудиторією, уміння оживити сухість навчання порівняннями так влучними як і оригінальними, а головню він має хист найрізноманітнішого і найбагатшого пристосування текстів св. Письма до міри слухачів, яке колинебудь роблено (Вступ, ст. XLIII).

В багатім скарбі проповідничих творів св. Учителя вибрав о. Крилошанин для свого першого тому добру двадцятку бесід, що видавались йому найкращими і найкориснішими для проповідника нашого часу.

Ось кілька заголовків: Про 10 линв або 10 заповідей, про відкладання навернення, про суд, про лихі часи, про пристрасті, про вміння запанування над своїм язиком, пояснення „Отче-нашу“.

О. крил. Імо попередив ці бесіди вступним словом на 44 сторінках п. з. „Проповідник в школі св. Августина“. Є це коротка, але дуже цікава розвідка про церковне красномовство, черпане в цілості з писань св. Учителя.

2. Як вказує на це вступне слово о. Кенара, генерального настоятеля Асумпціоністів, автор дає нам у цій книжці портрети, взяті дещо припадково зпоміж монахів Асумпціоністів.

Зображені в цьому томі, що зрештою обіймає лише першу серію, постаті не мають ніяких претенсій бути найдосконалішими. Автор зупинився над іменами, що на його думку найкраще вважалися з різними ділами або найбільше безпосередню представляли деякі категорії черців Асумпціоністів.

Автор пересуває перед нашими очима наперед силуетки трьох давніх, дуже заслужених отців, дальше силуетки кількох типів місіонарів, учителів чи публіцистів, кількох молодих черців, що померли в силі віку чи то в монастирі чи то в бою у світовій війні, а наприкінці образ двох черців, що освячували себе у низькій службі братів-послугачів.

Головні постаті конгрегації не виступають у цій збірці чи то тому, що вони вже мають свої біографії, чи то тому, що їх історію не можна помістити на кількох сторінках.

Автор на затаює в своїм оповіданні і тіней, які тут і там можна стрінати у його героїв. Якраз тому, завдяки цій щирості його книжка стає більш займава та додає читачеві відваги, а притім не приносить шкоди умершим.

Автор осягнув певно намічену ціль: облегчити пізнання й поважання конгрегації Асумпціоністів та причинитися до зросту покликань.

3. Отся книжка — це програма. Це не теоретична студія про засади соціології (хоч всюди їх видно), але це збір висновків, звязкий і льогічний, що шукає очищення дороги від умової спекуляції до практичної реалізації.

Ця книжка це соціальна програма. Говориться в ній по порядку про питання, що торкаються 1. загального добра, напр. недільного відпочинку, недозволеної спекуляції, безробіття, 2. родини, напр. робітничого мешкання, дітей, винагороди, правової охорони, що належить родині, 3. звання робітника. Щодо цієї останньої точки автор довше затримується над професійною організацією, її засадами, її konieczністю та її добродійствами.

Книжка є соціальною програмою католицькою.

На кожне питання автор представляє й аналізує розвязки, захвалювані трьома соціологічними школами: ліберальною, соціалістичною й католицькою та виказує практичну непридатність двох перших, а корисне пристосування в усіх ділянках суспільного життя католицької соціальної науки.

Автор слушно заключає (стор. 185), що лише католицька соціальна школа може в нинішньому крутізю створити гармонійний і практичний плян, тому що вона іде за тими напрямними ідеями, які можуть усунути небезпечні сні демагогії та перешкоди вузького консерватизму.

Коби то ця програма послужила зразком до акції завтрішнього дня в країнах, для котрих була зачеркнена.

Щоби то змогла вона також і деінде порушити інертність католиків та зробити їх свідомими своєї сили й соціального впливу, котрий вони могли би собі запевнити в своїй батьківщині, якщо прийняли би одностійдну програму, основану на засадах католицької соціальної школи.

о. Йосиф Схрайверс

Ч. св. Ізб.

1. *О. Петро Дзедзик. По думці Христової Євангелії* (І Недільні науки). Вибрані питання релігійного та суспільного життя ч. 3. Львів 1932. Стор. 415, мала 8°.

2. *Dr. Henryk Przeździecki, Biskup Podlaski, Listy pasterskie i przemówienia 1919 — 1928.* Nakładem Diecezjalnej Kurji Podlaskiej w Siedlcach. Poznań, Drukarnia św. Wojciecha 1928. ст. 425.

1. Є це збірка 53 незадовгих, 15—20 хвилюових проповідей, основаних на недільних євангельських зачалах. Автор вибирає із тих зачал що найкращі думки, зодягає їх у мальовничі картини та наводить тут і там вдатні приклади. Проповіди—зладжені для ріжних слухачів, на селі і в місті — дадуться також зужиткувати як екскорти до молоді. Особливо деякі введення до поодиноких проповідей так формою як і стилем є захоплюючі. За зразок бере собі автор новіших німецьких проповідників, звідси уклад наук, їхній поділ, зображення теми виходить удатно й оригінально. Теми практичні, актуальні, живо й популярно переведені, але ділають більше на серце ніж на ум слухачів. Підкреслити треба актуальність та новість таких тем, як: католицька акція, апостольство світських людей, суспільне питання, боротьба з большевизмом, Церква та робітники, поміч для безробітних, боротьба за Христове царство, — чого досі в наших проповідях не було. Мова

наук за малими виїмками літературна, гладка. Стиль ораторський, сердечний, живий, поодинокі образи, порівняння, докази виведені вірно, ясно й займаво. Цінною прикметою цих проповідей це короткість та проглядність і хоча диспозиції при предлоложенню теми не подано, тільки зазначено в підзаголовках, то всеж таки легко зорієнтуватися, про що буде бесіда в даній науці, бо поодинокі частини лучаться тісно зі собою, а їхній зміст надрукований товстим друком.

До хиб тих проповідей треба зачислити занадто реклямові заголовки деяких із них. Правда, є між ними деякі добрі і влучні, як: будьте готові на суд, багатійте у Бога, але вражають такі, як: слуги та робітники — це не робучий скот, схаменіться Каїнові діти, не рабуй ближньому чести, в погоні за щастям. Вони за шумні, за бундючні, надаються може до покликів на реклямових афішах чи оголошеннях, а не на заголовки до церковних промов. Незрозуміле й те, чому всі заголовки мають бути окликами, а не звичайними реченнями. Дивний також заголовок цілої книжки: Вибрані питання..., неясний підзаголовок: По думці Христ. Євангелії. Тут щось гейби бракує. Не знати також, чому ці проповіді зачинаються неділею мясопусною. Природніше булоб неділею про митаря і фарисея (початок Тріоди) або неділею перед Просвіченням (громадянський Новий Рік). Було би теж бажане, щоби крім доказів із досвіду та розумових, яких у цих проповідях найбільше, додати ще докази догматично-апологетичні, особливо клясичні цитати із св. Письма та з творів св. Отців, яких майже нема, і це є хиба. Прикладів також замало. Закінчення замало бадьорі, — самі рекапітуляції змісту. Щодо нових тем, які треба би ще негайно обробити, то були би ось такі: сучасна криза в світлі віри, націоналізм і віра, безкорисна праця для народу й Церкви, свято Христа-Царя, боротьба з сектанством, значіння преси в житті християнина й Церкви, що таке реколекції і їх значіння, християнське виховання дітей (бодай дві), християнське супружжя, розводи, релігія конечна для людей, значіння монашества для нації, нечистий гріх і його наслідки, крадіж в публичних інституціях, приватна власність і комунізм. Одначе те все не зменшує вартости названих наук. Вони вносять дуже багато нового, цінного та актуального в нашу гомілетичну літературу.

2. По світовій війні заводитьсь в Німеччині звичай видавати рік-річно збірки пастирських листів цілого німецького єпископату. В 1931 р. вийшов (Paderborn, Junfermannsche Buchhandlung) такий збірник 33 пастирських листів на 287 сторонах, де поміщено дуже актуальні та живо оброблені теми, як лікувати найбільш пекучі потреби сучасного лихоліття. В Польщі появилися досі дві такі збірки пастирських листів поодиноких єпископів, а саме: Преосв. Теодора Кубіни, єп. Ченстохови, п. з. „W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach“. Ченстохова 1931, та Преосв. Дра Пшездзєцького „Listy pasterskie i przemówienia 1918 — 1928“ з нагоди 10-ліття віднови підляської єпархії, яка не існувала повних 50 літ.

В названій збірці Преосв. Пшедзєцького помішені 51 його пастирських листів та 12 принагідних наук. Листи ці навіяні великою любовю Бога, батьківщини, простолюддя, — містять у собі багато проповідничого матеріалу та писані тепло, живо, з реторичним патосом на актуальні теми, як: значіння посту (ч. 3), пам'ять про померших (ч. 15), вибори до сойму (ч. 23), ювілейний рік 1925 (ч. 36), підмога місіям (ч. 42), релігійна єдність (ч. 49). На особливішу згадку заслуговують листи і промови патріотичні, яких у цілій збірці найбільше, бо аж 12, і то при різних нагодах, як: державна позичка (ч. 4), конституція 3 травня (ч. 7), большевицька інвазія (ч. 11 і 12), чудо над Вислою 15.VIII. 1920 (ч. 16), з нагоди перевезення тлінних останків Єнкезича (ч. 37) та інші. У них автор дає волю своїм патріотичним почуванням та навчає підчинених собі вірних та духовенство, як любити в християнському освітленні рідний край, народню мову, славне минуле, геройські подвиги предків. Є в отсій збірці чимале число листів і промов з нагоди всяких папських торжеств та церковних свят, як з нагоди смерти папи Венедикта XV (ч.19), вибір Пія XI (ч. 20), ювілей конгрегації *De propaganda fide* (ч. 22), коронація Пія XI (35), з нагоди конкордату (ч. 39). В тих листах — деякі з них дуже короткі — зясовано значіння кат. Церкви та римського престолу для людства й Польщі та як за злуку зі св. римською Церквою Підляшша видало сотки мучеників. Для нас найбільше цікавий пастирський лист з нагоди 300-ліття смерти св. Йосафата (ч. 33), дві промови на зїзді у Велеграді в 1924 та 1927 році (ч. 56 і 60) та бесіда на конференції з духовенством т. зв. східно-слов'янського обряду (ч. 58). Шановний автор змальовує якими красками нашого Сятого як великого угодника Божого, що своє життя віддав за єдинення наших братів з кат. Церквою, хоч промовчує, що він був Українцем, порушує справу співжиття (толеранції) з православними й недавно єдиненими т. зв. східно-слов'янського обряду та виказує, що досі зроблено для злуки підляських незєдинених з католицькою Церквою, які при тому виринають труднощі й перестерігає перед деякими політичними чи національними зловживаннями у тій ділянці. Ціла збірка навіяна великим патріотизмом до всього, що національне, що рідне.

Жаль тільки, що у нас немає досі ні одної такої збірки пастирських листів, а надавалисяб до того пастирські послання Митрополита Шептицького, яких досі появилося понад 30.

о. Др. Ів. Фізольт.

Anton Michel, Von Photios zu Kerullarios (Anmerkungen zu Gg. Metochita und V. Laurent). Sonderabdruck aus der Römischen Quartalschrift. 1933, стор. 38, 8°

Час між Фотієм і Керуларієм був досі найбільш неясним в історії церковного роздору. Панував до недавна в науці традиційний погляд, неначеб схизма Фотія в тім майже двістілітнім періоді була вирівняна й забута, неначеб між Царгородом і Ри-

мом існували до часів Керулярія найсердечніші відносини. Бо, мовляв, крім інциденту з Миколою Містиком з причини тетрагамії цисаря Льва Мудрого, полагодженого 920 р., не було опісля жадного напруження. Імператор Роман просив у папи Івана XI потвердження патріярха Теофілякта 933 р., а Василь II Болгаробийник старався при допомозі патріярха Евстатія заключити формальну унію з папою 1024 р., до чого не прийшло, як свідчить Рудольф Глябер, тільки через опозицію франконсько-німецьких монахів.

Такий офіційальний в науці погляд — пущений в курс грецькими уніоністами XIII віку, головню Юрієм Метохітою, учеником Івана Векка — викликав в останніх часах деякі сумніви. Вже Жіжі зазначив у своїй догматиці незєдиненого Сходу, що Керулярій прийшов на готове та що час між Фотієм і Керулярієм цілком не відзначався ідеальними відносинами між Римом і Царгородом. За патріярхів Сизинія (996—8) і Сергія (999—1019) зайшли в Царгороді події, що вказують на явну ворожнечу до Риму. Це вставлення до синодикону царгородської церкви на неділю православя: „Вічная память патріярхам Фотієві й Ігнатієві та анатема на всіх, що проти них щонебудь говорять і пишуть!“ Тут очевидно анатемізується, хоч і не впрост, Рим. Інший факт, що свідчить про ворожнечу до Риму, це усунення папи Сергія IV з диптихів за те, що він перший в інтронізаційнім листі „відпав від віри“, бо вжив у своїм віроісповіданні перший раз *Filioque* (1009 р.). Врешті канонізування Фотія (996 р.) і видання другим накладом його „Енцикліки до престолів Сходу“ з відомими закидами проти Риму — все те разом взяте викликало в науці більш ніж сумнів щодо мирних взаємин між Римом і Царгородом у тих часах. Висліди науки зібрав Anton Michel в своїй солідній і цінній праці п. з. Humbert u. Kerullarios, де загадочній справі відносин Царгороду до Риму присвятив особний розділ: Bestand eine Trennung der griechischen und römischen Kirche schon vor Kerullarios? (II, 22—40). Тут ствердив він джерельно рішуче, що відносини між Царгородом і Римом були в тих часах дуже напружені, а барометром кожночасного напруження в Царгороді був зріст франконсько-німецьких впливів у Римі. Наступило в Римі друге відновлення римського цисарства за Оттона, то Царгород відповідав на це перенесенням мощів Фотія; являлися на римським престолі папи Григорій V, Сильвестер II, Сергій IV, Венедикт VIII, Лев IX, зараз росли в Царгороді протиримські настрої, які маліли за папів Івана XVII і XVIII з роду Кресцентіїв, що були прихильниками Царгороду.

Праця Міхеля стрінулася з острою критикою проф. Льорена, що боронить традиційних поглядів на відносини Царгороду до Риму в часах між Фотієм і Керулярієм. Льорен закидує Міхелеві, що він занадто уневиннює Керулярія, коли твердить, що до Керулярія вже існувала формальна схизма. За поправнішими джерелами треба якраз Керулярієві приписати всю вину, бо він щойно вніс формальну схизму: а) догматизуючи пентархію, б)

проголошуючи себе в енцикліці головою східньої церкви, в) виклинаючи папу на повнім соборі 1054 р. Дальше називає Льюрен відносини Царгороду до Риму перед Керуларієм „les plus cordiales“, а вичеркнення папів з диптихів не вважає доказом формального роздору, бо, як ствердив собор 1089 р. запитаний Олексієм I Комненом, не було ніде акту формального викляття папи. Щобільше, унійне посольство до Риму від Василя II Болгаробийника 1024 р. є доказом мирних відносин, а й місія Гумберта 1054 булаб нонсенсом, колиб уже передтим існувала схизма. Вкінці підносить Льюрен закид (я вважаю його найтяжчим) проти „Паноплії“ Керуларія. Цей твір, якого відкриття принесло славу Міхелеві і зробило певного рода сензацію в византиніці, мав би бути на гадку Льюрена далеко пізнішого походження, десь з кінця XIII в. з часів патріярха Векка.

На всі ті закиди не міг Міхель мовчати. Він опрокидує їх у брошурці „Von Photios zu Kerullarios“, де розбирає критично всі труднощі висунені Льюреном. Передовсім застерігається Міхель, неначеб він хибно оцінив ролю Керуларія в історії східнього розколу. Хоч від Фотія до Керуларія існував формальний роздор з Римом, всеж таки римська церква вважалася в очах Сходу за християнську. Щойно Керуларій висунув нову тезу, що поза грецькою церквою нема правдивої Христової церкви та що латинська церква не є правдивою церквою з причини неважності хрещення і Нсв. Евхаристії. В тім є основна різниця між схизмою Фотія й Керуларія. Зрештою забагато приписується вини Керуларієві, а зменшується її Фотієві, коли без джерельної перевірки фактів, а тільки на підставі полемічної уніятської традиції оцінюються деякі події. До таких належить справа догматизування пентархії Керуларієм, яка без собору є на Сході немислима, дальше енцикліка, де Керуларій мав проголосити себе головою цілої східньої церкви, та фантастичний повний собор, що за Властарем і Францесом (авторами з XIV і XV в.) відбувся ніби 1057/8 р. та на яким мав Керуларій викласти латинську церкву і її голову. В дійсності був це не повний собор, а *synodus ἐνδημοσία* з 1054, на якому Керуларій відплатив Гумбертові за викляття таким же викляттям римських легатів, а енцикліка Керуларія з проголошенням себе головою східньої церкви це нічого іншого, як лист до Петра Антіохійського і його відпис до інших патріярхів, де Керуларій хоче їх приєднати до одного протиримського фронту.

Так само фантастичні є й інші факти, на яких опирається заклчення про сердечні взаємини між Царгородом і Римом. Тут належить анекдотка про мнине посольство Василя II Болгаробийника до папи Івана XIX в 1024 р., про яку знав на диво ліпше Глябер, ніж його земляк Гумберт, що ніде не згадує про це ані словечком. А вже найкраще свідчить про ці ідеальні відносини вичеркнення папи Сергія IV в Царгороді з диптихів за Filioque в 1009 р. та прийняття на злість Грекам цього Filioque, котрому за Карла Великого так противний був папа Лев III, до

латинської літургії в Римі на просьбу Генрика IV в р. 1014. Це вичеркування папи з диптихів рівнялося формальному викляттю, бо вичеркувано папів за мниму єресь. І навпаки, прийняття папи назад до диптихів оферує мниме посольство з 1024 р. за ціну унії. Вкінці сам Льорен противорічить собі в оцінці відносин між Царгородом та Римом в рр. 1012—54, коли раз називає Царгород повздержливим у виступах проти папи, а другий раз каже, що тоді був стан тихої війни між Царгородом і Римом.

Щож до закиду, що „Паноплія“ приписувана Керулярієві є пізнішого походження, боронить Міхель його авторства внутрішніми раціями. Передовсім автор з часів патріарха Векка, в яких на гадку Льорена мала повстати „Паноплія“, не міг визначатися так докладною знайомістю подій з 1054 р., що взагалі було рідкістю серед тодішніх Греків. Дальше півтретя віку по Керулярієві були інші умовини унії: примат, поминання папи й апеляція до Риму, чого ані Пселлій, сучасник Керулярія, ані сама „Паноплія“ ще не знають, бо примат містився тоді вже в прийнятті папів до диптихів.

Врешті поіменно цитовані в „Паноплії“ грецькі філософи Аристотель і Плятон вказують на академію, заложену в тім часі Константином IX Маномархом.

Отже Міхель збиває успішно всі поважніші закиди Льорена, піднесені проти його студії. Чи це вже останнє слово оборони нових наукових здобутків у византиніці, незадовго побачимо.

о. А. Іщак.

1) *Др. М. А. Андреева, Очерки по культурѣ византійскаго двора въ XIII в. Rozprawy Kral. Ceske Spol. Nauk. Tř. fil.-hist.-jazykozpyt. Nova Rada (VIII), čis. 3. V Praze 1927, ст. 208. 4^о.*

2) *Názory Theodora II Laskarisa o ideálním panovníku. „Z dějin východní Evropy a Slovanstva“. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi k šedesátým narozeninám. Praha 1928, ст. 71—76.*

3) *Полемика Ѳедора II Ласкаря съ Никифоромъ Влемидомъ. Zvláštní otisk z Věstniku Kral. Čes. Spol. Nauk. Tř. I. V Praze 1929, ст. 36. 8^о.*

4) *Адресаты и датировка двух писем Никифора Влемиды. Оттиск из „Сборника статей, посвященных Павлу Николаевичу Милюкову“ (1859—1929). Прага 1929, ст. 193—204.*

5) *Къ вопросу о составѣ „Клиторологія“, Филовея. Отд. оттискъ изъ „Seminarium Kondakovianum“ I. Prague 1928, ст. 14. 6^о.*

Молода російська византиністка доцентка Марія Ол. Андреева головну увагу в своїй науковій роботі над історією Византії звернула на вельми інтересний та спеціально важний і для нашої історії нікейський період, в котрім, як відомо, Византія переживала тяжку політичну кризу (Константинопіль був у руках „латинян“, інші византійські землі розбиті між кількома малими

державами), але рівночасно з тим започаткувала добу відродження византійської культури. Наслідницею византійських політичних традицій і культури по упадку Константинополя стала Нікея. Головним осередком византійської цивілізації зробився двір нікейських цесарів — Ласкарів. І хоч ця нікейська імперія ані величиною ані політичною силою не могла рівнятися з давнішою Византією і двір нікейських цесарів відповідно теж уляг зміні, всеж таки Нікея зі своїм цесарським двором Ласкарів у багатьох відношеннях не тільки не уступала давнійшій Византії, але й виявила поступ. Нікейська імперія Ласкарів звільнилася від давнішого византійського марнотратства та системи визиску підданих громадян, цесарі Ласкарі виявляли дбайливість про інтереси й добробут населення, цесарський двір належно виконував функції адміністративного центру нікейської імперії, а в разі потреби (напр. підчас прийняття чужоземних послів і т. п.) міг блиснути й зовнішньою розкішшю незгірш византійського з ліпших часів Византії. Разом з тим нікейська імперія вела досить успішну боротьбу з наступом турецьких орд зі сходу й була таким чином заборолом всього грецького та взагалі балканського, а почасти й європейського світу від Турків. Характеристичною рисою нікейсько-византійської імперії було певне зближення її з Заходом як у суспільно-політичній організації так і в культурі. Це зіткнення з Заходом та засвоєння певних елементів західньої суспільно-політичної організації й культури мало і позитивні і негативні сторони. Найбільш негативним було засвоєння від „латинської“ імперії феодалних основ суспільно-державного устрою, що потягло за собою внутрішню боротьбу між цесарем і аристократією-мегістами ітд. Натомісць у сфері культурній зіткнення з Заходом дало здебільшого позитивні наслідки, що особливо яскраво виявилось в відродженні византійського мистецтва, хоч найвизначніші представники тогочасної византійської культури, зокрема Теодор II Ласкар, гірко нарікали на „варваризацію“ Византії внаслідок поширення „варварських“ західніх впливів. А впливи Заходу, хоч він тоді під оглядом культурним безперечно не перевищував Византії, пробивалися в найрізніших сферах византійського життя; навіть в грецькій мові, в якій появляється в тім часі — правда, покищо лише в мові розмовній — все більше чужих, західніх слів. Вкінці, на що треба звернути особливу увагу, в нікейській імперії, внаслідок зіткнення з Заходом, виникли й стали вельми „актуальними“ справи церковної унії та погодження східніх і західніх релігійно-догматичних поглядів.

В кожному разі нікейська імперія виявляла інтензивну творчість і еволюцію в найрізніших ділянках життя, творила й розвивала нові форми й культурні цінності. Тож не диво, що в цьому періоді, не вважаючи на упадок політичної могутності Византії, бачимо поширення й зміцнення культурних впливів Византії, передовсім у південно- та східно-словянським світі, а пізніше й на Заході. XIII-е століття уявляє собою до певної

міри критичний момент в історії південно- і східно-словянської культури. Південне й східне словянство входить у безпосередній контакт із Заходом¹⁾. Можна сказати, що в XIII ст. відбувається така мовчазна боротьба між Заходом і Візантією за „душу“ східного й південного словянства. Перемогу — і то повну — в цій боротьбі одержує культура візантійська, здобувачи особливо сильний вплив передусім на церковне життя, літературу й малярство південно- та східно-словянських країв вже в дещо дальшій добі (XIV—XV ст.) у т. зв. добі Палеологів²⁾. Для історика незнайомого докладно з візантійською культурою XIII—XIV ст., тобто з культурою нікейської імперії та імперії Палеологів, ця культурна перемога Візантії над Заходом на наших землях у XIII—XIV ст. видається чимсь дивним, незрозумілим і рівночасно вельми шкідливим.

Отже досліді над історією Візантії XIII ст., чи радше нікейської імперії з її візантійською культурою, мають для нас велике значіння. Тому й уважаємо за необхідне звернути спеціальну увагу на зазначені вгорі праці М. О. Андрєвої про візантійську культуру нікейської доби.

Особливо велике значіння серед них мають широкі й дуже різноманітні щодо змісту „Очерки по культурѣ византійскаго двора в XIII в.“, в яких авторка дала далеко більше, ніж обіцяє назва цієї книжки. По суті в цій книжці знаходимо не лише нарис, але досить суцільний образ візантійської культури нікейського періоду за винятком лише малярства й будівництва. Авторка належно освітлює в цих „Очерках“ і суспільно-політичну організацію нікейської держави і політику нікейських цесарів і їх особисте життя, інтереси, відносини до аристократії й народу ітд., і тогочасні церковні справи та церковно-релігійні течії, зокрема згадує змагання до церковної унії, прояви, філенотичної ідеї ітд., — широко узглядає рівнож устрій двору, війська ітп., а також добре змальовує розвій науки, письменства, пробудження інтересу й захоплення старинним (античним) світом, зокрема старо-грецьким мистецтвом, старинною філософією ітд., зазначає широке зацікавлення наукою, поширене мценатство, оповідає про стан і устрій шкільництва, про літературно-наукові гуртки, сценічні вистави, спорт ітд., дає характе-

¹⁾ Очевидно, що і в попереднім часі бували періоди дуже оживлених зносин і контакту з Заходом, а також і сильної боротьби західних та візантійських впливів на словянських землях — в Чехії, в Болгарії, на Русі, але здається, що такого тислого й безпосереднього зіткнення південного й східного словянства (зокрема Болгарії й Галичини та Волині) з Заходом, як у XII ст., передтим не було.

²⁾ Про візантійське мистецтво доби Палеологів та його вплив на східно-словянське мистецтво нещодавно коротко, але яскраво оповів Др. Володимир Залозецький у своїм відчиті на інвуграційній академії гр.-катол. Богословської Академії у Львові в жовтні 1932 р. (Відчит цей видрукований у „Мегі“, 1932, чч. 41 і 42 п. н.: „Доба Палеологів і її мистецтво“ й „Фрескове малярство доби Палеологів на Україні“).

ристики цісарів, патріархів та деяких інших найвизначніших духовних осіб, найбільших тогочасних учених ітд.

Словом, „Очерки“ дають майже суцільний і повний (хоч і не зовсім систематичний) огляд нікейсько-византійської культури XIII ст., заповнюючи таким чином велику прогалину в византологічній науці, якій до появи цих „Очерків“ бракувало спеціального огляду византійської культури нікейської доби.

Джерела й найважливіша література використані авторкою докладно й добре. З погляду архітекτονіки праці можнаб закинути авторці деяку невиробленість пляну й занадто широке розроблення деяких дрібних питань при рівночаснім занадто короткім обговоренні деяких справ важніших. Та в загальному ці недостачі не є вже такі великі, і в цілому праця п. Андреєвої дає належний синтетичний образ нікейсько-византійської культури XIII ст. Взагалі з методологічного боку ця праця стоїть на належній науковій височині.

Натомісь треба закинути авторці недостатнє оброблення праці, що завважається навіть у мові авторки (численні стилістичні, а іноді навіть граматичні помилки!). Авторка не дбає ані про форму вислову ані про яскраве скристалізування думок у стислих і виразних реченнях, наслідком чого виникають часом у її праці деякі неясності, напр. при обговоренні питання про західний вплив на византійську богословію XIII ст. З оповідання авторки лишається неясним, чи вона признає чи відкидає існування західних впливів на тогочасних грецьких богословів, бо в однім місці каже, що твердження західних учених про вплив західньої богословії на погляди Г. Акрополіта (богослова, найближчого по поглядах до західніх) є безпідставне, а на іншій місці, навпаки, признає, що західні впливи відбилися навіть у богословії нікео-византійців. Зрештою таких хиб у авторки мало.

Інші чотири названі вгорі праці п. Андреєвої становлять ніби доповнення до її головної й найціннішої праці — обговорених „Очерків“. В нарисі „Názory Theodora II Laskarisa o ideálnim rápovniku“ авторка дає коротку, але досить яскраву характеристику поглядів Теодора II, без сумніву одного з найвизначніших і найталановитіших византійських цісарів і zarazom також визначного ученого, на ідеал монарха. В цій творі Теодор перечислював та пояснював прикмети (або чесноти), які повинні бути в кожного доброго монарха: це передусім добродійність, далі правдивість, старанність, милостивість, терпеливість, спокій, виrozumілість, постійність, чоловіколюбність, мужність, справедливість ітд. Всіх чеснот вказується 19. В цілому встає перед нами ідеал, досить близький до ідеалу монарха в дусі просвіченого абсолютизму. Теодор II дійсно був прихильником абсолютистичної системи, але опертої на ідеї виконання монархом своїх обовязків і в значній мірі основаної — оскільки правильно, це вже інше питання — на християнській релігії.

Авторка добре схарактеризувала погляди Теодора II, але нажаль не зробила з тої характеристики філософічно-прав-

ничих висновків та взагалі не дала філософічно правничої аналізи твору й поглядів Теодора II. Таким чином праця лишилася наче незакінчена. Проте можливо, що авторка була обмежена місцем і тому не розробила докладніше своєї інтересної теми.

Властиво тоїж теми, тільки значно ширше й дещо іншого погляду, торкається і в нарисі „Полемика Θεοδoρa II Λασκαρyς сь Никиф. Влеммидомъ“. Влеммід це один з найбільших умів византійського світу, найвизначніший учений у Нікеї в XIII ст., кількаразовий кандидат на царгородського патріарха, учитель Теодора II і спершу його близький приятель, а пізніше один із найвизначніших виразників опозиції проти Теодорового абсолютизму. Полеміка Теодора II і Влемміда дуже цікава в багатьох відношеннях. Вона характеризує і основні течії тогочасної византійської політичної думки і відбиває різні сторони византійського політичного життя, побуту ітд., — вкінці вплив богословії та взагалі релігії на політичні концепції та погляди византійців. Для нас цей нарис цікавий ще й тим, що византійські політичні ідеї, як то виказують Вельденберг, М. Шахматов та ін., мали значний вплив на розвиток політичних ідей на Русі. Шкода тільки, що й цей нарис трохи закороткий і теж недостатно узгляднює філософічно-правну сторону порушених у нім питань.

Короткий, але дуже змістовий нарис „Адресаты и датировка двух писем Никифора Влеммида“ цікавий для нас головню порушеними в нім питаннями з обсягу тогочасних релігійно-догматичних та церковних справ. Один із тих двох листів Влемміда, які обговорює авторка в цім нарисі, посвячений спеціально релігійно-догматичній диспуті з легатами римського престолу про походження Св. Духа на соборі в Нікеї 1250 р. Влеммід заступав у тім часі „середній“ погляд — про походження Св. Духа через Сина. При тім авторка торкається і взагалі тодішніх спроб церковного порозуміння між Сходом і Заходом і зокрема відношення до цієї справи Теодора II і Влемміда та конфлікту між ними, що виник почасти із не зовсім рішучого становища Влемміда. Тут же принагідно торкається авторка знову абсолютистичної політичної теорії Теодора II, а також зв'язаних з нею цезаропапістичних поглядів цісаря у відношенні до церкви.

Нарис „Къ вопросу о составѣ „Клиторологія“ Филоөөя“ має суто-спеціальний характер. Авторка освітлює в нім питання про списи-показчики різних византійських двірських ранг (XII-XIII ст.), по яких розміщувано вищих і дальших урядовців на двірських пирах. Питання це очевидно має деяке значіння для визначення складу тодішнього византійського урядництва та значіння різних урядничих посад.

Загалом, усі византологічні праці п. Андреевої, а особливо, розуміється, її „Очерки по культурѣ византійскаго двора въ XII в.“ слід признати корисним придбанням сучасної византології.

В. Заїкин.

Der Grosse Herder. Nachschlagewerk für Wissen u. Leben
III B. Freiburg im Br.

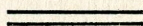
Відомий Гердерівський „Konversationslexikon“, що виходить у четвертій виданню під заголовком „Der Grosse Herder“, продовжує без уваги на кризу своє видавництво. Третій том цього лексикону обнімає 1630 сторінок великої вісімки та містить ключі в алфавітному порядку між С — Е; є багато ілюстрований та заосмотрений мапками країв і місцевостей; подає короткі але основні відомості зі всіх областей людського знання, серед яких є належно узгляднена також богословія. Тут стріне католицький читач однаково добре короткі дані про визначніших німецьких богословів і церковних достойників, напр. про Катрайна або кардинала Ерле, як і фахові богословські статті про супружжа (Ehe), власність (Eigentum) або про католицького артиста Альбрехта Діпера, а навіть про фахового пасічника пароха Дікержона.

Видавництво „Der Grosse Herder“ може послужити зразком для подібних видавництв у нас, а саме для української Енциклопедії, si magna cum parvis comparare licet.

Як додаток до великого Гердерівського лексикону появився вже в тамтому році окремих том п. з. „Herders Welt u. Wirtschafts-atlas“, який обнімає 106 географічних мапок і 65 господарських карт з докладними цифрами про число мешканців, їх мову та віроісповідання, їх кліматичні, господарсько-торговельні й політичні умовини.

Поалфавітний список місцевостей при кінці книги облегчує орієнтацію на мапках.

о. А. Ішак.

Всячина — хроніка

(Varia — chronica)

З греко-католицької Богословської Академії у Львові.
Літній семестер почався 1 березня. В Академії вписаних у цьому семестрі 285 звичайних та 5 надзвичайних слухачів, і так: 1. на філософічному звичайних слухачів 161, (97 — I р., 64 — II р.) та 1 надзвичайний, 2. на теологічному — звичайних 124, (58 — III р., 30 — IV р., 36 — V р.) та 4-х надзвичайних.

Католицькі університети в Римі. Григоріянський університет, з яким злучені папські інститути Біблійний і Східний, має 8 факультетів: богословський, філософічний, канонічного права, церковної історії й місіології, що є властиві давньому Григоріянському університетові. Два останні, а саме факультет церковної історії й місіології відкриті щойно 1932/33 р. На Біблійнім інституті є два факультети: біблійних наук і старинного Сходу, а на Східньому інституті є факультет наук про християнський Схід. Крім того є ще дворічний магістерський курс (cursus magisterii) богословії й філософії для докторів тих наук. Є теж і вищий дволітній курс латини. При університеті є Вищий інститут релігійної культури для світських інтелігентів. В акад. році 1931/32 на трьох факультетах Григоріянського університету разом з магістерськими курсами викладало 69 професорів. Студентів у тому році було 1703 з 50-и держав, що належали до 77 різних національних колегій, семінарій, інститутів або чернечих чинів. — *Angelicum*, університет під проводом оо. Домініканів, начислав біля 550 слухачів на всіх факультетах. — *Athaenaeum Pontificium Seminarium Romanum* (Laterano), вища школа богословських наук у першу чергу для клиру римської єпархії з окремим факультетом права т. зв. *Apollinareum*, мало понад 525 слухачів. — *Athaenaeum Pontificium Collegium Urbanianum de Propaganda Fide* мало теж понад 525 слухачів, передусім з місійних країв або з тих монаших згромаджень, яких завданням працювати на місіях у поганських краях. Пропаганда це університет, що з короткою перервою фреквентують наші українські питомці від повстання окремої української колегії аж по нинішній день, як також і інші колегії східних обрядів. Треба ще тут згадати високі школи великих монаших чинів при головних їх міжнародніх колегіях, як бенедиктинське *Anselmianum*, францисканське *Antonianum*, кармелітські колегії св. Альберта і св. Тереси

і т. д. — Крім того є ще в Римі спеціальні інститути для поодиноких наук, як: Папська Академія Нобілів, згадані вже інститути Біблійний і Східній, Папський інститут церковної археології, Папський інститут церковної музики й ін.

Високі католицькі школи з правами надавати наукові ступні. На цілому світі є 105 інститутів (себто університетів чи факультетів), що мають право надавати докторські ступні з церковних наук. Кількість факультетів є більша, бо в деяких високих школах є по кілька факультетів церковних наук, а саме: 95 факультетів богословських, 41 філософічних, 32 канонічного права. Враховані вже тут і ті католицькі церковні факультети, що є при державних університетах. З вичислених 168 факультетів — 23 ведуть монаші чини, а то: Єзуїти 14, Бендиктинці 4, Домініканці 3, Обляти Неп. Зачаття 1 й Сульпіціани 1. — Як бачимо, в цій статистиці не є вміщені спеціальні вищі інститути й католицькі університети з іншими нецерковними факультетами.

Богословський факультет лювенського університету в Бельгії святкував минувшого року 500-ліття свого існування (оснований папою Євгеном IV дня 7 березня 1932). З тієї нагоди появилися у присвяченому ювілеєві числі „*Ephemerides Theologicae Lovanienses*“ за жовтень м. р. численні статті, що висвітлюють його історію аж до наших днів.

150-ліття гр. кат. Духовної Семинарії у Львові, основаної 1783 р. австрійським цісарем Йосифом II, припадає цього року. З тієї нагоди має появитися збірня праця, що всебічно має висвітлити історію та значіння цієї інституції для гр. кат. Церкви та українського народу.

VII. Зїзд Союзу богословських заведень у Польщі відбувся цього року в днях 19—21 квітня у Вильні, при участі 65 ректорів та професорів богословських заведень Польщі. Так на пленарних, як і на секційних засіданнях виголошено багато рефератів. У зїзді працювали такі секції: філософічна, догматично-апольоґетична, богословсько-моральна, біблійна, правно-канонічна, літурґічна, аскетична, педагогічно-катихитична, гомілетична, суспільних наук, душпастирська та секція історії Церкви.

Тексти св. Письма Нового Завіту в грецькій і латинській мовах з критичним апаратом до обох текстів видав заходом Папського Біблійного Інституту о. Авґ. Мерк Т. І. Католицьке видання подібне до анальогічних некатолицьких видань, напр. Геценавера, Нестлього і т. д. і є початком здійснювання намірів Інституту — давати поступенно критичне видання усіх св. Книг.

Oriens, новий журнал-двомісячник посвячений релігійним справам Сходу, почав виходити з початком цього року. Видає його Східня місія оо. Єзуїтів у Кракові, редагує о. Іван Урбан. Дотепер появилося його два числа.

Богословське Наукове Т-во

(Societas Theologica)

IV Науковий збір дійсних членів Богословського Наукового Товариства у Львові відбувся 30 листопада 1932 р. з таким порядком нарад: 1. Звіт голови з діяльності Товариства за останні три роки. 2. Виклад о. проф. Дра А. Іщака на тему: Захарія Копистенський і його „Палінодія“. 3. Виклад о. Дра Г. Костельника на тему: Поняття матерії у старинних атомістів і в найновіших фізиків. 4. Дискусія. 5. Приняття нових дійсних членів до секцій. 6. Евентуалія.

Присутні: о. рект. Др. Й. Сліпий, о. дек. Др. Т. Мишковський, о. кан. Л. Лужницький, о. кан. Ю. Дзерович, о. проф. Др. А. Ішак, о. Др. Г. Костельник, проф. Др. М. Чубатий, проф. Др. Гординський, о. Йосафат Скрутень Ч. С. В. В., о. Садовський. Крім того були присутні як гості: о. Др. В. Максимець і Др. Ластовецький.

Засідання Наукового Збору відкрив голова Товариства о. рект. Др. Й. Сліпий присвячуючи перші слова згадці про померших дійсних членів Б. Н. Т. о. Дра Дорожинського, о. Дра Кархута і Дра Ковшевича. Всі присутні вшанували їх пам'ять повстанням з місць. На внесення голови вибрано на президента Наукового Збору о. дек. Дра Т. Мишковського, який покликав на секретаря о. И. Скрутня Ч. С. В. В.

1. У своєму звіті з діяльності Товариства зясував о. рект. Др. Й. Сліпий діяльність окремих секцій, вказуючи на те, що в останніх трьох роках найбільше активності виявила історично-правнича секція. Бібліотека Товариства зросла за той час з 3.622 на 4.766 чисел (усього около 10.000 томів). В органі Т-ва (в „Богословії“) надруковано за згадане тріліття цілий ряд наукових праць, а саме: 3 з догматики, 2 з філософії, 3 з історії, 4 з права, 1 з археології та коло 100 рецензій. Крім того видало Товариство 5 праць окремими відбитками в серії „Видання Богословії“. Товариство брало також активну участь у цілому ряді зїздів, (у Празі 1930 р., у Велеграді 1932 р., у Пинську 1930, 1931, і 1932 р.), на яких делегати Т-ва відчитали свої реферати. До діяльності Т-ва треба зачислити також приготування до великої наукової монографії про храм св. Юра у Львові та підтримку Дра В. Січинського у його дослідній праці над архітектурою цього храму й інших старовинних церков. Заходи в справі видання архівних матеріалів до історії Унії та в справі закупки власного дому залишилися покищо без успіху.

2. Після того о. проф. Др. А. Ішак виголосив свій виклад. У першій частині прелєгент спинився на загальній картині життя й діяльності Захарії Копистенського, того найвизначнішого київського богослова передмогилянської доби, що походив з Галичини, а в другій частині подав аналізу його „Палінодії“. Кінцевий висновок прелєгента такий, що Копистенський у першій, догматичній частині своєї праці був найменше самостійний, бо майже дослівно відписав цю частину від Марка Антонія Господнічіча. Зате у трьох дальших частинах — правничій, історичній і полемічній, зверненій проти берестейської Унії — виявив він небуденне знання церковних канонів та сучасної полемічної літератури, а також знання давніших византійських авторів фотіянського напрямку.

3. О. Др. Г. Костельник зясував у своєму викладі нестійність матеріялістичного світогляду супроти найновіших дослідів фізики й біології. Перевага енергетичного світогляду, який і саму матерію розуміє як особливий стан енергії, це по своїй суті заперечення матеріялізму. Найновіші здобутки фізики й біології не протирачають, а навпаки підтримують християнський дуалістичний світогляд.

4. Звіт голови Товариства прийнято одноголосно без дискусії. Над обома рефератами розвинулася наукова дускусія, що принесла деякі нові подробиці та видвигнула, окремі побажання щодо повного зясування предмету обох рефератів. У дискусії над рефератом о. Дра Ішака забирали голос: Др. Чубатий, о. Й. Скрутень, о. Йосиф Сліпий та о. Др. Костельник. У дискусії над рефератом о. Дра Костельника забирали голос: Др. Я. Гординський та о. Й. Скрутень.

5. На внесення о. ректора Дра Й. Сліпого Науковий Збір Б. Н. Т. прийняв до філософічно-богословської секції на дійсних членів німецьких професорів богословії Дра Ляндграфа та Дра Шмавса, на внесення практично-богословської секції Науковий Збір прийняв на дійсного члена секції Дра Константина Чеховича, на внесення історично-правничої секції прийнято: о. Дра Л. Глинку, о. ред. К. Королевського, о. Стефановича, о. С. Матковського, Дра Я. Пастернака, Дра В. Залозецького і Дра Андруховича.

6. Вкінці Науковий Збір прийняв до відома плян о. ректора Дра Й. Сліпого, щоби Б. Н. Т., знагоди 150-літнього ювілею заложення Генеральної Семинарії у Львові, взяло участь у збірнику праць і спогадів про цю українську установу.

На тім Науковий Збір закінчено.

Засідання Ради Богословського Наукового Товариства відбулося 12 березня 1933. На цьому засіданні управилено справу членів, що від довшого часу залягають з членськими вкладками, в той спосіб, що вони згідно з § 186 статуту перестають бути членами Товариства. На тому ж засіданні прийнято в члени: о. Дра Сампару Степана (Львів) і о. Дра Максимця Володимира (Львів).

Книжки й часописи

(I Libri et II ephemerides)

I.

Дорошенко В.: Гете в українських перекладах, переспівах та наслідуваннях. Львів 1932. Накладом бібліографічної комісії Наукового Т-ва ім. Шевченка. Стор. 10. 8°.

А. В. Карташовъ: На путяхъ къ Вселенскому Собору. Paris 1932. YMCA Press. Стор. 140. 12°.

Кишакевич Й.: Служба Божа по західно-українському напіву на мішаний хор. Львів 1932. 4°.

Кучабський Василь: Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові. Львів 1933. Накладом видавничої кооперативи „Мета“. Стор. 236+XVI. 12°.

Огієнко Іван, проф. Др.: Лисейська Тріодь 1734 року. З історії української мови в XVII віці. Варшава 1932. Стор. 34. 12°.

Свенціцький І., Дорошенко В., Гординський Я., Раковський І.: В століття смерті Йогана Вольфганга Гете. Львів 1932. Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка. Стор. 75. 8°.

Г. П. Федотовъ: Святыя древней Руси. Paris XV 1931. YMCA Press. Стор. 260. 12°.

Беларускі Календар на 1933 год. Вільня. Виданье Я. Малецкага. Стор. 100. 12°.

La Phénoménologie Juvisy, 12 septembre 1932. Société Thomiste. Kain, Belgique. Стор. 113. 8°.

Barsotti R.: Sigeri de Brabantia de aeternitate mundi. Opuscula et textus historiam Ecclesiae atque doctrinam illustrantia. Series scholastica. Fasc. XIII. Monasterii 1933. Стор. 30. 16°.

Beer G.: Job et Proverbia. Stuttgart 1932. Priv. Württ. Bibelanstalt. Стор. 91. 8°.

Halban Leon: Zanik supremacji państwa nad Kościołem w Niemczech. Lwów 1933. Nakładem redakcji Przemysław Dąbkowskiego. Стор. 57. 8°.

Janvier Marie-Albert: La Passion de Notre Seigneur Jésus-Christ et la morale chrétienne. II. 1913 à 1924. Paris VI. 1931. Стор. 256. 12°.

Karl Adam: Die sakramentale Weihe der Ehe. Zweite Auflage. Herder. Freiburg im Breisgau 1933. Стор. 23. 16°.

Koch H.: Auf Athos, dem Heiligen Berge. Posen 1933. Verlag des Evangelischen Pressverbandes für Oesterreich. Стор. 40. 8°.

Przeździecki Henryk, Biskup Podlaski: O pracy unijnej w Polsce. List pasterski. Warszawa 1933. Nakładem Polskiej Agencji Prasowej. Стр. 38. 16°.

S. Congregazione Orientale: Codificazione canonica orientale. Fonti. Fasc. VIII. Studi storici sulle fonti del diritto canonico orientale. Roma 1932. Tipografia Poliglotta Vaticana.

Stapper R.: Ordo Romanus primus de missa papali. Opuscula et textus historiam Ecclesiae eiusque vitam atque doctrinam illustrantia. Series liturgica. Fasc. I. Monasterii 1933. Стр. 33. 16°.

II

Добрий Пастир. Станиславів (Липова 11).

1932. ч. 4. о. Т. Галушинський ЧСВВ: Апостольські покликання в Євангеліях. о. О. Орський: Капіталізм і марксизм у світлі Енцикліки Пія XI. „Quadragesimo anno“. о. Ізидор Луб ЧСВВ: Значіння Замойського Собору в історії УНІ. На вибрані теми і т. д.

Душпастирь. Ужгородъ. Епархіяльна Касса.

1933. ч. 1—2. Д. Поповичъ: Наша найбільша задача въ новомъ году. Фаховець: О Дереровихъ опасныхъ законопроектахъ. Архипастырское посланіе.

Благовѣсть. Paris XIII (10, Avenue de la Soeur-Rosalie).

1932. ч. 8. A nos lecteurs. Свящ. А. Сиягинъ: Наталія Григорьевна Нарышкина, изъ дочерей милосердія св. Викентія де Поль. Н. Бокъ: Русско-ватиканскія отношенія передъ войной. Ватиканъ и русское правительство наканунѣ войны. В. Д.: VI-ой Уніонистическій Велеградскій Конгрессъ. І. Колышко: Двѣ тактики. Хроника, ітд.

Духовна Стража. Кральєвина Југославија.

1932. Год. V. Број. 4. Лествица наравственог савршенства. Тумаченъ посланице св. Павла Филиппьянима. Из живота преподобног Пахомија Великого. М. Ненадович: Прилози за повест манастира Бездина у Банату. Архимандрит Иларион Руварац. Говор при монашком постригу. Опоризеванъ наших манастира. М. Матиш: Из монашке ђегіје. Белишке, ітд.

Нива. Львів (Коперника 36).

1932. ч. 12. Митрополит Андрей: З викладів про аскетику. Й. Р.: Чи священники легковажуть потребу села. о. С. Матковський: Похвала або культ Пресв. Діви Богородиці Марії в гр. кат. Церкві. о. Др. Г. Костельник: Генеза жіночого й мужеського полу. Р. І. Данилевич: Літургічний рух у Німеччині. о. Теодор Цегельський: Дещо зі священничої традиції. о. Павло Штокалко: Кілька завваг дотично порядку в часі богослужень. о. Ю. Дзерович: Вісті з Тов. св. Андрея. Місії ітд.

1933. ч. 1. Поклін праці. Митрополит Андрей: З викладів про аскетику. о. О. Гайдукевич: На порушену тему. Рауль Плі: Праця апостола — званням. о. Др. Г. Костельник: Генеза жіночого й мужеського полу. о. В. Кедринський: Хто є основником Згромадження Сестер Служебниць. Всячина ітд.

1933. ч. 2. Молодъ Христови. о. П. Жевуський: Голос Св. Отця про енцикліку „*Requiem Novarum*“. Рауль Плі Т. І.: Праця апостола — званням. о. Б. К.: Про парохіяльні сади. о. Др. Г. Костельник: Генеза жіночого й мужеського полу. о. Т. Цегельський і о. Й. Ганкевич: Дещо зі священничої традиції. о. Т. Богачевський і о. Н. С.: Хто був основником Згромадження СС. Служебниць. Всячина, ітд.

Дзвони. Львів (Японська 7).

1932. ч. 12. У. Кравченко: Наш Архієрей. Надії Свято. У. Самчук: Волинь. В. Лімниченко: Моїй доні. о. Т. Жевуський: Середні віки й Византия. Киднир: Троцькому й Агабекові в альбом. Б. І. Антонич: Криза сучасної

літератури. *Др. В. Кучабський*: Вага і завдання Зах. Укр. Держави серед сил Європи 1918-19 рр. 3. Взаємовідношення між Зах. Україною і Наддніпрящиною. *О. Мицюк*: Тадей Р. Рильський (1840—1902) як хлопоман і економіст. Хроніка. і т. д.

1933. ч. 1. *У. Кравченко*: Над Йорданом. *В. Ракочий*: Муза. *Г. Костельник*: Іскри (Світло, Сумніви). *У. Самчук*: Волинь. *Г. Фефєро*: Могутність і досконалість в літературі й мистецтві. *В. Мироніський*: О. Олесь. *Др. В. Кучабський*: Вага й завдання Зах. Української Держави серед сил Сх. Європи 1918-19: 3. Взаємовідношення між Зах. Україною і Наддніпрящиною. *Х.*: Здалека і зблизка. Хроніка, ітд.

1933. ч. 2. *Б. Ленкий*: Нариси. *В. Ратич*: Сфери творчости Богдана Лепкого. *М. Козак*: Головні моменти наукової діяльності Богдана Лепкого. *Х.*: Здалека і зблизка. *Є. Ю. Пеленський*: Матеріали до бібліографії Богдана Лепкого.

Життя і Право. Львів (Ринок 43).

1932. ч. 4. *Др. Юліян Заяц*: Послідовности конкордатів. *Яр. Левицький*: Причинки до інтерпретації § 879-3 цив. зак. Бібліографічні записки. *Б. Пелехович*: Про адвокатуру в Америці. З життя нашої адвокатури, ітд.

Biblica. Roma (Piazza della Pilotta 35).

1933. Fasc. 1. *C. M. Perrella*: De iustificacione secundum epist. ad Hebraeos (I). *A. Fernández*: Los límites de Efraim y Manasés. *B. Alfrink*: Der Versammlungsberg im äussersten Norden. *U. Holzmeister*: De „plurali categoriae“ in Novo Testamento et Patribus adhibito. *J. Huby*: Une exégèse faussement attribuée à Saint Cyprien. Recensiones, etc.

Divus Thomas. P i a c e n z a (Collegio Alberoni).

1933. Nr. 1. *Vosté OP*: Sanctus Albertus Magnus in Librum Iob. *Vosté OP*: Sanctus Albertus in Prov. XXXI, 10—31. *Al. Janssens CICM*: La signification sotériologique de la parousie et du jugement dernier. *E. Neveu*: Formules Augustiniennes; L'initium fidei. *C. M. Perrella*: La — „Valle di Giosafat“ e il giudizio universale. Operum iudicia.

Gregorianum. Roma (Piazza della Pilotta).

1932. Fasc. 4. *S. Tromp*: De Nativitate Ecclesiae e Corde Iesu in Cruce. *B. Leeming*: A Note of the „Report of the Joint Doctrinal Commission between the Anglican and the Eastern Orthodox Church“. *H. van Laak*: S. Robertus Cardinalis Bellarminus S. I. Ecclesiae Universalis Doctor. *P. Schulzer*: Kann es ein grundloses Sein geben? Recensiones, etc.

Irénikom. D'A m a y - S u r - M e u s e (Belgique).

1932. Nr. 6. *Charles Peleger*: La physiologie chrétienne de Dostoevskij. *D. M. Schwarz*: Chronique roumaine. *D. F. Mercenier*: Notes et documents: Le séminaire melkite de Ste Anne. Bibliographie, etc.

Bogoslovni Vestnik. L j u b l j a n a.

1933. Leto XIII. Zv. I—II. *Grivec*: Nova smer srbskega pravoslavlja. *Hohnjec*: Duhovstvo katolicke akcije. *Odar*: Vprasanje o cerkvenih davkih. Slovo, etc.

Bogoslovska Smotra. Zagreb.

1932. Broj. 4. *K. Lovre*: Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira. *Josip Martić*: Nova formulae christologicae Leonis I. Magnipapae de Christi activitate interpretatio. *Dr. A. Živković*: Moralnost periodickog uzdržavanja u braku. Prikazi, izvjestaji, biljeske, etc.

1933. Broj. 1. *Wagner dr. Vjekoslav*: Povijest katolicke Crkve u Srbiji u 19. vijeku. *Ruspini dr. I. A.*: Vaznije odredbe i rjesenja sv. Stolice u Acta Apostolicae Sedis g. 1932. *Lach dr. J.*: Neka pitanja iz empirijske i filozofijske psihologije. *Bošković dr. H.*: „Naucna“ kritika prof. Zimmermanna.

Estudios Eclesiasticos. Madrid.

1932. Fasc. 4. *Larranga V.*: La crisis biblica en el campo catolico a fines del siglo XIX. *Alonso M.*: El Sacrificio Eucaristico de la última cena del Señor se-

gún los teólogos. *Madoz José*: El testimonio de Gennadio sobre Vicente de Lerins. *Palmes F. M.*: Ventajas pedagógicas de la organización de las Facultades de Filosofía según la Constitución. *Ibero José M.*: Boletín de Cosmología. Notas y textos, etc.

Echos d'Orient. Paris VIII (Rue Bayard 5).

1932. Nr. 167. *V. Grummel*: Le mois de Marie des Byzantins. *R. Janin*: Les églises Sainte-Euphémie à Constantinople. *M.* — *Th. Disdier*: Jean de Carpathos. *E. Stephanou*: La coexistence initiale du corps et de l'âme dans l'homme d'après saint Grégoire de Nysse et saint Maxime l'Homologue. *V. Laurent*: Héraclée du pont. *V. Laurent*: Légendes sigillographiques et familles byzantines. Une Lettre du catholico Léonide au patriarche Tykhon. Bibliographie, etc.

1932. Nr. 168. *E. Stephanou*: Le sixième de l'Héxaméron de saint Basile. *M. Jugie*: L'empereur Justinien a-t-il été éphthartodote? *R. Janin*: Les églises byzantines Saint-Nicolas à Constantinople. *V. Laurent*: Mélanges d'épigraphie grecque et de sigillographie byzantine. *E. Stephanou*: Les derniers essais d'identification du Pseudo-Denys l'Aréopagite. *V. Grummel*: Bulletin de théologie byzantine. *J. Lacombe*: Chronique des Églises orientales. Bibliographie.

Ephemerides Liturgicae. Roma (Via Pompeo Magno 21).

1932. Fasc. V—VI. *A. Wilmart*: L'office du crucifix de l'angoisse. *L. Gougaud*: De la veillesse de certaines églises antérieure à la lampe du Saint Sacrement. *J. M. Hanssens*: Un ancien catalogue d'anaphores syriennes. *C. Mohlberg*: Commemorazione di un maestro dell'indagine storico-liturgica: E. Bishop († 1917). *Ph. Oppenheim*: De Baptismo. *L. Montanini*: Appunti storico-ascetici: l'anno ecclesiastico C. de Clercq: De ritu et ascriptione ritui apud orientales. *G. Prado*: Una nueva recension del hymno Gloria in excelsis Deo. Documenta et commentaria etc.

Nova Revija vjeri i nauci. Makarska.

1932 Br. 6. *F. L. Bajic*: Je li Papa politicki i strani suveren? *Dr. Stojan Brajsa*: 050 — godišnjica smrti biskupa Dobrije. *Dr. Ivanov*: Kriva metoda u obrani kršćanske istine. *Dr. T. Marusić*: Euharistija i medicina. Kulturni pogledi, etc.

Orientalia Christiana. Roma (Piazza Santa Maria Maggiore 7)

1932. Num. 81. *Koffler Hubert*: Die Lehred des Barhebraüs von der Auferstehung der Leiber.

1932. Num. 82. *G. de Jerphanion*: Bulletin d'Archéologie Chrétienne III Rome-Orient—Pays Slaves—Lyon.

Archivum Historicum Societatis Jesu. Roma (Borgo Santo Spirito 5).

1933. Fasc. 1. *G. J. Garaghan*: The projekt of a common scholasticate for the Society of Jesus in North America. *G. Castellani*: La tipografia del Collegio Romano. *H. Heras*: The tomb of Fr. Albert d'Orville S. I. *Guillermo Furlong*: El expulso Bernardo Ibáñez de Echavarrí y sus obras sobre las misiones del Paraguay. *E. Raits v. Frents*: De P. Bernardino Rossignoli S. I. *G. Schurhammer*: Zwei ungedruckte Briefe des hl. Franz Xaver. *F. Streicher*: De spirituali quodam libro diurno S. Petri Censilii. *Ruben Vargas Ugarte*: Carta inedita de San Francisco de Borja al virrey del Perú D. Francisco de Toledo. † *Antonio La Spina*: De terrae motu Siciliae annis 1693. Commentarii breves.

Franziskanische Studien. Münster i. W.

1933. H. 1. *Dr. P. Benedikt Zöllig*: Kardinal Hugolino und der heilige Franziskus. *Dr. Fanny Imle*: Die Gabe des Intellectes nach dem heiligen Bonaventura. *Hermann Heinrich Roth* (Studienrat in Rodenkirchen): Das Franziskanerkloster Kalvarienberg bei Ahrweiler.

Печатается за дозволом гр.-кат. Митрополичого Ординаріату у Львові.
Редакцію веде о. Др. Йос. Сліпий — Redactionis curam gerens Dr. Jos. Slipuj

ВІДОЗВА

Богословського Наукового Товариства у Львові.

16 грудня 1933 минає 10 літ від заснування Богословського Наукового Товариства — одинокого українського товариства, що займається перш усього богословською наукою.

За час свого існування Товариство гідно сповняло і сповнило своє завдання: „гуртувати в українським народі наукові богословські сили; плекати богословську науку; дбати про вищу богословську освіту духовенства“ (§ 2 а, б, в статуту). Доказом нехай послужить факт, що в Товаристві є вже згуртованих 31 дійсних членів, яких обов'язком є науковою роботою причинятися до розвитку Товариства, і поява 10-и томів наукового журналу „Богословія“, з яких кожний має пересічно 300 ст. В тих томах поміщено около 85 наукових розвідок і статей, з яких около 50 було присвячених темам з нашої історії або опрацюванню питань, що безпосередньо торкалися нашої Церкви. Доказом є також 13 томів зі серії „Видання Богословії“ і 5 томів зі серії „Праці Богословського Наукового Товариства“, а вкінці й бібліотека Товариства, що нині начисляє поверх 10.000 томів.

Осяги Товариства, як з тих кількох дат видно, — хоч фонди дуже скупі і матеріяльна скрута — значні. Тому й не диво, що нині Богословське Наукове Товариство і його видання тішаться доброю славою серед наукових кругів у нас і закордоном. Своєю дотеперішньою діяльністю і високими завданнями, які собі поставило та які гідно сповняє, Б. Н. Т-во заслугує вповні на моральну й матеріяльну підтримку не тільки українського духовенства, але й цілої нашої суспільности. З нагоди десятиліття існування й успішної діяльності Товариства повинно збільшитися число членів Товариства; крім того десятиліття успішної діяльності Товариства повинно бути нагодою до створення фонду Бог. Наук. Товариства, щоби недостаток матеріяльних засобів не спиняв видавничого розмаху Товариства. Тому Рада Товариства звертається з горячим зазивом до духовенства й цілої суспільности:

Вписуйтеся в члени Бог. Наук. Т-ва. Складайте датки на видавничий фонд Богословського Наукового Товариства.

Вписове виносить 2 зл.

Членська вкладка виносить 12 зл. і вона є рівночасно передплатою на журнал „Богословія“.

Звичайним членом може бути кожний католик з вищою освітою і кожна культурна інституція (в краю і за границею), що цікавиться богословською наукою та бодай матеріальною підтримкою хоче причинитися до дальшого розвитку Товариства. По інформації звертатися на адресу Товариства — Львів, Коперника ч. 36.

Львів, дня 12 березня 1933.

РАДА БОГОСЛОВСЬКОГО НАУКОВОГО Т-ВА У ЛЬВОВІ:

о. рект. Др. Сліпий Йосиф
голова

о. мітр. Бачинський Олександр
гол. філос.-догм. секції

о. крил. Лужницький Леонід
голова істор.-правн. секції

Др. Чехович Константин
секретар

о. крил. Лициняк Василь
відпор. Митр. Ординаріату

о. дек. Др. Мишковський Тит
гол. бібл. секц. і відп. Бог. Ак.

о. крил. Дзерович Юліян
голова практ.-богосл. секції

о. Др. Глинка Лев
скарбник

о. Др. Конрад Микола
директор бібліотеки.

ДО ЦЬОГО ЧИСЛА „БОГОСЛОВІЇ“ ДОЛУЧУЄМО ПОЧТОВІ
СКЛАДАНКИ, ЯКІ ПРОСИМО ВИКОРИСТАТИ.

АДМІНІСТРАЦІЯ

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА 12 зол.

NOTA: „Bohoslovia“ quater in aīno (praeter „Summaria“ semper unum alterumve articulum latine conscriptum continens) prodit. Annua subnotatio pro externis regnis 2 Dol. am.

„Bohoslovia“ Léopol (Lemberg) Kopernik 36.
